

Vereniging voor Zoogdierkunde
en Zoogdierbescherming

MARTERPASSEN XI

*Jaarbrief over 2004 van de
Werkgroep Boomarter Nederland*

Maart 2005

Uitgave van de Werkgroep Boomarter Nederland van de
Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

MARTERPASSEN XI

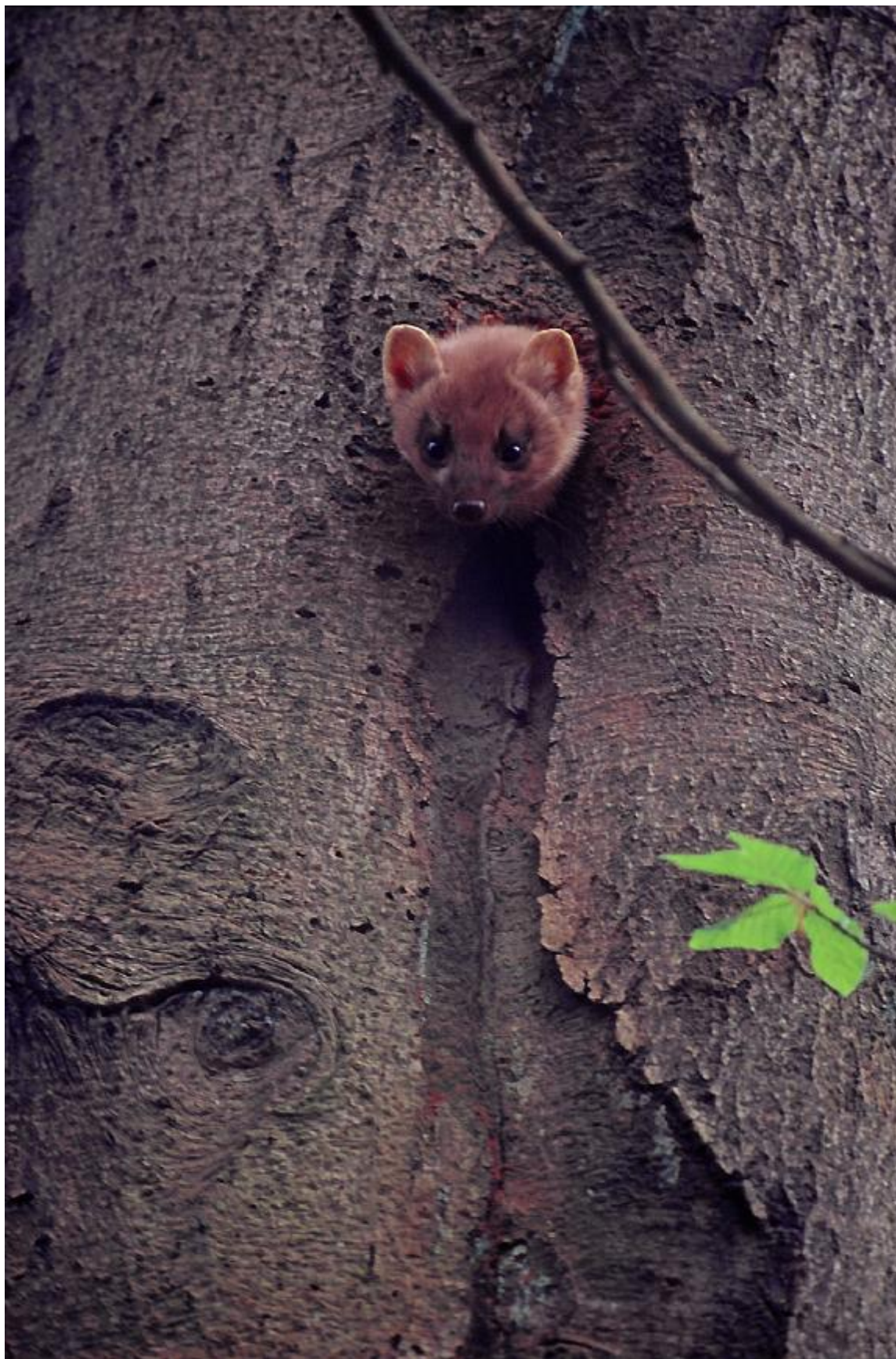

Foto: Martjan Lammertink

MARTERPASSEN XI

Jaarbrief over 2004 van de
Werkgroep Boommarter Nederland
van de
Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

Ben A. van den Horn
Erwin van Maanen

Redactie

Amersfoort, maart 2005

INHOUD

OPENING

Boommarter, mens en techniek <i>Ben van den Horn</i>	7
FAUNISTIEK VAN NEDERLAND	
Vergelijking van het voorkomen van de boommarter in Nederland in de perioden 1989-1999 en 2000-2004 <i>Sim Broekhuizen & Gerard J.D.M. Müskens</i>	8
FAUNISTIEK VAN DE KERNGEBIEDEN	
Boommarters op het zuidelijk deel van de Utrechtse Heuvelrug <i>Bram Achterberg</i>	14
Inventarisatie van terreinen van Natuurmonumenten en het Geldersch Landschap in 2004 <i>Henri Wijsman</i>	20
Boommartervoorkomen in 2004 op Den Treek-Henschoten en in Austerlitz <i>Ben van den Horn</i>	22
Boommarters in het Gooi en in Baarn in 1995-2004 <i>Henri Wijsman</i>	27
Boommarterwaarnemingen in 2004 in Flevoland <i>Jeroen Reinhold</i>	31
FAUNISTIEK VAN DE PERIFERE GEBIEDEN	
Aan de andere kant van de IJssel <i>Henri Wijsman</i>	33
Boommarters in oostelijk Friesland <i>Henri Wijsman</i>	37
Boommarters in de beide Hollanden <i>Henri Wijsman</i>	39
VELDWAARNEMINGEN	
Veldwaarnemingen in 2004 van de boommarter <i>Henri Wijsman</i>	41
Zwarte Ridders verjagen Riddermarter-gezin <i>Ruud van den Akker</i>	44
Boommarters in Vlaanderen: nog zekerder weten! <i>Koen Van den Berge</i>	46
Boommarter betraapt in de werkschuur <i>Marnix Werkmeester</i>	48
Boommarters, ballonnen en ... <i>Vilmar Dijkstra</i>	50
Ontmoeting <i>Geurt Besselink</i>	50
OECOLOGIE	
Longworm <i>Capillaria</i> bij een boommarter <i>Sim Broekhuizen</i>	52
Bewoningssporen van de boommarter op de Veluwezoom <i>Vilmar Dijkstra</i>	53

BESCHERMING

Conclusies na twee jaar onderzoek in de Gelderse Vallei	58
<i>Fred Alleijn, Ronald Huijssen, Gerrit Visscher, Henri Wijsman</i>	
Boommarter en ontsnipperingsbeleid	59
<i>Ben van den Horn</i>	
Verzorgd van de wieg tot voorbij het graf	62
<i>Ben van den Horn</i>	
En wat doe je dan?	64
<i>Bram Achterberg, Chris Achterberg, Wim Bomhof & Monique van der Horst</i>	
Boommarters en gekandelaberde bomen	67
<i>Vilmar Dijkstra</i>	
Boommarter en nestkasten	67
<i>Aart Mulder</i>	
De steenmartercursus	68
<i>Wanda Zwart</i>	

FOTOGRAFIE

Enkele ervaringen met de 'hengcam'	70
<i>Ruud van den Akker en Henri Wijsman</i>	
De eerste ervaringen met de 'hengcam' op de Veluwezoom	71
<i>Vilmar Dijkstra</i>	
Digiscopie veranderde mijn leven	72
<i>Ben van den Horn</i>	

DIVERSEN, MEDIA, LITERATUUR

Boommarter en Selma Lagerlöf	77
<i>Henri Wijsman</i>	
Geef eens om een boommarter	78
<i>Redactie</i>	
Boommarter doodgereden in hartje Amsterdam	79
<i>Uit de Diemer Courant, 28 juli 2004</i>	
Literatuurlijst	80

HUISHOUELIJK

Excursie in het Kroondomein op 20 maart 2004	83
<i>Henri Wijsman en Ben van den Horn</i>	
Excursie naar begraafplaats Rusthof en de Kaapse Bossen op 2 oktober 2004	83
<i>Henri Wijsman</i>	
Jaarverslag 2004	84
<i>Bestuur WBN-VZZ</i>	
Begroting 2005 Werkgroep Boommarter Nederland-VZZ	85
<i>Penningmeester WBN</i>	
Financieel verslag 2004 Werkgroep Boommarter Nederland-VZZ	86
<i>Penningmeester WBN</i>	
Ledenlijst Werkgroep Boommarter Nederland-VZZ	87
<i>Secretaris WBN</i>	

COLOPHON

OPENING

Boommarter, mens en techniek

Voor u ligt al weer de elfde editie van MARTERPASSEN. Geheel volgens de traditie wordt met deze MARTERPASSEN beoogd de belangstellenden te informeren over de toestand waarin de boommarter zich bevindt.

Het gaat goed met de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN). Als eerste noem ik het grootste kapitaal van de werkgroep: de WBN-ers. De evolutie van het aantal WBN-ers toont vanaf haar oprichting in 1992 een opmerkelijk verloop. Na een snelle groei stabiliseert het ledental zich in de periode 1996-1999 tot even over de veertig leden. Op 1 januari 2000 is de WBN opgeheven, geheel volgens het in 1992 opgestelde plan. De WBN ging als Boommarterwerkgroep (BMW) verder en alleen de gedreven nestenzoekers van de WBN bleven over. Aldus werd de nieuwe club gefundeerd op minder, maar relatief meer actieve leden.

Deze krimp, waarbij het ledental fors daalde, viel ongeveer samen met de digitale revolutie. Was het zakelijke gebruik van Internet en e-mail al gemeengoed, nu gingen in een snel tempo ook velen huishoudens 'on-line'. Ook bij de BMW deed het world-wide-web zijn intrede met de elektronische Boommarternieuwsbrief. Het lijkt aannemelijk dat deze ontwikkeling heeft bijgedragen aan een toename van het aantal leden. De naam WBN werd na twee jaar weer in ere hersteld. Het doet mij denken aan een turbodiesel-motor; een mooie gelijkmatige groeisnelheid van het ledental vanaf 2001- 2002 met een extra 'duw in de rug' in 2003-2004. Hopelijk heeft de WBN – net als moderne dieselmotoren - een lange levensduur. De vraag

rijst echter of er een snelheidsbeperking voor de groei moet worden ingevoerd. Een goed onderwerp om eens in het bestuur te bespreken.

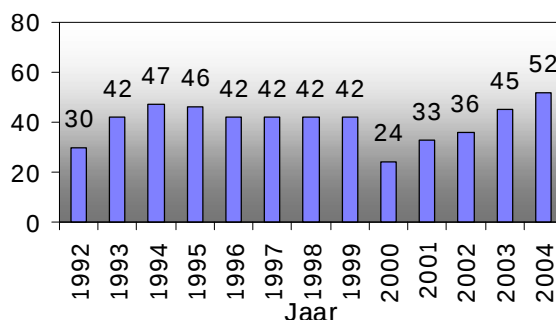
Naast de snelle ledengroei gaat het ons financieel ook voor de wind. De boommarter spreekt aan op een dusdanige wijze, dat de penningmeester WBN een royale gift in ontvangst mochten nemen van natuuristenvereniging NOVA. Op hun terrein op de Veluwe tussen Hoog Soeren en Radio Kootwijk zijn regelmatig boommarters gezien. De vereniging zag zich genoodzaakt tot opheffing en het bestuur van NOVA heeft besloten het overblijvende batig saldo te schenken aan de WBN. De gift is bedoeld als doelsubsidie om ons plan voor een boommarterbrochure en de wens in techniek te investeren versneld te realiseren.

De toevoeging van Erwin van Maanen aan de redactie sluit goed aan bij alle vernieuwingen. Deze MARTERPASSEN zal hopelijk aan de verwachtingen van de lezers voldoen én daarbij verrassen met een aantal bijdragen. Ik noem de voorlopige resultaten van het project Herinrichting Gelderse Vallei en ook de revolutie in ons inventarisatiewerk; de inmiddels welbekende 'heng-cam' en ook de 'disgiscopie'. Juist ook weer door de techniek zijn we veel sneller dan voorheen in staat om het aantal jongen in een nestboom te bepalen. Het einde van de mogelijkheden bij de boommarterstudie is nog lang niet in zicht.

Ben van den Horn

Hoofdredacteur
MARTERPASSEN XI

Ledental Werkgroep Boommarter Nederland

FAUNISTIEK VAN NEDERLAND

Vergelijking van het voorkomen van de boommarter in Nederland in de perioden 1989-1999 en 2000-2004

Sim Broekhuizen & Gerard J.D.M. Müskens

Alterra – Centrum Ecosystemen

Deze bijdrage is een conceptartikel dat bedoeld is voor Lutra. In de kaartjes zit nog een aantal onvolkomenheden en de waardering van de gebruikte gegevens moet nog verder worden gecontroleerd. Het kan wel zijn dat er meer over het hoofd is gezien. We nodigen de lezers van MARTERPASSEN XI – en dat zijn toch de belangrijkste aanleveraars van de gegevens – uit om vast een kritische blik op dit artikel en de beide kaartjes te werpen en hun op- en aanmerkingen aan de auteurs door te geven. Graag dus reacties!

1. Inleiding

In verschillende nummers van Marterpassen hebben we een overzicht gegeven van de atlasblokken van Nederland waaruit in het afgelopen jaar waarnemingen en vondsten van boommarters waren gemeld. Een jaar is echter te kort om voldoende gegevens te verkrijgen voor een min of meer representatief beeld van de verspreiding van de boommarter. Het laatste samenvattende landelijke overzicht van de verspreiding betrof de periode 1989-1999 (Müskens et al. 2000). Nu er weer vijf jaren verstreken zijn, lijkt het zinnig om de gegevens van deze vijf jaren weer samen te vatten. Ook nu hebben de uitkomsten een indicatief karakter. Van de gebieden, zoals het grootste deel van de bossen van de Drents-Friese Wouden en de Utrechtse Heuvelrug en delen van de Veluwe, waar systematisch de bomen met holten worden onderzocht op bewoning door boommarters, is het beeld vollediger en minder aan toeval onderhevig dan van buiten deze gebieden. Voor de Gelderse Vallei echter geldt dat daar in de jaren 2003 en 2004 ook systematisch en intensief gegevens zijn verzameld over het voorkomen van boommarters (zie 'Conclusies na twee jaar onderzoek in de Gelderse Vallei' op pagina 58 in deze MARTERPASSEN).

In de afgelopen vijf jaar is het aantal inventariseerders van nestbomen jaarlijks toegenomen, evenals het aantal leden van de WBN. Daarmee zijn de contacten met terreinbeheerders geïntensiveerd en is ook het netwerk voor informatie uitgebreid. Het lijkt daarom gerechtvaardigd om de samengevoegde gegevens van de afgelopen vijf jaar te vergelijken met die van de voorgaande periode van elf jaar. Dit neemt niet weg dat de informatiekanalen buiten de bekende kernleefgebieden van de boommarters minder ontwikkeld zijn.

Het is daarom mogelijk dat het beeld van het voorkomen van boommarters daar minder goed is.

2. Waardering van de gegevens

Een discutabel punt is steeds de waardering van de gegevens. Boommarters kunnen verward worden met andere dieren, met name andere marterachtigen van ongeveer dezelfde grootte zoals de Amerikaanse nerts, de bunzing en vooral de steenmarter. Om zeker te zijn van een juiste determinatie dient de waarnemer over voldoende deskundigheid te beschikken, of er moet een goede beschrijving zijn van de onderscheidende kenmerken, zoals de gele of oranje kleur van de bef. De beoordeling van wie over voldoende deskundigheid beschikt om zijn waarneming als zeker juist te accepteren zonder dat een uitsluitende beschrijving van de boommarter is bijgeleverd, blijft arbitrair. In de verspreidingskaart voor de periode 1970-1988 in de Atlas van de Nederlandse zoogdieren (Müskens & Broekhuizen 1992) werden alleen waarnemingen opgenomen van dieren die dood waren gevonden of waren gevangen en die men dus goed van nabij had kunnen bekijken. Maar zelfs dan vond er nog wel eens een verkeerde determinatie plaats, zodat we alleen de opgaven die door onszelf werden geverifieerd als 'zeker' aanmerkten. Opgaven die werden geverifieerd door personen van wie we mochten aannemen dat ze boom- en steenmarter beide goed kenden, merkten we aan als 'waarschijnlijk', de andere opgaven als 'mogelijk'. We waren toen van mening dat een echt betrouwbare soortdeterminatie bij een veldwaarneming meestal niet goed mogelijk was, laat staan op grond van prenten, keutels of sporen van vraat en bewoning (Broekhuizen & Müskens 1992¹).

Het voordeel van deze scherpe criteria was dat we weinig kans liepen ons 'rijk te rekenen' op grond

van onjuiste opgaven. Vooral het weglaten van opgaven van sporen als uitwerpselen, krabsporen, prenten en prooiresten leek gerechtvaardigd, in het bijzonder voor die gebieden waar ook de steenmarter voorkwam (zie Kleef 19972). Het nadeel was echter dat er opgaven gemist werden die wellicht, of zelfs zeker, wel juist waren. Dit nadeel werd evidentier naarmate er meer bij boommarter-nesten werd geobserveerd en de dieren vaak zelfs werden gefotografeerd. De kans op verwisseling van boom- en steenmarter blijft ook bij oppervlakkige nestobservatie bestaan: ook steenmarterwijfjes kunnen hun nest met jongen hebben in een boomholte en kunnen het nest verlaten via de kronen van de bomen (Kleef 19971). Niettemin leek het, in het licht van de toegenomen kennis van de boommarter bij de leden van de WBN en de terreinbeheerders met wie zij contact hadden, zinnig bij het opstellen van het overzicht voor de periode 1989-1999 de criteria voor het accepteren van waarnemingen te verruimen (Muskens et al. 2000). Op grond van het huidige inzicht dat steenmarters geen latrines in bomen maken, zijn hier voor het overzicht voor de periode 2000-2004 marterlatrines die door WBN-leden en andere 'kenners' als terreinbeheerders zijn gezien als 'zeker' opgenomen; als ze door anderen zijn gezien als 'waarschijnlijk'. Prooiresten van vogels in of bij een boom met voor marters geschikte holten die door de vinders aan een boommarter worden toegeschreven, zijn als 'indicatie' opgenomen, omdat niet zeker is of deze toch niet van een steenmarter afkomstig zouden kunnen zijn.

Tabel 1 toont de criteria voor de voor dit overzicht gebruikte gegevens. Voor de waardering van de waarnemingen uit de categorieën 'waarschijnlijk', 'mogelijk' en 'indicatie' geldt dat deze één categorie is opgehoogd indien binnen de onderzoeksperiode 3 of meer van elkaar onafhankelijke mel-

dingen uit een atlasblok (5x5 km) zijn binnengekomen.

3. Weergave van de gegevens

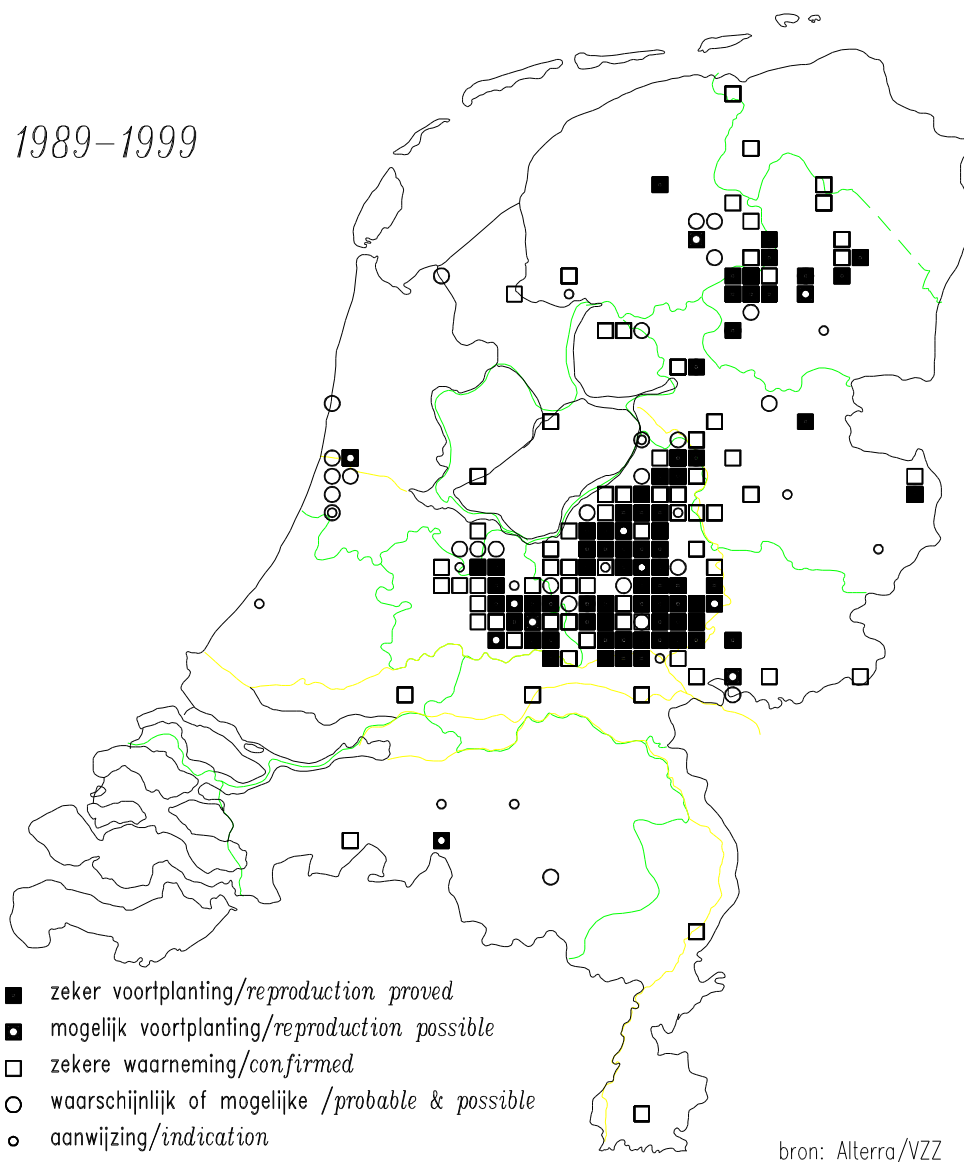
Naast de waardering is ook de weergave van de gegevens steeds weer een punt van overweging. Het is evident dat boommarters zich over grote afstanden kunnen verplaatsen. Daarbij kunnen ze ook tot ver buiten het bekende voortplantingsareaal komen (Broekhuizen & Muskens 2000). De vraag is daarom steeds in hoeverre een gemelde boommarter moet worden aangemerkt als een zwerver, dan wel een indicatie is voor een meer permanente aanwezigheid van de soort ter plaatse. Voor zover het om waarnemingen gaat van dieren in een nestboom is de keuze duidelijk. Van andere waarnemingen is het minder duidelijk. We nemen aan dat verongelukte vrouwtjes die aan de voortplanting deelnamen (drachtig of zingend) onderdeel uitmaakten van een gevestigde populatie. Hetzelfde geldt voor jonge dieren, voor zover ze vóór 1 augustus werden aangetroffen en voor boommarters die in groepsverband (meer dan één dier) werden waargenomen. Al deze waarnemingen zijn in de kaartjes aangegeven als 'zeker, voortplanting'.

Wat de niet-reproducerende vrouwtjes en de mannetjes betreft, ligt de zaak minder duidelijk. Van de verongelukte volwassen vrouwtjes waarvan bij onderzoek bleek dat ze al eens drachtig waren geweest, achten we het 'mogelijk' dat ze tot een lokale voortplantende populatie behoorden.

Hetzelfde geldt voor mannetjes met vrij sperma in de epididymis, hoewel die wellicht wat minder indicatief zijn. De bovengenoemde waarnemingen betreffen allemaal 'zekere' boommarters. Daarnaast zijn er ook 'zekere' boommarters waarvan bij onderzoek de voortplantingsstatus niet meer

Tabel 1 De criteria voor de gebruikte gegevens in dit overzicht.

Waardering	Criterium
'zeker'	- dood gevonden boommarters waarop sectie is verricht; - boommarters die door WBN-leden en andere kenners zijn gezien bij nestbomen; - gezien, met eenduidige beschrijving (gele of oranje keelvlak e.d.); - latrine in een boom, gezien door WBN-leden en andere kenners.
'waarschijnlijk'	- gevonden of gevangen door waarschijnlijke kenners, zonder eenduidige beschrijving; - gezien door WBN-ers en andere kenners, niet bij nestboom, waarbij eenduidige beschrijving ontbreekt; - latrine in een boom, gezien door anderen;
'mogelijk'	- gevonden door anderen (in de hand gehad), zonder eenduidige omschrijving; - vluchtig gezien door WBN-leden; - langdurig geobserveerd door anderen
'indicatie':	- gezien door anderen; - vogelresten in of bij een boom met geschikte holte.

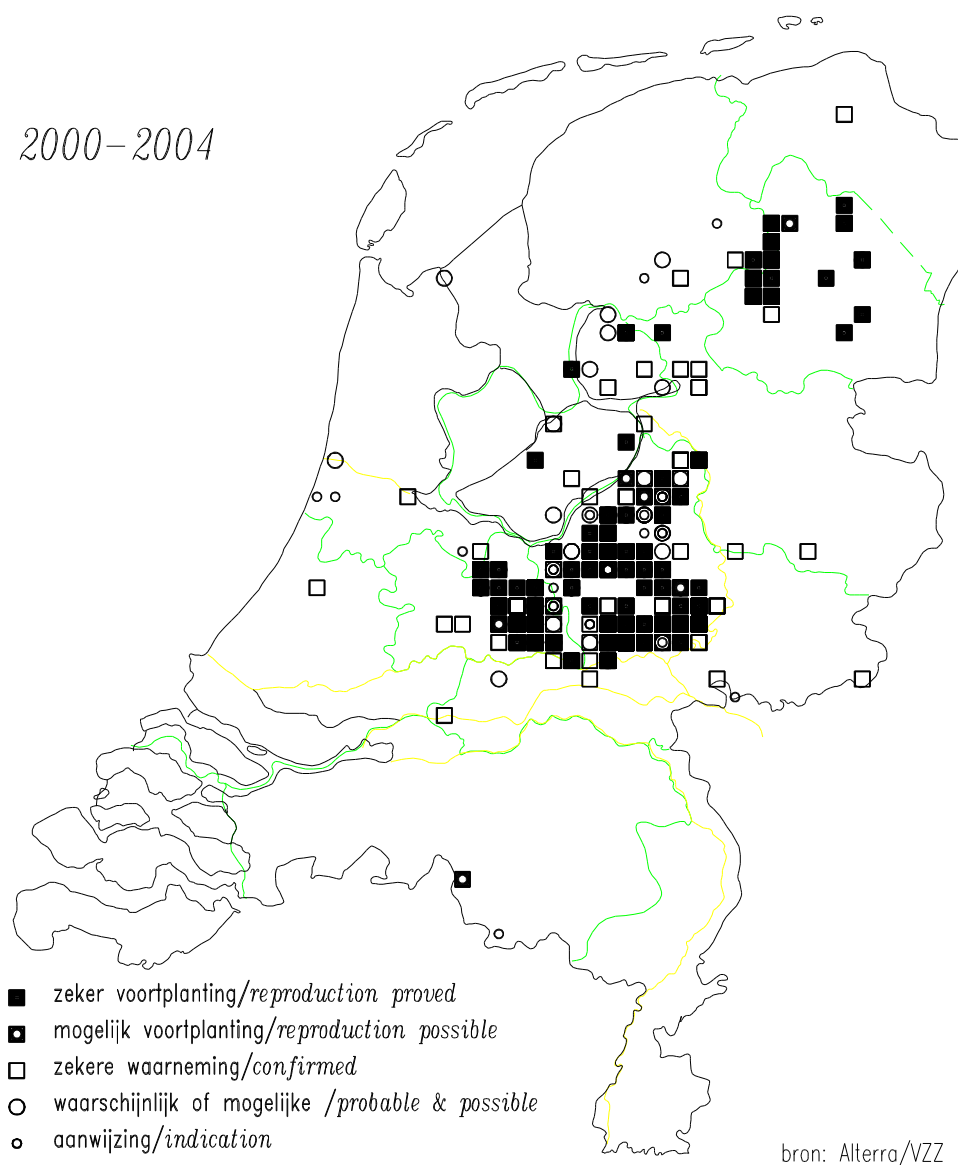

Figuur 1 Atlasblokken waarin in de periode 1989-1999 zeker (vierkantje) en waarschijnlijk of mogelijk (groot rondje) boommarters zijn waargenomen of aanwijzingen voor de aanwezigheid van een boomarter is gevonden (klein rondje). Bij de zekere waarnemingen is onderscheid gemaakt in gevallen met en zonder voortplanting.

kon worden vastgesteld en er zijn natuurlijk nog de ‘waarschijnlijke’ en ‘mogelijke’ boommarters waarvan de voortplantingsstatus ook onbekend is.

In de figuren 1 en 2 zijn de onderscheiden categorieën weergegeven, waarbij in ieder geval ‘zeker voortplanting’ indicatief is voor de aanwezigheid van een gevestigde lokale populatie.

De kaarten geven een beeld van de verspreiding van de waarnemingen, niet van het aantal waarnemingen. Indien meerdere waarnemingen in hetzelfde atlasblok (5x5 km) vallen, is dat meerdere niet in de kaartjes af te lezen. De symbolen zijn zo gekozen, dat waarnemingen die duiden op voortplanting de andere waarnemingen afdekken.

Figuur 2 Atlasblokken waarin in de periode 2000-2004 zeker (vierkantje) en waarschijnlijk of mogelijk (groot rondje) boommarkers zijn waargenomen of aanwijzingen voor de aanwezigheid van een boommarker is gevonden (klein rondje). Bij de zekere waarnemingen is onderscheid gemaakt in gevallen met en zonder voortplanting.

4. Vergelijking van de perioden 1989-1999 en 2000-2004

4.1. Noordelijke provincies

Als we de beide perioden vergelijken, vallen allereerst de plaatsen met 'zekere voortplanting' op. De bossen van de Drents-Friese Wouden blijven

een kerngebied; in de bossen op de Hondsrug en in het midden van de provincie zijn in de periode 2000-2004 meer gevallen van voortplanting gevonden dan in de elf jaar daarvoor. In hoeverre dit wijst op een reële ontwikkeling of dat de toename vooral een gevolg is van een intensievere inventarisatie, is nu nog niet aan te geven.

Voor de provincie Friesland valt op dat er in de laatste periode minder meldingen zijn uit het oosten van de provincie, terwijl er geen meldingen uit Gaasterland zijn binnengekomen. Ook vanuit de omgeving van Eernewoude in Midden-Friesland zijn geen meldingen van boommarters meer ontvangen. Het wil niet zeggen dat hier geen boommarters meer zitten: de vondsten van jongen waren min of meer toevalstreffers, gedaan bij herstelwerkzaamheden aan zomerhuisjes. Het gebied verdient meer aandacht, wat ook geldt voor Gaasterland.

4.2 Flevoland en de Kop van Overijssel

Evenals in de periode 1989-1999 werden er in de Kop van Overijssel ook in de periode 2000-2004 weer verongelukte boommarters aangetroffen, waaronder ook weer een reproductief wijfje. Het blijft verrassend dat ook in dit waterrijke gebied boommarters leven. Dat er in de kortere periode 2000-2004 meer meldingen zijn binnengekomen dan in de periode 1989-1999 zal vooral samenhangen met de herintroductie van de otter in het gebied van Weerribben en de Wieden. Hierdoor zijn hier vaker medewerkers van het onderzoeksinstituut Alterra aanwezig die gespitst zijn op resten van doodgereden dieren in dit gebied.

Tussen de Noordoostpolder en het oude land ligt geen randmeer, zoals dat bij de polders Oostelijk en Zuidelijk Flevoland wel het geval is. Kolonisatie van de Noordoostpolder door dieren uit Zuid-oost-Friesland en de Kop van Overijssel is daardoor relatief eenvoudig. Dat er nu ook voortplanting is geconstateerd, wijst er op dat de bossen in de Noordoostpolder zich ook tot een leefbaar boommarterbiotoop hebben ontwikkeld.

Dit laatste blijkt ook voor Oostelijk Flevoland te gelden, al blijft het verrassend dat boommarters de barrière van de randmeren hebben kunnen nemen. Door het ophangen van nestkasten voor boommarters wordt getracht de bossen in Flevoland nog aantrekkelijker voor deze soort te maken.

4.3 Midden-Nederland: Veluwe en Utrecht, inclusief het Gooi

Uit vergelijking van de beide kaarten blijkt dat voor de periode 2000-2004 de dekking van de Utrechtse Heuvelrug met 'zeker voortplanting' groter is geworden dan in de periode 1989-1999. Dit zal voor een deel het gevolg zijn van een intensivering van de inventarisatie. Het aantal 'zwervers' rond het Gooi is kleiner, maar de waarnemingen daarvan zijn vaak toevalstreffers en hier kan de kortere periode een rol spelen. Dat geldt zeker voor de Gelderse Vallei, het gebied tussen

de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. Hier is in de jaren 2003 en 2004 intensief en gericht onderzoek gedaan naar het voorkomen van de boommarter (Alleijn et al. 2005).

Opvallend zijn weer de vondsten van doodgereden boommarters ten westen en zuiden van de Utrechtse Heuvelrug. Ze lijken er op te wijzen dat de populatie op de Heuvelrug nog steeds 'overloopt'. In de periode 1979-1988 werden uit die gebieden geen slachtoffers of waarnemingen gemeld (Muskens et al. 2000), wat er op wijst dat sindsdien de boommarterstand op de Utrechtse Heuvelrug daadwerkelijk is toegenomen.

De Veluwe vormt het grootste boommarterareaal in Nederland. Daarin is geen verandering gekomen. Dit wil niet zeggen dat ook het aantal boommarters op de Veluwe stabiel is. Alleen langjarige en systematische inventarisatie kan daarover uitsluitsel geven (zie ook de bijdrage van Vilmar Dijkstra over 'Bewoningssporen van boommarters op de Veluwe' in dit nummer).

4.4. Oost-Nederland: Salland, Twente en Achterhoek

Het aantal meldingen van boommarters uit Salland, Twente en de Achterhoek is in de periode 2000-2004 kleiner dan in de periode 1989-1999. Mogelijk komt dit voornamelijk doordat de periode 2000-2004 korter is dan de periode 1989-1999. De volgende vijf jaar zal moeten blijken of de achteruitgang die hier waarschijnlijk na de periode 1946-1969 is ingezet (Muskens et al. 2000), zich al dan niet verder aan het voltrekken is. In de periode 2000-2004 zijn er geen vrouwelijke boommarters gevonden; de onderzochte verkeersslachtoffers waren allen mannetjes. Er zijn dan ook geen aanwijzingen dat er zich in het oostelijke deel van Nederland nog een reproducerende populatie boommarters bevindt. Wel is in 2002 net over de grens met Duitsland ten zuidoosten van Winterswijk een boommarter gevangen, zodat daar rekening moet worden gehouden met potentiële immigratie. Dat geldt misschien ook voor het noordoosten van Twente.

Er zijn een paar gebieden waarin de periode 1989-1999 wel voortplanting is geconstateerd of herhaald een boommarter is aangetroffen maar die de laatste vijf jaar onvoldoende zijn onderzocht. Dat zijn met name de bossen langs de Overijsselse Vecht tussen Dalfsen en Hardenberg en de bossen van Montferland.

4.5 West-Nederland: Noord- en Zuid-Holland
Evenals in de periode 1989-1999 zijn ook in de periode 2000-2004 weer enkele waarnemingen van boommarters uit Zuid-Kennemerland verzameld. Er konden geen dieren nader worden onderzocht en de waarnemingen konden niet worden geverifieerd. De klaarblijkelijke populatie in Kennemerland blijft nog steeds even ongrijpbaar als voorheen.

De vondst van een boommarter in 2003 ten oosten van Leiden versterkt mogelijk de niet-geverifieerde waarneming bij Den Haag uit de voorgaande periode. Ook het dier uit 2003 was weer een mannetje; het is een illustratie van het grote dispersievermogen van boommartermannetjes (Broekhuizen & Müskens 2000).

Opmerkelijk zijn ook de waarnemingen in het Robbenoordbos in het noorden van de Wieringermeer en weer een vondst van een boommarter in Amsterdam, na een eerdere vondst daar in 1997 (Timmermans 1998; zie ook de bijdrage van Henri Wijsman over 'Boommarters in de beide Hollanden' in dit nummer). Hoe de dieren daar verzeild raakten blijft een raadsel.

4.6 Zuid-Nederland

Vergeleken met de periode 1989-1999 is het aantal meldingen van boommarters uit Zuid-Nederland in de periode 2000-2004 weer sterk afgenomen. Deze ontwikkeling is al sinds het begin van de vorige eeuw gaande (Müskens et al. 2000). De vondst van een volwassen mannetje tussen Hilvarenbeek en Lage Mierde in 2004 sluit wel aan bij een soortgelijke vondst daar ten noordwesten van onder Goirle in 1992. Ook een waarneming ten westen van Bergeijk wijst er op dat er nog steeds boommarters in de Kempen zijn, wat beslist nader onderzoek verdient.

Bij de plaatsopgave van de vondst van een boommartermannetje in Midden-Limburg langs de Rijksweg bij Reuver moet achteraf een vraagteken worden gezet. De doodsoorzaak kon niet worden vastgesteld.

5. Conclusie

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat er in Nederland nog steeds drie kernleefgebieden van de boommarter zijn: de Drents-Friese Wouden, de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Dat de samenhang tussen de laatste twee gebieden in de periode 2000-2004 groter lijkt te zijn dan in de periode 1989-1999 is waarschijnlijk geheel het gevolg van de grotere inventarisatie-inspanning in de Gelderse Vallei in de jaren 2003 en 2004.

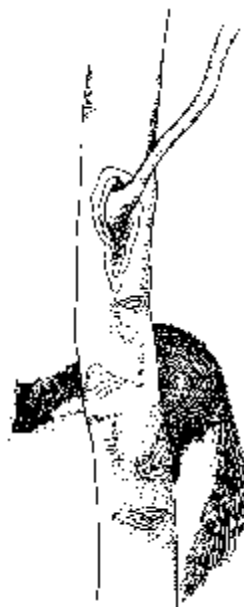
Of het toegenomen aantal gevallen van 'zeker voortplanting' in de boswachterijen langs de Hondsrug en in het midden van de provincie Drenthe wijst op een uitbreiding van de Drentse populatie is nog onzeker, maar het beeld stemt hoopvol.

De voortplantingsgevallen in Flevoland in de periode 2000-2004 geven aan dat deze provincie met succes gekoloniseerd wordt. Het dispersievermogen van de boommarter blijkt steeds weer groter dan verwacht. Of ook de in Amsterdam en het Roggenoordbos aangetroffen dieren daar illustratief voor zijn is onzeker: het is volstrekt onduidelijk waar deze dieren vandaan kwamen.

In Kennemerland is waarschijnlijk nog steeds een kleine populatie boommarters aanwezig. Dat is tot nu toe het enige wat er van te zeggen valt. Het gebied dient beslist nader onderzocht te worden.

De voortgaande daling van het aandeel boommartermeldingen uit het oosten van het land sinds de periode 1946-1969 en uit het zuiden van het land sinds de periode 1900-1945 heeft inmiddels tot een niveau geleid, waarbij moet worden aangenomen dat in deze streken geen sprake meer is van effectieve populaties. De hoop moet zijn gevestigd op immigratie van over de grens.

Bij vergelijking van de hier opgenomen kaarten voor de perioden 1989-1999 en 2000-2004 met andere kaarten, zoals die voor de periode 1970-1988 in de Atlas van de Nederlandse Zoogdieren, moet men zich bewust zijn dat de criteria voor opname en weergave van meldingen aanmerkelijk kunnen verschillen.

FAUNISTIEK VAN DE KERNGEBIEDEN

Boommarters op het zuidelijk deel van de Utrechtse Heuvelrug

Bram Achterberg

met medewerking van Chris Achterberg, Monique van der Horst, Wim Bomhof en Monique Bestman.

1. Inleiding

In 2004 zijn vier nestbomen aangetroffen op het gedeelte van de Utrechtse Heuvelrug ten zuiden van de A12 tussen Driebergen en Rhenen. Deze gevallen van voortplanting bevonden zich op de Hoge Ginkel ten noordoosten van Leersum, op het landgoed Prattenburg tussen Elst en Veenendaal, op Moersbergen tussen Doorn en Driebergen en in het Leersumse Veld. Daarnaast is er voortplanting geweest in of nabij de Kaapse Bossen (zie het volgende artikel van Henri Wijsman in deze MARTERPASSEN).

2. Het moertje van de Hoge Ginkel

Op 16 april vonden Chris en Bram Achterberg de latrine van een boommarter op de Hoge Ginkel (Utrechts Landschap). In 2001 werd in hetzelfde gebied, maar zo'n 1,5 km noordelijker, ook al een nestboom gevonden.

In een grote beuk die zich ongeveer twee meter boven de grond splitst in drie forse stammen, lagen twee keutels op een lage tak. Bij nadere beschouwing lagen er ook een paar hoog in de kruin. Posten op dezelfde avond leverde niets op, maar de volgende avond werd het moertje gezien. In de periode tussen 17 april en 29 mei is deze marter regelmatig geobserveerd. Het toegangsgat tot de nestholte zat op ongeveer vijftien meter hoogte, recht op het zuiden. Zoals al bij andere nestbomen door ons is opgemerkt, heeft deze stam een 'afwateringsgat' waaruit vocht loopt. Dit laatste gat ligt ongeveer een meter onder het gat dat toegang biedt tot de nestholte.

De boommarters in de bossen rond Amerongen lijken van gezelligheid te houden: de nestbomen liggen altijd langs druk bewandelde paden en, als het even kan, ook nog eens langs een ruiter- of mountainbikeroute. Ook nu weer lag de nestboom langs een doorgaande wandelroute die populair is bij mountainbikers die zich niet aan de uitgezette route houden. Maar in deze regio zijn de nestbomen vrijwel altijd beuken langs de bredere paden of lanen, met holten die oorspronkelijk zijn uitge-

hakt door de zwarte specht. Dit verklaart dan de 'gezelligheidsdrang'.

In dit geval maakte het moertje het werkelijk bont: zo'n vijftien meter ten noorden van de nestboom ligt het hek rond de grote tuin van het vakantiehuis De Ginkel. Dit huis biedt in het voorjaar regelmatig onderdak aan grote groepen schoolkinderen uit de Randstad. Het lawaai van deze bezoekers was soms oorverdovend en hield vaak één tot twee uur aan. Omdat de meeste groepen in mei en juni het vakantiehuis bezoeken, heeft het moertje bij haar zoektocht naar een geschikte nestboom hier geen last van gehad. Ondanks het lawaai heeft zij niet besloten om haar jongen korte tijd na de bevalling te verhuizen naar een rustiger locatie. Het moertje paste zich gewoon aan de omstandigheden aan. Op onrustige dagen vielen de krab- en plasuitstapjes altijd samen met de rustige periode rond de koffie- en lunchpauze, of met het avondeten.

Toen dit moertje goed was bekeken door de telescoop en was gefotografeerd, werd al snel vastgesteld dat het om een oude bekende gaat: dezelfde boommarter had in 2003 haar nestboom op de Hazenberg. De inkeping in het linkeroor is onmiskenbaar, en ook het vlekkenpatroon in de bef is identiek. Dit moertje is uitgebreid beschreven in MARTERPASSEN X, p. 14. De afstand tussen de nestboom van 2003 en de nieuwe nestboom is hemelsbreed ongeveer 430 meter in NNW-richting.

Het activiteitspatroon van het moertje lijkt sterk op dat van 2003. Alleen was het aantal krab- en plasuitstapjes nu beduidend lager. Verliet zij in 2003 overdag gemiddeld iedere drie uur de nestboom, deze keer was de frequentie slechts ééns per vijf tot zes uur, vaak rond 12.00-13.00 uur en rond 18.00-19.00 uur. Dit lijkt een aanpassing aan de boven beschreven veel hogere intensiteit van menselijke activiteit op de nieuwe locatie. Toch was het moertje niet overdreven schuw. De vaste waarnemers (met schuiltent) werden na de eerste twee waarneemdagen volstrekt genegeerd.

Het moertje van de Hoge Ginkel bij terugkeer in de nestboom. Het toegangsgat tot de nestholte zit aan de zijkant van de boom, in het litteken net boven de kop van het dier. Het 'lekgat' is linksonder te zien (Foto: Bram Achterberg).

Om, vanuit marteroogpunt, zo voorspelbaar mogelijk te zijn werd de schuiltent steeds op dezelfde twee locaties neergezet, beide op zo'n 20 meter van de boom. Als de omgeving rustig was en zonder wandelaars, schoot het moertje de nestholte uit en de kroon van de nestboom in, zonder veel zeiken of aarzeling. Bij de plotselinge confrontatie met wandelaars tijdens een uitstapje wachtte zij bewegingsloos hoog in de nestboom totdat deze waren gepasseerd. In 2003 reageerde het moertje op precies dezelfde wijze op de confrontatie met wandelaars.

Reeds op de eerste waarneemavond werden jongen gehoord. Op grond van latere geluidswaarnemingen ga ik er van uit dat er ten minste twee jongen aanwezig waren. Deze jongen zijn echter nooit gezien. Dit suggereert dat de bodem van de nestholte diep onder het (enkele) toegangsgat ligt. De opvallend snelle groei van de twee latrines in de eerste week na de ontdekking van de nestboom doet vermoeden dat het moertje pas enkele dagen in de nestboom zat toen deze werd gevonden. De geboortedatum van de jongen ligt daarom waarschijnlijk tussen de 13 en 16 april. Gedurende de eerste week van de waarneemperiode werden beide latrines gebruikt. Daarna werd uitsluitend de latrine hoog in de kruin van de stam benut.

Dit moertje gebruikte vaste routes, zowel bij het verlaten van de nestboom als bij haar terugkeer. Bij het verlaten van de nestboom klom zij eerst langs de stam naar de latrine in de kroon. Daarbij moest zij een schroefbeweging langs de stam maken omdat deze aan de zijde van het nestgat zo'n dertig graden overhelte over het aangrenzende pad. Aan die zijde biedt de gladde beukenstam een marter onvoldoende houvast. Na een korte sanitaire stop stak zij dan het pad over via de bij de latrine aangehechte dikke tak, om vervolgens meestal in zuidelijke richting door een aangrenzend perceel met dennen en wat eikjes te klimmen. Vaak stak ze dan weer een pad over om in oostelijke richting door een dichte opstand naalddhout uit het zicht te verdwijnen. Bij terugkomst werd stevast een andere route naar de nestholte gebruikt. Vanuit de boomkruin klom ze een vrijwel horizontaal lopende brede tak af die is aangehecht aan één van de andere twee stammen van de nestboom. Langs die stam daalde ze dan af om vervolgens, vlak boven het punt waar de drie stammen samenkomen, over te springen naar de stam met de nestholte. Ten slotte klom zij weer dertien meter omhoog naar het gat dat toegang geeft tot de nestholte. Een keer presteerde zij het om, bij een

wat ongelukkig gekozen moment van terugkomst, deze manoeuvre uit te halen terwijl juist een grote groep wandelaars pal langs de nestboom liep. Ik kon (op 20 meter afstand) bij de boven beschreven sprong van stam tot stam de nagels tegen de beukenbast horen slaan! Toch merkt geen enkele van de druk keuvelende en kaartturende passanten (je zult toch eens verdwalen in het enge bos!) de boommarter op, terwijl het pad op slechts drie meter langs de boom loopt, en het dier zich op dat moment vrijwel op ooghoogte bevindt!

De laatste waarnemingen van dit moertje zijn gedaan op de middag en avond van 29 mei. Er is dan duidelijk wat mis. Zowel bij een uitstapje naar de latrine, rond 15.45 uur, als bij het vertrek om te gaan jagen om 19.00 uur maakt de marter een verzwakte, ongecoördineerde indruk. Haar vacht ziet er die dag erg rommelig uit: piekerig 'brill-cream-haar', dit ondanks het feit dat het de laatste dagen niet heeft geregend. Het is niet duidelijk of dit een teken is van haar verzwakte conditie, of van een zeer vochtige nestholte ten gevolge van condensvorming.

Bij het eerste uitstapje blijkt dat ze niet in staat is om het laatste steile deel van de tak die over het pad loopt te nemen. Dit kostte altijd al de nodige moeite, maar deze keer lukt het helemaal niet. Het lijkt alsof het moertje de kracht niet heeft om langs de tak omhoog te klimmen. Uiteindelijk besluit ze een alternatieve route terug te nemen, via de stam en door de boomkruin. Wanneer ze dan vervolgens via de boven beschreven route over een toch vrijwel horizontaal hangende tak richting nestholte probeert terug te keren, durft ze ook het steilste stuk van dit deel van de route niet te nemen. Ten slotte keert het moertje via wat takken, aangrenzende dunne boompjes en de grond in de nestholte terug. Die route had zij niet eerder gebruikt.

Ook bij de laatste waarneming die avond maken haar bewegingen een onzekere indruk. Zoals ook die middag kan zij het steilste deel van de vertrekroute niet nemen. Opnieuw besluit ze om te keren, een moeizame terugtocht naar de hoge latrine waarbij ze niet, zoals gewoonlijk, vlot over de tak naar beneden loopt. In plaats daarvan schuifelt zij op haar buik, met de vier poten rond de tak geklemd. Uiteindelijk klimt zij langs de stam omhoog, en vertrekt door de boomkruinen. De oorzaak van de duidelijk verzwakte conditie van het moertje laat zich slechts raden. Een val, de beet van een ander dier, ziekte of simpelweg een overbelast gestel ten gevolge van de voortdurende zorg

Het moertje blijkt ook dit jaar niet erg schuw tegenover de vaste waarnemers. Toevallig passerende wandelaars worden echter nauwlettend gevolgd (Foto: Bram Achterberg).

voor meerdere jongen behoren allemaal tot de mogelijkheden.

Bij het eerstvolgende bezoek aan de nestboom, op de middag van 6 juni, is deze verlaten. In het nestgat hangt een spinnenweb waarin al aardig wat vliezen van uitgekomen beukenknoppen kleven. Dit suggereert dat er al enige dagen geen marter de nestholte heeft betreden of verlaten. Toch is er de hele avond gepost om er zeker van te zijn dat er geen moertje (of overlevende jongen) aanwezig zijn. Gezien de waarneming van de week ervoor waren wij bezorgd over de toestand van moeder en kinderen.

Het jonge boommartermannetje ligt door een hond doodgebeten op een pad 500 meter van de nestboom De Hoge Ginkel (Foto: Chris Achterberg).

Aan de onzekerheid betreffende het lot van moertje en jongen kwam een maand later in zekere zin een einde. Op 7 juli wordt Chris opgebeld door een wandelaar die meldt dat er een dode boommarter langs een bospad ligt.

Chris is meteen naar het aangegeven stuk bos gegaan en heeft het dier teruggevonden ongeveer 500 meter ten westen van de nestboom. Het blijkt te gaan om een mannelijk jong van dit jaar, met een gewicht van 850 gram. Het martertje blijkt te zijn doodgebeten: het schedeldak is verbrijzeld en er zitten tandgaten in de flank. Op grond van de bosbessen in de keutels in de omgeving en gezien de afstand tussen de verwondingen in de vacht veroorzaakt door de hoektanden van de 'moorde-naar', concludeert Chris dat een loslopende hond, en niet een vos, het martertje heeft verrast terwijl deze langs het pad bosbessen aan het eten was. Bij sectie op Alterra bleek ook Gerard Müskens deze conclusie te delen, gezien de afstand tussen de hoektanden. In de maag van het jonge dier zaten bosbessen en wespenbroed. Dit laatste is een indicatie dat de jonge boommarter nog steeds bij zijn moeder en eventuele nestgenoten verbleef. Waarschijnlijk is dit één van de jongen van het hier beschreven moertje. Zij heeft waarschijnlijk toch kans gezien haar jong(en) te verhuizen en verder te verzorgen.

De grote tandgaten in de schedel van de doodgebeten jonge boommarter, let ook op de grote afstand tussen de hoektanden (Foto: Chris Achterberg).

3. Het moertje van het Leersumse veld.

De vondst van een doodgereden moertje op 12 mei op de Haarweg bij het Leersumse Veld (Staatsbosbeheer) heeft op 14 mei geleid tot de ontdekking van een nestboom met daarin drie jongen. In 'En wat doe je dan?' op pagina 64 in deze MARTERPASSEN staat beschreven wat de gevolgen van deze vondst zijn geweest.

4. Het moertje van Prattenburg

Op 17 april trof Monique Bestman marterkeutels aan in een beukenvak op het landgoed Prattenburg (particulier bezit) tussen Elst en Veenendaal. Op 2 mei werd een latrine gevonden in een vork in een van de beuken. Bij het posten diezelfde dag bleek dat het een nestboom was. Het moertje werd gezien en er werden jongen gehoord. De nestboom is gelegen in hetzelfde beukenvak waar al in 1998 een nestboom was, op nog geen twintig meter afstand. De nieuwe nestboom is gelegen in een uitgestrekte opstand beuken, waarvan vele met holten. Het moertje leek betrekkelijk schuw en kwam pas naar buiten bij het invallen van de duisternis. Op 7 en 21 mei is het moertje nog gezien door respectievelijk Monique Bestman en Henri Wijsman.

In dezelfde beuk heb ik samen met Chris Achterberg en Monique van der Horst in april 2002 een grote latrine aangetroffen. Op het moment van deze vondst leek de boom al weer verlaten: posten leverde geen zichtwaarneming op. Het is echter waarschijnlijk dat deze boom eerder dat jaar ook als nestboom heeft gediend. In de tussenliggende jaren, van 1999 tot 2002, is Prattenburg ieder jaar ten minste twee maal geïnventariseerd op de aanwezigheid van boommarters. In deze periode zijn sporadisch aanwezigheidssporen (met name keutels) aangetroffen, maar werden geen nestbomen aangetroffen. Wel viel er op de aangrenzende Veenendaalse straatweg (N416) een aantal verkeersslachtoffers: in augustus 1999 een vrouwtje dat duidelijk jongen had gezoogd; in augustus 2000 een jong drachtig vrouwtje, en in februari 2003 een volwassen vrouwtje.

5. Het moertje van Moersbergen

Op 9 april werd door Wim Bomhof een nestboom (beuk) aangetroffen op het landgoed Moersbergen, eigendom van het Utrechts Landschap. Dit landgoed is gelegen aan de zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug, op de grens met het grotendeels agrarisch benutte gebied van de Langbroeker Wetering. In deze boom was in 2003 al een latrine van een boommarter gevonden. Het moertje verbleef nu in de nestboom tot omstreeks 22 april. Bij be-

zoeken op 5 en 8 mei werd geen boommarter waargenomen. Op 10 mei werd het moertje teruggevonden in een kleine beuk op ongeveer 30 meter van de nestboom. De laatste zichtwaarneming werd gedaan op de morgen van 13 mei. Op 27 mei heeft Henri Wijsman de holte van de verhuisboom met een videocamera bekeken. De boomholte bleek leeg te zijn.

6. Overige locaties

Tijdens de door ons uitgevoerde jaarlijkse inventarisatierondes zijn ook de volgende gebieden bezocht:

Landgoed Remmerstein bij Veenendaal (particulier bezit).

Op dit landgoed is in 1998, 2002 en 2003 voortplanting vastgesteld. De laatste twee jaar betrof dit hetzelfde moertje. In 2004 zijn slechts sporadisch aanwezigheidssporen aangetroffen in de vorm van keutels. De jachtopzichter meldde echter dat hij in de omgeving van de nestboom van 2002, regelmatig een boommarter heeft gezien. Klaarblijkelijk huisde dit dier in 2004 op een ons onbekende locatie.

Landgoed 't Hek bij Overberg (particulier bezit).

In een beukenlaan op dit landgoed werd zowel in 1998 als in 1999 een nestboom gevonden. In de periode 2000-2003 werden slechts sporadisch aanwezigheidssporen (keutels) gevonden. Begin april 2004 vond ik op zo'n twintig meter afstand van de nestboom van 1999 langs dezelfde laan in een beuk met holte een aantal keutels op een tak, en op de grond. Bij het posten bleek echter dat de marter inmiddels was vertrokken: de boom werd gebruikt als slaapboom door een mannetje zwarte specht. Op later datum zijn er geen nieuwe martersporen gevonden.

Het Amerongse Bos, ten westen van de Bergweg (Staatsbosbeheer).

Langs de Kopse Laan werd in de periode half december 2003-half januari 2004 een wat iele beuk als slaapboom gebruikt door een boommarter, zoals in vrijwel dezelfde periode van 2002/2003 het geval was. De slaapboom van 2003/2004 bevond zich op ongeveer 200 meter ten zuiden van de slaapboom van 2002/2003. In 2004 is geen marter gezien, maar mogelijk vormt dit gebied één territorium met de Hoge Ginkel. De afstand tot de in 2004 gebruikte nestboom bedraagt slechts 2 km. De afstand tot de nestboom van 2003 is ongeveer 1,5 km. Gezien de typische territoriumgrootte van moertjes, zo'n 300 ha, kan het echter ook om een ander dier gaan. Op de avond van 7 oktober 2004

werd op de provinciale weg (N225) aan de zuidrand van dit bos een juveniel mannetje boommarter doodgereden.

Het Amerongse Bos, ten oosten van de Bergweg (Staatsbosbeheer/Utrechts Landschap).

Op de locatie nabij het Berghuis, alwaar vermoedelijk in 1999, en zeker in de jaren 2001 en 2003 een boommarter een nestboom had, zijn in 2004 geen sporen aangetroffen. Als dit dier nog in leven is vertoont zij - gewoontegetrouw - het knipperlichtgedrag van 'jaar wel, jaar niet.'. Ook de verdere omgeving is enige malen zonder resultaat afgezocht.

Op de locatie nabij Overberg (boommarternestkasten), waar in 2003 jonge marters werden aangetroffen zijn, in 2004 slechts sporadisch keutels gevonden.

Landgoed Broekhuizen (bij Leersum, particulier bezit & Staatsbosbeheer).

Op deze locatie werd in mei 2002 een nestboom met latrine gemeld, die toen echter al was verlaten.

Drie weken later werd de verhuisboom gevonden, bewoond door een moertje met drie jongen. Deze vondst is uitgebreid beschreven in MARTERPASSEN IX. In 2003 daarentegen werden slechts zeer sporadisch keutels gevonden. In april 2004 werd een boom aangetroffen die blijkbaar voor een langere periode door een boommarter was gebruikt als rustboom. De grond rond de boom was bezaaid met marterkeutels en er lagen prooiresen, onder meer de afgebeten veren van een buizerd en bosuil. Het betrof hier een afgebroken den, met een grote holte vlak onder de breuk. Deze holte kan niet erg droog zijn geweest: in principe kan regenwater door het breukvlak makkelijk in de holte doordringen. Alhoewel dit landgoed dus nog steeds door marters wordt bezocht, hebben wij in 2004 geen geval van voortplanting kunnen vaststellen. Een complicatie is dat op dit particulier bezit een aantal mogelijk geschikte bomen (beuken) staat, maar dit terrein niet toegankelijk is. Omdat het landhuis van dit terrein vermoedelijk binnenkort van eigenaar wisselt, is toegang toekomstig wellicht wel mogelijk.

Inventarisatie van terreinen van Natuurmonumenten en het Geldersch Landschap in 2004

Henri Wijsman

Met medewerking van Wim Bomhof, Gerrit Visscher, Ronald Huijssen, Christiaan Sjobbema en Hanneke Sevinck.

1. Inleiding

Deze bijdrage is het vervolg op 'Boommartervoorkomen in 2003 op de terreinen van Natuurmonumenten' in MARTERPASSEN X: 8-11.

2. Cronebos bij Hilversum

Al op 17 maart lag er een flinke boommarterlatrine onder een boom die de laatste tien jaar nooit als nestboom gebruikt is. De latrine werd niet groter, en dus leek de boom wel verlaten. Voor de zekerheid ben ik er op 14 april om halfacht maar eens bij gaan zitten, na nog even te hebben vastgesteld dat er op de latrine geen verse keutel meer bij gekomen was en dat er in de boom ook niets lag. Omstreeks negen uur was het donker geworden, de vogels hielden op met zingen en ik had nog niets gezien. Het werd donkerder en wat hoor ik in de stilte van kwart over negen? Het geluid als van 'jonge poesjes' uit de richting van de holle boom. Later werd ook de moeder gezien. Op 26 april fietste ik naar deze boom en al op enige afstand was er om 10.25 uur een luid gekrijt te horen. Na snel uitpakken van de telescoop en de verrekijker was er nog net een jong martertje achter

ter het gat te zien. Ik had aanvankelijk een vaag gevoel dat ze laat geboren waren en dat dus de ogen nog dicht zouden zijn. Bij nader rekenen bleek echter dat op 17 maart de hoeveelheid mest op de grond al aanzienlijk was. De geboorte kon dus best al vijf weken eerder op 20 maart hebben plaatsgevonden. Dat zou betekenen dat ze nu al inderdaad konden zien en naar het gat konden klimmen. Christiaan Sjobbema kwam op dat moment langs en we besloten een tijdje te observeren. Even over elven ging de moeder naar binnen, waaruit bleek dat zij gedurende het kabaal wel degelijk afwezig was geweest. Opnieuw hieven de jongen een luid koor aan. Je kon het wel 50 meter in het rond horen; in elk geval heel duidelijk op het fietspad dat er vlak langs loopt. Waarom de jongen een half uur eerder al zo'n kabaal maakten blijft onduidelijk. In mei, toen na lang observeren niets gezien was, zag het er naar uit dat de boommarters waren verdwenen. Op een ochtend bleek echter het zwarte spoor dat van de latrine naar beneden druipt helemaal nat te zijn! Dat wees op urine, en dus op aanwezigheid van de moeder. Sindsdien werden de jongen weer gezien. De boommarter was

soms al onopvallend vanaf het fietspad te zien als zij uit een opening hing. In het onderste gat van de nestboom, juist waar de jonge martertjes liggen, verscheen op een gegeven moment een stukje stok. Een uit de boom stekende stok hebben we ook waargenomen in de nestboom Cronebos 1995 en in de nestboom Treek 2000. De stok is vrij dik en mogelijk door een vogel binnengebracht, want van apporterende boommarters heeft nog niemand gehoord! Door het gedraai van de jongen kan de stok half naar buiten gewerkt worden. Door beweging in het nest zag je de stok van buiten bewegen. Tussen 3 juni en 6 juni heeft de moeder in het Cronebos haar jongen verhuisd. Waar naar toe is niet bekend. Er lagen nog geen prooiresten onder de boom.

De drie jonge boommarters uit het Cronebos zijn echter wel teruggezien. Op 500 meter afstand van de nestboom lagen twee oude havikshorsten in het Smithuysen bos en in een ervan zijn klommen op 5 juli twee jongen (Hanneke Sevink). Misschien dat moeder en een derde jong al boven waren? In elk geval was er twee dagen later niets meer op dat nest te zien en ook lag er nauwelijks prooi of mest onder. Meer een eenmalige verblijfplaats. Op 23 juli lag er onder de boom in het Cronebos nog genoeg mest die naar het gebruik van de nestboom verwees. Bij sommige nestbomen verdwijnen de latrineresten onder de boom terwijl de marter er nog in zit. Op 23 juli vlogen er alweer holendieven uit deze nestboom. Zo een boom wordt non-stop gebruikt!

Hoewel de nestboom vlak bij een fietspad lag, hebben voor zover wij weten de fietsers, joggers, wandelaars er geen nota van genomen. Een enkele keer is iemand komen vragen waar we naar keken, maar het bekende standaardantwoord “naar het nest van een zwarte specht, die héél af en toe even aankomt” is meestal genoeg om het publiek tevreden naar huis te sturen.

We hebben een tamelijk goed signalement kunnen maken van het moertje. De bef leek sterk op die van de moeder uit 2003, met alleen een klein bruin vlekje net uit het midden. Er was nu echter ook een bruin vlekje links onder de oksel. Verondersteld mag worden dat de moeder uit 2003 is omgekomen, maar helemaal zeker is dat niet. Hans Kleef heeft in Drenthe geconstateerd dat een moeder haar jongen in de steek liet, terwijl hij haar de volgende winter toch weer denkt te hebben aangetroffen.

Mogelijk is het moertje uit 2004 een jong uit een eerder nest van de moeder uit 2003, namelijk het

nest dat in 2002 te laat ontdekt is. Er is al eens geconstateerd dat de bef van een jong sterk leek op die van de moeder. Dit was onder meer het geval bij een jong in Oostereng onder Renkum dat later is overreden.

Jeroen Brandjes vond op 25 augustus een dode boommarter in de middenberm van de A27 bij km-paal (142,1/468,7). Het moet welhaast een dier uit het Cronebos geweest zijn. Volgens het sectierapport van Alterra in Wageningen was het een eerstejaars wijfje. De bef was geheel effen. Een kilometer verderop is in 1998 de toenmalige moeder uit het Cronebos overreden.

3. Leuvenumse Bos

Er werden vroeg in 2004 bewoonde bomen gevonden. Al op 22 april had boswachter Nico Nelis een bewoonde boom gevonden bij de ‘Paardestal’. De boom was ons al bekend doordat er ook vorig jaar een kleine latrine in lag. Het was dus zeker een slaapboom en wellicht in 2003 ook al bewoond. De marter keek al spoedig naar buiten. Later in het jaar is deze boom gebruikt om de mogelijkheden te testen van videocamera aan een hengel (zie elders in deze MARTERPASSEN); de moeder bleek op dat moment afwezig en er zaten drie jongen die zich niet aan de camera stoorden.

Er was ook een nestboom in het beukencomplex ten westen van de Poolse Allee bij de Zandmolen op 2 km afstand. Op 28 april keek het moertje om 13.15 uur uit het middelste van drie hoog gelegen openingen.

Een grote latrine lag aan de Poolse Allee bij de afslag ‘Hekkenweg’. Met de camera was er echter niets in de spleet van de boom te zien. Ik neem aan dat er een boommarter heeft gewoond die later vertrokken is. Mogelijk betrof het een mannetje. Buiten het gebied van Natuurmonumenten bij het Horstmeer werd ook een latrine in een boom aangetroffen, zonder dat de holte bewoond was.

Bij en rond de bomen die vorig jaar in gebruik waren werden dit jaar geen sporen aangetroffen. Er werden in het terrein geen aanwezigheidssporen aangetroffen hoewel de boommarters er dus wel degelijk zaten.

4. Staverden (Geldersch Landschap)

Even ten noorden van kasteel Staverden bewoonde een boommarter een holle beuk bewoonde evenals in 2003.

5. Kaapse Bossen

(Wim Bomhof, Johan Metselaar, Gerrit Visscher, Henri Wijsman)

In 2004 werd er geen mest van boommarters aangetroffen, ook niet bij de eerder als slaap- en nestbomen genoteerde bomen. Pas half juni berichtte de boswachter ons dat de nestboom 2003 weer werd bewoond. Dit is een beuk nabij Helenaheuvel in een complex beuken met diverse spechtenholten. Het dier is daarna ook door Wim Bomhof gezien. Het betreft hier vast een verhuizing en dat betekent dat er binnen een straal van zeg één km een nest moet zijn geweest, eventueel dus buiten de Kaapse Bossen, waar vandaan de moeder jongen zal hebben verhuisd naar deze boom. Het belang van zo een boom die de moeder al kent, is daarmee wel heel duidelijk.

6. Oldenaller

(Ronald Huijssen, Henri Wijsman)

Onderzoek naar boommarters op Oldenaller is gestart omdat het in 2003 leek alsof er onder een afgebroken beuk hoeveelheden haar van muizen lagen. Het is echter gebleken dat ook blauwe rei-

gers, die nu eenmaal veel mollen en muizen eten, veel haar op de grond verspreiden. Vooral echter omdat in mei 2002 een lacterend wijfje was overreden, was inventarisatie interessant, in verband met het probleem van de rekolonisatie.

Oldenaller is bezocht van half maart tot half april. Het betrekkelijk kleine aantal holle bomen is in kaart gebracht. In die tijd is er geen spoor gevonden; wel zijn langs de waterkant nogal wat haarballen aangetroffen, maar dit waren de braakballen van reigers. Als deze in flarden liggen lijkt het geheel oppervlakkig gezien op de latrine van een boommarter, al ziet het er bij nader inzien toch wel heel anders uit. Op landgoed Hell (en ook op Ehrental) zijn wel boommarters aangetroffen, en dat is niet ver van Oldenaller, zeker niet voor goede lopers als boommarters. In de zomer van 2002, dus na het verongelukken van het zogende wijfje, heeft A. van Gens nog een boommarter gezien in de Withagersteeg. Er zijn echter in 2004 géén sporen van aanwezigheid van boommarters aangetroffen op Oldenaller.

Boommartervoorkomen in 2004 op Den Treek-Henschoten en in Austerlitz

Ben van den Horn

met medewerking van Elise Schokker en Martjan Lammertink.

1. Inleiding

Later dan in andere jaren zijn in 2004 op het Landgoed Den Treek-Henschoten en in Boswachterij Austerlitz weer nestbomen gevonden en boommarters gezien. Ook is er veel gefotografeerd, maar daarover meer in 'Digiscopie veranderde mijn leven' elders in deze MARTERPASSEN.

2. De Nestboom van De Hoogt

Het duurde even voordat we dit jaar oog in oog stonden met de boommarter van De Hoogt, die voor het eerst werd beschreven in Van den Horn & Müskens (2002).

Op 18 januari ontdekten we op De Hoogt de eerste latrine bij de stam van een boom die vermoedelijk als dagrustplaats is gebruikt. Deze plek bevond zich op 700 meter ten zuidoosten van de bekende nestboom van de Hoogt uit 2000, 2002 en 2003 (De Nestboom).

Op 11 april vonden we op de Hoogt een tweede latrine in een 'flatbeuk' met twaalf gaten op zo'n

750 meter ten oosten van De Nestboom. De sporen leken niet ouder dan een maand.

Robert Keizer wandelde op 18 april met zijn vriendin de NS-wandeltocht van Driebergen Zeist naar Maarn en vond toevallig een derde latrine in de vork van een bekende boom op 30 meter afstand van De Nestboom. Op 23 april vond Elise Schokker drie keutels op de tak van De Nestboom, waaronder één hele verse met resten van insecten. Blijkbaar heeft de marter van het territorium de Hoogt de oversteek van 30 meter vanuit de door Robert gevonden boom gemaakt. Langs de rand rond het onderste gat zagen we verse knaagsporen, mogelijk ter vegroting van de nauwe toegang.

Op 24 april zag ik twee haren aan de rand van het gat en op 25 april deed ik de eerste marterwaarneming. Vlak nadat een luidruchtige groep wandelaars het vak betrad voor een picknick, toonde de marter haar kop uit de onderste holte. De vacht was nog licht. Door de telescoop zag ik aan de linkerkant een vrij effen bef. Op de neus een teek en in de plooi van het linkeroor, leek zich een

Impressie van een gefilmd latrinebezoek op 16 mei 2004 (Foto's: Ben van den Horn).

korstje geronnen bloed te bevinden. De marter had mij goed in de smiezen. Zij trok eenmaal weer de kop naar binnen en keek gelijk weer naar buiten. Ik denk dat de marter met dit bekende 'kieke-boeën' de veranderingen in mijn silhouet probeert vast te stellen; ik zit vaak half achter een boom.

Op 29 april hebben Elise en ik om 21.15 uur de boommarter weer gezien. Bijzonder hierbij was dat de marter tegen de gewoonte in haar kop een aantal malen uit de middelste holte (van de drie) stak. Duidde dit op alarmgedrag? Wij hebben het moment dat de marter eruit kwam maar niet afge wacht.

Op 11 mei hebben Martjan Lammertink en ik een bij de nestboom schuilhut gemaakt, bestaande uit sparrentakken en beukentakken. Het was de voorbereiding op een dag lang observeren met fotocamera. Op 12 mei heeft Martjan Lammertink van 06.00 uur tot 20.00 uur gezeten met de volgende gegevens als resultaat: de marter heeft zich tussen 06.45 uur en 10.30 uur vier keer laten zien, waaronder voor een latrinebezoek. Om twee uur is de marter gaan jagen en om 17.00 uur keerde ze weer terug. Onduidelijk was of ze een prooi had, maar

zeker geen grote. Van 17.00 uur tot 20.00 uur is er geen activiteit meer waargenomen. Op pagina 2 van deze MARTERPASSEN is de marter afgebeeld.

Op 13 mei heb ik ook vanuit de schuilhut met mijn camera op de telescoop een deel van dit ritueel waargenomen en vastgelegd. Ik zat om 06.00 uur bij de nestboom. Om 07.50 uur toonde de marter eenmaal kort haar kop. Om 08.50 uur nog eenmaal, ditmaal iets langer. Ze verdween weer en om 09.30 uur begon de marter 'zekerend' rond te kijken. Tien minuten later verliet ze de boom voor een latrinebezoek op de bekende tak. Ik zag een teek in het oor (die op de neus was weg) en ook dat de marter begon rond de ogen te verhareren (zie foto op pagina 73). De marter is nog steeds vrij licht en de ring van witte haren op de rechterpoot lijkt te ontbreken. Volgens Henri Wijsman kan de ring echter verdwijnen. Wel bleek duidelijk dat deze marter een effen bef heeft, net als de marter van vorig jaar en ook op dezelfde plek op de takken poepte (altijd vrij laag). Het lijkt dus aannemelijk dat het hier om dezelfde marter gaat als de jaren 2000-2003.

Op 16 mei is de marter voor het laatst gezien en werd een latrinebezoek door de telescoop gefilmd (zie foto's op pagina 23). Op 20, 22, 23 en 24 mei heb ik op diverse tijdstippen voor niets bij de nestboom op De Hoogt gezeten.

Samenvattend: de marter zat hier van kort voor 23 april tot even na 16 mei. Vorig jaar was dat van 9 februari tot eind april, waarna de marter verhuisde, weer werd teruggevonden en tot eind mei kon worden gevolgd (Van den Horn, 2004). Hoewel er mooi beeldmateriaal is gemaakt zijn helaas de jongen noch gezien noch gehoord. Hoewel wel waarschijnlijk, is het niet 100% zeker dat er een nest was.

De nestboom is in 2004 voor de vierde maal vanaf 2000 in gebruik genomen. Na één onderbreking in 2001 wordt hiermee een bijzonder record gevestigd.

3. De omgeving van de 'Noordboom'

Op 7 maart ontdekte Elise een verse latrine met negen keutels bij de vervolgnestboom 'Treek-Noord' van 2002. Bijzonder was dat bij deze boom in 2002 ten minste twee jongen zijn waargenomen zonder ook maar een spoor van een latrine. Twee vragen rijzen er natuurlijk: is dit de marter van twee jaar geleden en is dit de marter die Martjan in april 2003 fotografeerde op plusminus 400 meter afstand (zie MARTERPASSEN X)? Het antwoord op beide vragen moet ik helaas schuldig blijven.

Op 13 maart zag ik in de onderste holte van de Noordboom wat takken, bladeren en veren, alsof er een kraamkamer werd ingericht. Wat twee jaar geleden niet lukte, lukte nu wel: er werden vele verse keutels in een latrine in een vork in de boom gevonden.

Een dag later was het onderste gat van deze boom bijna geheel dichtgemetseld met takjes en duivenveren! 's Avonds om 19.00 uur kwam dan eindelijk een boommarter uit de bovenste holte kijken. De marter nam de omgeving rustig in zich op en keek daarbij af en toe recht in de lens van de telescoop. De marter was niet gealarmeerd of gestoord; gaapte driemaal, waarbij de hoektanden in de bovenkaak goed zichtbaar waren. Ook toonde de marter een lichte wintervacht met aan de rechterkant van de bief in de hals een geïsoleerde bruine kern. Na tien minuten lodderig kijken wurmde de marter zich recht naar boven, waarbij de voorpoten boven de bovenste holte werden geklemd en de rug op de onderrand van het gat rustte. Zo

werkte de marter zich naar buiten en bleef even aan de stam geplakt zitten. Het ging allemaal langzaam. De marter bleef nog vrij lang in de kroon zitten en krabde zich. Het was al donker toen ze rond 19.20 uur uiteindelijk vertrok.

Dit was de eerste, maar ook de laatste keer dat ik hier een marter gezien heb. Op 27 maart leek de Noordboom al weer verlaten. De latrine verdroogde en de zwarte vlek verbleekte. Wel heb ik op 100 meter afstand bij een andere holle boom nog een verse keutel en een verse afgebeten merelkop gevonden. Ook heb ik in de directe omgeving later nog vele prooiresten en aanwezigheidssporen gevonden, bijvoorbeeld op 14 april, toen ik op 500 meter afstand een 'redelijk verse' latrine vond in een boomlijk met holte, maar zonder krooncontact. In 2000, toen de boom nog niet bezweken was, zat daar een bosuil.

Op 18 april zagen we wel weer prooiresten (duif en vermoedelijke merel) uit het onderste gat steken van de Noordboom. Op 30 april zagen we dat de 'binnenbekleding' achter het onderste gat weer deels naar buiten gewerkt was. Bovendien waren er vele haren zichtbaar rond beide gaten. Dus wel veranderingen, maar geen verse keutels en geen enkele beweging. In paragraaf 4 wordt een hypothese geopperd over een mogelijke verhuizing van deze marter.

In oktober fotografeerde ik bij een beuk op 30 meter afstand weer de typische knaagsporen die door Hans Kleef worden toegekend aan de boommarter (zie de foto op pagina 42).

4. De Rusthofmarter op het Ooievaarsnest

Op 30 mei werd een jong boommartervrouwtje levend gevonden op begraafplaats De Rusthof (zie 'Verzorgd van de wieg tot voorbij het graf' op pagina 57 in deze MARTERPASSEN). Om de nestboom te vinden heb ik dezelfde avond nog contact gelegd met de vinder. Hij verklaarde dat het jong in elkaar gerold lag naast een den op een graf (zie de foto op pagina 25). De top van deze boom leek wel gesnoeid: hij zag eruit als een ooievaarsnest met een diameter van anderhalf á twee meter. Op de vindplaats lagen ook prooiresten en een kleine keutel, vermoedelijk van het jong. In de verdichting zag ik afgebeten veren en ook op enige afstand onder een vogelkast lagen veel afgebeten veren, o.a. van houtduif.

De vraag rijst of dit wellicht een verhuisboom is geweest van de marter van het territorium van De Noordboom op 2300 meter afstand. Ik heb daar

geen bewijzen voor kunnen vinden, omdat ik geen goed signalement van beide marters heb kunnen vergelijken. Later bleek dat het fenomeen 'Ooievaarsnest' het gevolg was van een ontopping vanuit een hoogwerker, door niemand minder dan ons WBN-lid Teus Glismeier. Hiermee was de cirkel weer rond.

*Vindplaats van de jonge boommarter op De Rusthof
(Foto's: Ben van den Horn).*

Op 1 juni werd de moer gezien op de top van het Ooievaarsnest. We vonden al snel een luxe observatiepositie; op 4 juni heb ik samen met Elise zittend op een fraai teakhouten bankje weer het vertrek waargenomen van de marter (zie foto op pagina 26 boven). Om 21.05 uur kwam ze als een schicht uit de vergroeiing met de kop naar beneden. Op een van de zijtakken bleef ze even kijken, we zagen haar over de volle lengte, mooi chocoladebruin (zie foto op pagina 26 midden). Vervolgens daalde ze nog verder af en verdween ze uit het gezicht. Wij hebben geprobeerd haar te volgen en ik meende even wat beweging te zien. Maar, zoals dat altijd gaat, de marter loste op in het niets. Ook troffen we werkelijk een ravage aan van afgebeten fazantenveren.

We zagen de marter voor de tweede maal vertrekken op 6 juni rond een uur of negen. Ook vond Elise een complete nieuwe verse duivenvleugel onder het Ooievaarsnest. Sommige lezers zullen zich herinneren dat De Rusthof sinds 2003 een aanmoedigingsbeleid voor de boommarter heeft. Er zijn kasten geplaatst (zie artikel in *MARTER-PASSEN X*) waarin de boommarter zich op eigen initiatief zou moeten vestigen, in de hoop dat vervolgens natuurlijke bejaging plaatsvindt van de overlast veroorzakende konijnen.

Het was in dit licht extra interessant om de aard van de prooien vast te stellen. Op De Rusthof gaat dat makkelijk omdat in de hele wijde omtrek van het nest de omgeving via kleine voetpaden goed toegankelijk is (zie foto op pagina 26 onder). Wij hebben de resten gevonden van fazant, kraai en duif, maar - helaas voor de beheerders van De Rusthof - geen konijn!

Op 7 juni werd gezien dat de marter zonder prooi terugkwam. Op 9 juni werd de marter voor het laatst gezien en gefotografeerd. Wij hebben naast het jonge vrouwtje dat werd gevonden niet meer jongen kunnen waarnemen. Wel zouden medewerkers van De Rusthof een tweede jonge marter gezien hebben. Niemand heeft echter verklaard meer dan één marter tegelijk gezien te hebben, zodat het ook om het wijfje kan gaan.

Op 23 september is een marter doodgereden op de N227 op 750 meter afstand van het Ooievaarsnest. Uit de resten kon alleen nog worden opgemaakt dat het ging om een vrouwtje. Wij vrezen het ergste voor het lot van De Rusthofmarter.

5. De Kampeermarter van Austerlitz

Op 14 maart zag ik dat op het dak van de 'bekende' nestkast van Kamp Zeist (2002) nog steeds ingeklonken keutelresten lagen van twee jaar geleden. Maar ook leken er verse keutels bij te liggen en ik besloot deze plek goed in de gaten te houden. Bert van 't Holt meldde op 25 april dat 'het nu toch echt bingo lijkt op Kamp Zeist'. Hij zag een flinke stapel verse keutels op de kast liggen. De verse keutels van 14 maart waren uitgegroeid tot een grote stapel!

Een dag later al meldde Bert een eerste waarneming rond een uur of acht 's avonds: 'Ik heb de marter drie kwartier kunnen bekijken, vermoedelijk lag de marter met de kop uit de kast te slapen.

Het Ooievaarsnest (boven), een schim van de Rusthofmarter (midden) en een greep uit de stoffelijke resten (onder) op het maaiveld van begraafplaats De Rusthof (Foto's: Ben van den Horn).

De Kampeermarter hangend uit de opening (boven), op de kast (midden) en verkoeling zoekend (onder) op een tak (Foto's: Ben van den Horn).

Haar kopje hing de meeste tijd omlaag met de neus naar de grond, één maal gaapte ze. Als ik bewoog of geluid maakte, keek ze even naar me. Soms keek ze oplettend in andere richtingen en twee maal trok ze haar kop kort terug in de kast.'

Op 9 mei heb ik de marter zelf ook gezien en gefotografeerd met mijn nieuwe digitale camera op de telescoop (zie foto's rechts op pagina 26 en op pagina 74 in deze MARTERPASSEN). Ook op 14

mei zijn foto's gemaakt en op 15 mei filmopnames door de telescoop. Uit de vergelijking van het fotosignalement met dat van 2003 werd vastgesteld dat het ging om het moertje dat op 1400 meter afstand een nestboom had in 2003 (zie Van den Horn, 2003, en de foto op pagina 74). Deze boom was overigens ook in 1997 bezet.

Op 18 mei kwam de marter om 20.00 uur te voorschijn en verliet de kast. Zeven minuten later bleek

dat ze niet weg was maar op een tak lag. Het was die dag warm weer, waarschijnlijk zocht de marter verkoeling (zie onderste foto rechts op pagina 26, onder). Om 21.00 vertrok de marter voor de jacht. Fraaie contouren. Ze vertrok in de richting van de gebouwen op het terrein. Op 20 mei om 13.25 uur zag Bert van 't Holt de kop van de marter weer uit de kast hangen. Vijf minuten later reed er een busje van de bewaking

voorbij (aan de 'marterse kant' van het hek) en verdween de kop. Dit was ook de laatste keer dat de marter werd gezien.

Teus Glismeyer verblijdde ons met de mededeling dat begin juni op het gazon van Kamp Zeist door de bewakingsdienst jonge boommarters zijn gezien.

Boommarters in het Gooi en in Baarn in 1995-2004

Henri Wijsman

1. Inleiding

Dit is een vervolg op de artikelen 'Marters in en om het Gooi' (Wijsman 1996) en 'Een territorium in 's-Graveland' (Wijsman en Wijsman-Blok 1998). Opnieuw neem ik het begrip 'Gooi' nogal ruim, omdat de situatie in het Gooi van hun contact met boommarters bij Lage Vuursche afhankelijk is. In welke provincie een boommarter zit, is vaak een kwestie van een verplaatsing van enige tientallen meters. Noch de zuidrand van het onderzoeksgebied, noch het begin van de periode zijn consequent afgebakend.

2. Waarnemingen

Tabel 1 toont de waarnemingen in het Gooi en rond Baarn. Waarnemingen als die in Maarsseveen (1989,1999) en Breukeleveen (1991) bevestigen de aanwezigheid van boommarters ten westen van de van oudsher bekende territoria rondom Lage Vuursche. De eerste tekenen van aanwezigheid bleken al uit sneeuwsporen op Eideggooi in 1985 (Broekhuizen e.a. 1990) en in 1995. Ook in 1989, 1992, 1994 en 1995 zijn prooiresten en/of uitwerpselen gevonden. Een nestboom is echter nimmer aangetroffen. Het ziet er naar uit dat de doodvondst van 1995 een voorlopig einde was. In zo een gebied helemaal aan het einde van een verspreidingsketen zou het kunnen gaan om een knipperlichtsituatie: soms is het terrein bewoond, soms zijn de boommarters omgekomen en blijft rekolonisatie vooralsnog uit. De meeste waarnemingen uit het begin van de jaren negentig zijn gedaan nabij de boerderij Blokhoven. Het betrof hier waarschijnlijk één enkel dier. Het is mogelijk dat er in die jaren maar één dier zat, dat op een gegeven moment is overreden en niet vervangen. Het enige dat hiermee in strijd is, is dat ik getuige

was hoe J. Veen op 7 januari 1995, in de sneeuw sporen vond van twee individuen.

Johan Metselaar vond in 1993 of 1995 op landgoed Zwaluwenberg (ten oosten van Eideggooi) een grote latrine. Mogelijk was er ook wel een nestboom, maar een onderzoekje in 1996 leverde niets op. Vanuit Eideggooi zouden boommarters zich kunnen verspreiden tot in de landgoederen bij 's-Graveland en misschien ook nog eens opnieuw naar het Naardermeer (Wijsman 1996). In 's-Graveland/Spanderswoud zijn van 1970 tot 1997 boommarters waargenomen (Wijsman & Wijsman, 1997). In het begin van de jaren negentig hebben de boswachters Langemaat en Blessing en ik zelf een aantal waarnemingen gedaan op diverse landgoederen, maar nadien niet meer.

Op de Hilversumse straatweg in Baarn werden in 1992, 1993 en 1995 boommarters overreden, net als in 1993 in Lage Vuursche. In het bos langs de straatweg werden ook enige malen boommarters gezien, onder andere in 1992. In 1995 werd op 5 juni een boommarter met ten minste één jong aangetroffen in de Vuursche Bossen bij de Pannekoekvijver. Het is wel eens geopperd dat dit het verhuisde moertje zou zijn uit het Cronebos (afstand 1250 m, verlaten na 2 juni). Dit is onwaarschijnlijk omdat er bij het eerste vinden al een grote latrine aangetroffen is; de uitwerpselen waren van een ander type (de moer in het Cronebos at vooral muizen, deze nieuwe at veel vogels), en ten slotte gedroeg zich het moertje verschillend. Na 10 juni was deze boom verlaten (Wijsman 1995). Op 19 augustus werd in een beuk op een afstand van ruim 2 km een flinke latrine gevonden. Deze beuk zou wel als verhuisboom gebruikt kunnen zijn.

Tabel 1 Boommarters in en om het Gooi.

Vindplaats	Jaar	Coördinaten	Atlasblok	Geslacht, leeftijd	Bijzonderheden
Bantam	1975		31.18		sneeuwsporen
Eindegooi	1989	140,5-465,8	31.21		zichtwaarneming
Breukeleveen	1991	133,3/465,7	31.27	man, adult	mei
Soestdijk	1991	146 /467	32.22		juni, doodvondst
Eindegooi	1992	140,6/466,1	32.21		zichtwaarneming
Eindegooi	1992	140,7/466,1	32.21		zichtwaarneming
Baarn	1992	145,4/468,2	32.22	man, juveniel	augustus, verkeersslachtoffer N415
Baarn	1992	145 /468	32.22		zichtwaarneming
Hilverbeek	1993	137,9/472,7	31.18		augustus, zichtwaarneming
Bussum	1993	140,6/476,7	26.51	man, adult	schedel; verdrongen
Smithuyzerbos	1993	142,3/467,7	32.21		uitwerpselen op bosuilkast
Baarn	1993	143 / 468	32.21	man, adult	juli, verkeersslachtoffer N415
Lage Vuursche	1993	143/456	32.21		verkeersslachtoffer
Westbroek	1994	137/464	31.38		augustus, open polder
Holl. Rading	1994	142,5/465,9	32.21		boom met brede krabsporen, prooi-rest
Eindegooi	1995	140 / 465	32.21		7 januari, sneeuwsporen
Oude Meentweg	1995	138,4/472,6	31.18		zichtwaarneming, 19.30 u
Eindegooi	1995	140,7/460,1	32.21		zichtwaarneming
Baarn	1995	145,2/468,2	32.21	man, juveniel	augustus, verkeersslachtoffer N415
Eindegooi	1995	140,7/466,7	32.21		september, dood, niet bewaard
Cronebos	1995	142,8/468,1	32.21	juveniel	nest, 2 jongen
Baarn	1995	143,9/468,8	32.21	juveniel	nest, ten minste één jong
Baarn	1996	149 / 470	32.12		5 september, verkeersslachtoffer langs A1?
Baarn	1996	144,5/469,5	32.21	3 juveniel	29 juni
Baarn	1996	144 / 468	32.21		april, zichtwaarneming
HogeVuursche	1996	144 / 469	32.21		juni, zichtwaarneming
Venwoude	1996	144,2/464,9	32.31		zichtwaarneming
Hollandse Rading	1997	140/464	32.31		verkeersslachtoffer A27, niet bewaard
Laren	1997	142,8/474,5	32.11		A1, verkeersslachtoffer niet bewaard
Lage Vuursche	1997	144,0/466,2	32.21		verkeersslachtoffer lacterend wijfje
BikbergerBos	1997	142,8/477,4	26.51		december, zichtwaarneming 13.00 u
Cronebos	1998	142,8/468,1	32.21	juveniel	Nest, 2 jongen
Hilversum A27	1998	141,6/468,0	32.21	vrouw	mei, verkeersslachtoffer A27
Maarsseveen	1999	132,8/462,0	31.37	vrouw, subadult	mei, 1 jaar oud
Biltseweg	2001	146,1/465,8	32.22		september, verkeersslachtoffer
Soestdijk	2002	147,4/467,9	32.22		mei, verkeersslachtoffer
De Leyen	2002	461,0/141,3	32.31		februari, zichtwaarneming
Venwoude	2002	143,8/464,3	32.31		nazomer, verkeersslachtoffer
Cronebos	2002	142,9/468,1	32.21		vermoedelijke nestboom
Biltseweg	2003	146,1 /465,8	32.22	man, juveniel	28 juni, melkgebit
Laren	2003	143,2/473,2	32.11	juveniel	september
Cronebos	2003	142,6/468,4	32.21	juveniel	nestboom
Cronebos	2004	142,7/467,9	32.21	juveniel	nestboom
Hilversum A27	2004	142,1/468,7	32.21		augustus, verkeersslachtoffer
Baarn	2004	144,6/468,4	32.21	man	augustus, verkeersslachtoffer
Eindegooi	2004	140,3/466,5	32.21	man, juveniel	december, verkeersslachtoffer

Het jaar daarop is door verscheidene personen een groepje jongen gezien op ongeveer 1 km van de nestboom 1995. Vermoedelijk is de nestboom in gebruik geweest. In 1997 echter werd een lacterend moertje overreden ten noorden van Lage Vuursche. Dit kan het moertje uit het Cronebos (op 2½ km afstand) niet zijn geweest, maar het kan ook heel goed het moertje Baarn 1995 betref-

fen (ook 2 ½ km afstand) (zie Tabel 1). Het geval is tevens uit de doeken gedaan in Achterberg e.a.

In 1996 zag een boswachter op landgoed Venwoude te Lage Vuursche enige weken lang regelmatig een boommarter nabij het landhuis; in het licht van de huidige kennis moet zoiets vrijwel zeker betekenen dat er een nestboom is geweest.

In 2002, toen er nog onlangs op landgoed Venwoude een boommarter was gezien, is op een weg langs dit landgoed (143,8/464,3) in de nazomer een overreden marter gevonden, volgens de preparateur een jong. In dat jaar lag er een nestboom op 1900 meter afstand; maar het is logischer om, in licht van de waarneming uit 1996, te denken aan een eigen nest van Venwoude of het naastgelegen Vijverhof.

Het kroonjuweel voor de Gooise boommarters is het Cronebos. In 1993 rapporteerde Dick Jonkers in het Smithuizerbos uitwerpselen op een bosuilkast. Sindsdien is dit op dezelfde plek nog herhaaldelijk waargenomen. Johan Metselaar vond sneeuwsporen in het Cronebos in 1994. In het Cronebos is een nestboom gevonden in 1995. Op potentiële nestbomen in 1994 en 1996 en misschien 1997, is een zware verdenking geweest, maar het bewijs is niet geleverd. In 1998 was er een nestboom, maar het moertje is omgekomen. Daarna bleven de marters weg. In de jaren 1995-1998 zijn veel uitwerpselen en prooi-resten in het Smithuizerbos gevonden. Nadat het moertje van het Cronebos overreden was, bleven deze sporen weg.

Na een paar jaar echter zijn de boommarters teruggekomen. In het Cronebos kun je je gemakkelijk rekolonisatie voorstellen, omdat het grenst aan de Vuursche bossen. In die bossen kon ik echter in de jaren 1998-2000 ook weinig sporen aantreffen. R. van Beusekom vond op 22 september 2001 een boommarter op de Biltse weg (helaas niet verzameld) die hij beschreef als 'halfwas'. Interessant is dat in een rapport van bureau Waardenburg vermeld staat dat in de herfst van 2001 op een stempekkussen in de faunapassage Groenendaal onder de A27 (dat is bij het Cronebos), een afdruk van de poot van een boommarter staat. Fred Alleijn en Dick van Beek zagen op 5 februari 2002 tussen elf en twaalfen 's ochtends een boommarter overstekend nabij de Leyen (461,0/141,3).

Zes kilometer verderop werden in april 2002 door ons krabsporen aangetroffen in het Cronebos, en later in april hoorden wij van de Roofvogelwerkgroep GVW dat er in het vroege voorjaar op Zonnestraal, ten ZW van Hilversum een holenduif was gevonden in een bosuilkast, met afgebeten kop. Dat wijst op boommarter. Ook waren er op 17 april in het Smithuizerbos op de bosuilkast in de eik uitwerpselen gevonden. Vrijwel direct hierna belde daar nog iemand anders over op! Juist dat wijst er op dat opeens de boommarter weer verschenen was.

Ten slotte werd op 16 mei 2002 een boommarter overreden in het Baarnse Bos (Staatsbosbeheer) nabij Paleis Soestdijk. Niettemin werd in 2002 een waarschijnlijke nestboom in het Cronebos door ons net gemist. De bekende holle bomen zijn wel onderzocht, tot half mei, maar uitwerpselen werden inderdaad niet aangetroffen. Op 28 juli lag er echter in het centrale beukencomplex bij een van de bekende holle bomen (de boom waarvan wij in 1995 achteraf dachten dat deze wellicht een nestboom in 1994 zou zijn geweest) een behoorlijke latrine, met kleine prooi-restjes ertussen van meesjes, jonge bonte specht. Deze prooi-resten wijzen op jongen: dan moet het echt een nestboom zijn geweest. Dit moet dan een laat nest zijn geweest.

In 2003 echter werden door Harry de Rooij en Hanneke Sevink in het voorjaar ook sporen van boommarters geconstateerd in het terrein De Zuid op en nabij een bosuilenkast (141,6 / 467, 2). In februari 2003 zag Janneke Kimstra 17.00 uur redelijk zeker een boommarter lopen op de grond bij De Stulp (Staatsbosbeheer). Jaap en Mea van den Berg-Kriek te Soest gaven door dat zij in mei of juni 2003 twee boommarters hadden gezien in 'het Pijnenburgerbos naast de Stulp' (145 /466). Overigens vond Joke van Velsen op 28 juni 2003, op de plek van het verkeersslachtoffer van september 2001, op de Biltse weg een juveniel wijfje (146,1/456,8), dat net bezig was haar hoektandje te wisselen. Tezamen met nog een ander niet bewaard verkeersslachtoffer van 11 september 2003 (147,5/467,7), bijna op dezelfde plek als op 16 mei 2002, wijst dit op een nest in de Vuursche Bossen, Paleis Soestdijk of Pijnenburg – misschien wel achter het paleis, want daar mag je niet komen.

In 2003 werd er, deze keer op tijd, een nestboom gevonden in het Cronebos. De moeder heeft echter in het laatst van mei het jong in de steek gelaten en het jong is omgekomen. Het lag voor de hand om aan te nemen dat dit wil zeggen dat de moeder overreden is. Het was nu dus een verrassing dat er in 2004 toch opnieuw een nestboom in het Cronebos gevonden werd met drie jongen (zie foto op de volgende pagina). Een nog grotere verrassing was het toen bleek dat het moederdier veel leek op de moeder van 2003. Onder andere omstandigheden zou men direct hebben aangenomen dat het hetzelfde dier was. Dat is niet geheel uitgesloten, zoals blijkt uit het geval waarmee Hans Kleef in Drenthe te maken heeft gehad: een moertje liet haar jongen in de steek, terwijl in de winter daarna toch een dier aanwezig was waarvan hij, gezien de merkwaardige voorkeur voor één bepaald type boom, aannam dat dit hetzelfde dier was. Helemaal bewezen

is het echter niet, want daarna verdween het dier alsnog. Er is een geval bekend van een boommarter uit Renkum die een jong had dat in de tekening van de bef sterk op de moeder leek. Een alternatief is dus om te denken dat in 2002 de moeder-2003 ook al jongen heeft voortgebracht en dat een wijfje hiervan zich in het in 2004 vacante territorium heeft gevestigd.

Jong in het Cronebos 2004 (Foto: Ben van den Horn)

In december 2004 is een mannetje, een jong van dat jaar, overreden, net op de weg die ten noorden langs Eindegooi loopt. Indien dit niet een jong was uit het Cronebos (2800 meter afstand, maar met de A27 ertussen) zou dit kunnen wijzen op voortplanting in of om Eindegooi. Het is interessant meteen te denken aan de boommarter op Zonnestraal uit voorjaar 2002.

Indien er marters zitten ten zuidoosten van Hilversum, neemt de kans toe dat ze zich kunnen verplaatsen naar de Zuider- en Westerheide. Van de Vuursche bossen kunnen boommarters via faunapassages en particuliere tuinen en heide met vliegdenen tot op de Zuiderheide komen. Na oversteken van de drukke weg Laren-Hilversum (N525, ecoduct in voorbereiding) komen ze op de Westerheide. In 2001 meldde A. Grobben te Bussum een goed beschreven waarneming van 3 en 4 juni 2001 in een bos aan de noordkant van de Westerheid (142/474), tussen de vliegdenen. In dit gebied had hij trouwens in 1999 ook al een boommarter gezien. Dit bos wordt door de A1 en enkele villawijken gescheiden van het Bikbergerbos (Goois Natuur Reservaat). In 1986 en 1993 zijn in dit deel van het Gooi boommarters dood gevonden. Op 28 december 1997 hebben A.J. van Klaveren en echtgenote in het Bikberger Bos een duidelijke boommarter gezien die om 13.00 uur op een tak met de poten er over heen lag te slapen.

Op 8 augustus 1997 had W. Leurs in de middenberm op de A1 (142,8/474,5) bij Laren een dier zien liggen ter grootte van een boommarter en roodbruin (en hij heeft die laten liggen). Hij had alleen de rug gezien.

Bijzonder opvallend is verder de vondst op 2 september 2003 van een verkeersslachtoffer in Laren aan de verkeersweg A1. Het dier, een heel jong mannetje, is gevonden bij het kruispunt van de weg naar Hilversum en de A1 (143/473). Omdat het dier in 2003 is geboren, wijst dit op voortplanting ergens binnen 'loopafstand' van Laren; dat kan overigens nog best 10 km zijn. Dat het in het Bikberger Bos of in het Spanderswoud is geweest is onwaarschijnlijk; het dier zal wel uit de Vuursche Bossen afkomstig zijn. Al deze waarnemingen in het Gooi zouden er echter op kunnen wijzen dat er toch ergens in het Gooi, ook buiten de uiterste zuidwestelijke en zuidoostelijke bossen, nog een enkele boommarter standhoudt.

Omdat er in 's-Graveland/Spanderswoud ná 1997 geen sporen van aanwezigheid van een boommarter meer zijn aangetroffen, nemen we aan dat de boommarter daar uitgestorven is. De Westerheide en het Spanderswoud (GNR) worden verbonden door een faunapassage (ecoduct) van 800 meter lengte over de weg van Hilversum naar Bussum (N524) en ook over het brede spoorterrein, wat rekolonisatie kan bevorderen.

3. Conclusies.

Het Gooi ligt duidelijk aan het einde van de reeks in elkaars verlengde liggende territoria op de Utrechtse Heuvelrug. Het Gooi is dus moeizaam te rekoloniseren, indien zich onder de nu eenmaal talrijke verkeersslachtoffers een territoriumhoudend dier bevond. Kennelijk is de aanwezigheid rond Lage Vuursche ook variabel in de tijd. Uiteindelijk bleek het te gaan om slechts enkele individuen, met territoria van iets kleiner dan 500 ha. Zolang er verbinding blijft bestaan met de Heuvelrug ten zuiden van de A28, zal het gebied rond Lage Vuursche wel aantrekkelijk blijven. Vacante territoria zullen wel weer aangevuld worden, waarbij op den duur ook de uiterste punten van het Gooi bereikt kunnen worden, zeker bij voldoende aandacht voor knelpunten. Dus ook Oud-Naarden, Eindegooi en 's-Graveland/ Spanderswoud. Daar wordt echter weinig op boommarters gelet en er zijn verder geen waarnemingen. Dat bijna elk van de genoemde dieren ook weer als verkeersslachtoffer geëindigd is zegt veel over de precare situatie waarin boommarters verkeren. Het gevaar schuilt voorts vooral in de moeizame verbinding

van Utrecht –Noord met de rest van de Utrechtse Heuvelrug over de A28. Ook de toekomstige inrichting van vliegveld Soesterberg speelt hierbij mee (Bijtel 2004). Op dit moment worden echter ecoducten aangelegd die deze verbinding zullen kunnen garanderen. Een succesvol nest binnen het bosterrein tussen Soestdijk en Hilversum kan ge-

durende enige jaren wel jongen leveren om de naburige territoria te bevolken. Verkeersvoorzieningen zijn dan wel gewenst, betreffende de N 415, 221, 234, A27. Een ecoduct over de N415 is voorgesteld; een over de A27 bij de Zwaluwenberg is in de planning. Geleiding van boommarters naar een ecoduct toe blijft echter een probleem!

Boommarterwaarnemingen in 2004 in Flevoland

Jeroen Reinhold

Landschapsbeheer Flevoland

1. Inleiding

Het jaar 2004 was in Flevoland een boeiend boommarterjaar. Het aantal waarnemingen stijgt en ze worden verspreid over de provincie gemeld. Hier volgt een overzicht.

2. De Randmeerbossen

Aan de Flevolandse zijde van de randmeren, zoals Flevolandse vol trots kunnen zeggen, ligt een aantal omvangrijke loofbossen (Horsterwold en Hulkesteinse Bos), deels op kalkrijke zeeklei en deels op zand. Ze behoren tot de grootste bossen van dit type in Europa. Bossen in verschillende fasen van successie en met een hoge diversiteit aan planten en dieren. Oude (holle) bomen zijn er echter amper. Voor de boommarter is het reeds geschikt gebied, getuige de waarnemingen die recent incidenteel in deze bossen zijn gedaan. In het Roggebotzand (ter hoogte van Kampen) zijn sporen van een marter in één van de boommarterkasten gevonden en ook zag een wandelaar op 18 juli 2004 een boommarter oversteken.

Ter hoogte van Six Flags (15 km zuidelijker) werd op 10 juli een boommarter dood langs de weg gevonden. De boommarterkasten op enige afstand van deze plek gaven echter geen indicatie dat er een boommarter in de omgeving aanwezig was. Vijftien kilometer in zuidwestelijke richting probeerde een boommarter de oversteek tussen Gelderland en Flevoland (of vise versa) te overbruggen. Het dier koos daarvoor het nieuwe aquaduct bij Harderwijk. Op het laagste deel van deze weg, die onder het Wolderwijd-Veluwemeer doorloopt, is het dier overreden. Zeven kilometer naar het westen ligt Zeewolde. Hier werd op 2 oktober in een tuin aan de rand van het dorp en grenzend aan het Horsterwold een boommarter in een tuin gezien. Het dier kon ongeveer 15 minuten bekeken worden. Aan de andere kant (weer 7 km zuidwestelijker) van het Horsterwold ligt het Hulkes-

teins bos. Hier mocht de boswachter een boommarter een overstekende boommarter aanschouwen.

Al met al zijn in 2004 verspreid over de Randmeerbossen 5 á 6 boommarterwaarnemingen gedaan.

3. Lelystad

Ten noorden van Lelystad liggen o.a. het Zuigerplasbos en het Visvijverbos. In 2003 was er in het Zuigerplasbos nog een indicatie van bewoning van een boommarter in een van de boommarterkasten. Dit jaar is van dit bos geen spoor of zichtwaarneming van een boommarter te melden. Wel werd dit jaar een boommarter overreden bij het Visvijverbos op de A6.

Aan de zuidkant van Lelystad hangen in het Hollandse Hout nog twee boommarterkasten. In of bij deze kasten zijn geen sporen aangetroffen.

4. Kraggenburg

Kraggenburg ligt in de Noordoostpolder nabij Vollenhove. Het dorp ligt ingeklemd tussen het Voorsterbos, Kadoelbos en een fruitteeltgebied. Een van de kantoniers van de Provincie meent een dode boommarter te hebben gezien op de Herteweg in het fruitteeltgebied (6 juni 2004).

De man had al eens eerder een boommarter gevonden langs de N302, en weet dus hoe een boommarter eruit ziet. In deze regio is echter ook wel eens een steenmarter gevonden zodat niet uitgesloten kan worden dat het om een steenmarter ging.

5. Kuinderbos

Het Kuinderbos, op de grens van Friesland en de Kop van Overijssel is een bosgebied met een voor Flevoland hoog percentage aan naalddhout. Al en-

kele jaren zijn er in dit productiebos incidenteel boommarters aangetroffen. Op 20 juni 2004 zag een medewerker van Landschapsbeheer er een boommarter aan de bosrand zitten. Het dier was nieuwsgierig en gebruikte een boomstronk om over de hoge vegetatie heen te kijken en zo te bekijken

Betrapte boommarter op 26 juni 2004 in een boommarterkast in het Kuinderbos (Foto: Jeroen Reinhold).

wat er in de wegbermen gebeurde. Het dier verdween vervolgens in het bos.

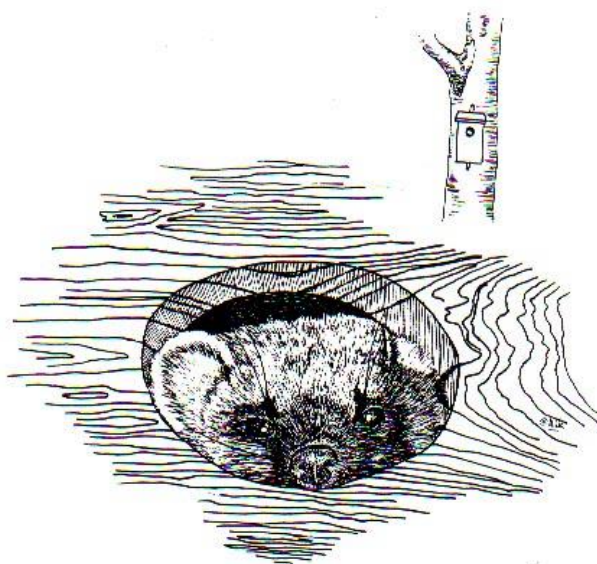
Op 23 juni werden de twee enige boommarterkasten in het gebied gecontroleerd. In een van de kasten lagen prooiresten van een Holenduif en er boven op keutels. In de andere kast werd een boommarter aangetroffen. Waarnemer en boommarter verrasten elkaar zeer. Het dier bleef in de kast zitten, ook na sluiting (zie foto).

Twee weken later werd een boommarter dood op de weg gevonden, enkele honderden meters van de voorgenoemde kast vandaan.

De waarneming vier dagen later door Emiel de Leeuw (www.waarneming.nl), later maakt duidelijk, dat de overreden boommarter niet de laatste van het Kuinderbos betrof.

6. Meer kasten

De boommarterkasten in Flevoland blijken goed te functioneren. Reden genoeg voor verschillende terreinbeheerders om het bouwplan van de kasten op te vragen. In de winter houden ze ook gedetineerden bezig en zoeken dan naar voor hen geschikte klussen voor binnenshuis. Het bouwen van boommarterkasten is dan een prima bezigheid. Daarnaast biedt het de beheerders de mogelijkheid om met weinig inspanning een indruk te krijgen van het voorkomen van boommarters in hun werkgebied. Verwacht wordt dat het aantal kasten in Flevoland zal worden uitgebreid, en daarmee ook het aantal boommarters zal toenemen. Ik ben benieuwd naar 2005.

FAUNISTIEK VAN DE PERIFERE GEBIEDEN

Aan de andere kant van de IJssel

Henri Wijsman

1. Inleiding

Naar aanleiding van de resultaten in de Gelderse Vallei ben ik eens gaan nadenken over wat de aanwezigheid der boommarters daar te zeggen heeft over de oecologische eisen die een boomarter stelt en de mogelijkheden die ons land verder aan het dier biedt. Van oudsher was er een klein aantal waarnemingen bekend uit het onderzochte gebied. We hebben het dan over zichtwaarnemingen en doodvondsten, ruim twee per jaar gedurende de periode 1987-2002. In 2003/2004, tijdens ons onderzoek, bedroeg dit aantal in beide jaren echter 12 per jaar (!), nog vermeerderd met een groot aantal waarnemingen van geloofwaardige prooi-resten en uitwerpselen, die indicatief zijn voor de aanwezigheid van een boomarter. Maar zoals het was, met een beperkt aantal waarnemingen, zou je nog altijd hebben kunnen denken, en dat was ook jarenlang onze lijn, dat het ging om *zwervers* op weg van de Veluwe naar Utrecht of vice versa.

Nu blijkt dat er op bepaalde landgoederen, met een totaal aan bosoppervlak dat te klein leek om aan boommarters een permanent onderkomen te bieden, toch jaar in jaar uit waarnemingen zijn gedaan. Er zijn hier en daar ook jongen gezien. Dit tezamen genomen moet je wel concluderen dat het dus gaat om een gevestigde populatie en *niet* om *zwervers*. Van hier uit kom je op de gedachte dat elders in Nederland, in landschappen die op de Gelderse Vallei lijken, misschien óók meer boommarters wonen dan eerder gedacht. Dit te *bewijzen* is moeilijk, maar overal een plaatselijke campagne voeren waarbij van plaatselijke geïnteresseerden gegevens ‘marters’ worden verzameld, heeft geen zin. De terreinen waar het hier om gaat zitten vol steenmarters en het onderscheid is nu eenmaal bij een vaak korte zichtwaarneming moeilijk te zien.

2. Salland

Het landschap in westelijk Salland vertoont grote overeenkomst met de Gelderse Vallei: kleinschalig, kleine landgoederen met opgaand bos, veel houtwallen en verspreide bomen. Een verschil is natuurlijk dat de Gelderse Vallei van twee kanten

met boommarters kan worden ‘bevoorraad’. Dit gebeurt ook werkelijk, zoals je op de kaart van verkeersslachtoffers helaas kunt zien. Salland is afhankelijk van schaarse immigranten die, vanuit de Veluwe komend, de betrekkelijk brede IJssel moeten oversteken. Vroeger kwam de boomarter ook in Twente voor (zie kaderartikel), maar die tijd lijkt (voorlopig?) voorbij.

Volgens een oud-boswachter die ik ooit sprak zaten er omstreeks 1960 nog boommarters in omgeving Ommen. In Willems (1967, 1969) wordt gesproken van waarnemingen uit 1962 en 1963. Broekhuizen en Müskens schreven in 1994 in *MARTERPASSEN* over de Sallandse Heuvelrug. Er zaten nog boommarters op de Lemelerberg (1963) en de Haarlerberg (1966). G.H. Kollen startte een na laatste waarneming dateerde uit midden zeventig en in 1993 zag hij er een met de staart uit een eekhoornnest hangen op de Hellendoornse berg. Er was overigens ook nog een slecht gedocumenteerde waarneming van de Holterberg uit 1979. De auteurs eindigden als volgt: “Het zou mooi zijn als de Sallandse Heuvelrug weer tot het areaal van de boomarter zou kunnen worden gerekend!”. Ja, meer dan mooi, omdat het immers de mogelijkheid zou inhouden dat er een verbindingsszone zou kunnen ontstaan van de Veluwe via westelijk Salland naar de Heuvelrug en dan door Twente naar Duitsland toe. Verlossing uit het isolement van onze Veluwe zou hoog op de (inter)nationale agenda moeten staan.

Ansje Gjaltema (1996) geeft aan naar krabsporen te hebben gezocht in Overijssel. Krabsporen worden te vaak verwisseld met die van eekhoorns, maar zijn in de handen van een ervaren onderzoeker zeker te gebruiken. Rond Nijendal bij Olst is zij geholpen door Peter van der Leer. Op enige bomen werden krabsporen aangetroffen. Uitwerpselen zijn niet gevonden. Zelf heb ik in die streek alleen krabsporen van eekhoorns kunnen ontdekken.

Tabel 1 toont de gegevens over de boommarters in en om Salland. De eerste waarnemingen in Tabel 1 komen uit de omgeving van Zwolle, deze dieren

Tabel 1 Boommarters in en om Salland (verkeersslachtoffers tenzij anders vermeld).

Vindplaats	Jaar	Coördinaten	Atlasblok	Geslacht, leeftijd	Bijzonderheden
Haerst (Zwolle)	1986	208,3/507,7	21.46	man, adult	maart
Heino	1989	212,0/495,8	27.17		maart
Zwolle-Noord	1993	204,5/504,5	21.55	man, adult	augustus
Heino	1990	211 / 496	27.17		april
Zwolle	1993	200,5/504,1	21.55	man, adult	maart
Olst (Boskamp)	1995	206,7/481,0	27.46	man, subadult	april, in een uilenkast
Nijbroek	1995	200,8/480,3	27.45	man, juveniel	augustus
Balkbrug	1996	224 /512	22.31	Adult	maart, zichtwaarneming, gele bef
Raalte-marieneem	1996	217 / 488	27.38	Man	september
Nijendal	1997	208,0/480,9	27.46	man, juveniel	oktober
Markelo	2004	231,8/472,6	34.13	man, 'jeugdig'	april, oranjegele bef
Deventer (A1)	2004	213,1/472,6	33.17	man, 1e jaar	september, gele bef

zijn mogelijk uit Hattem afkomstig. Er zijn er niet veel van dieper Salland in en juist van de alleraatste jaren ontbraken waarnemingen. Het dier van Zwolle-Noord (1993) staat in Müskens, Broekhuizen en Wijsman, 2000 door een drukfout vermeld als gevonden in 1990. A-priori lijkt het voor boommarters mogelijk om van Wapenvelde via Windesheim naar de Colckhof te komen en verder naar zowel het Rechterense Veld en Ommen als naar Raalte en Schoonheten. Maar als deze route in gebruik zou zijn, zouden er misschien wel meer boommarters in Overijssel gemeld zijn. Van Den Alerdinck bij Heino bestaan wel oude gegevens uit het begin van de 20^e eeuw, maar ook vondsten (niet bewaard) uit 1989 en 1990 (gele bef).

In 1995 is er een dier verongelukt bij Nijbroek in het vlakke land langs de IJssel, maar aan de Veluwe kant. Van daar uit is het slechts een kilometer of drie naar kasteel De Haere, toegangspoort voor het uitstekend geschikte landgoed Nijendal (Olst). Van deze route zou zo eens in de paar jaar wel een dier gebruik kunnen maken. Genoemd landgoed, waar op de topografische kaart 'Hengforden' staat, is een goede uitvalsbasis, via enige kleine bosjes, naar Heeten en Haarle. Mark Zekhuis vond omstreeks de millenniumwisseling op landgoed Nijendal bij De Zoogenbrink zowel krabsporen als afgekauwde pennen van kauw en holenduif onder een boomholte.

Volgens Willems waren er in 1967 nog 'sporaadisch' boommarters in de toenmalige gemeente

Olst. Nabij Boskamp bij Olst was in 1940 een mannetje gevonden en in 1994 is er in een nestkast voor bosuilen een dier gevonden van één of twee jaar oud in april. Het dier van 1997 was een dier van het voorjaar. Van zulke jonge dieren verwacht men niet dat die al over de IJssel geïmmigreerd zouden kunnen zijn. Het dier van Raalte (1996) versterkt de gedachte dat hier in de jaren negentig boommarters zaten. Nu treedt echter in 2004 een dier op bij Markelo! Arie Rouwhof berichtte aan Ad van Roosendaal dat er een marter lag ten oosten van Markelo, op 472,6/231,8. Ad determineerde het als boommarter en dit is later bevestigd. Dit dier zou een zwerver kunnen zijn. Het lijkt verleidelijk om dit dier liever te interpreteren als een vertegenwoordiger van een Overijsselse populatie. Dit in het licht van de nabijheid van de Sallandse Heuvelrug en de geschiktheid van het terrein tussen de Heuvelrug en de Veluwe. Op de Heuvelrug is het moeilijk zoeken naar boommarters. Steeds weer zijn er rapporten geweest van marters in bomen, maar merendeels bleken dit steenmarters te zijn. Het is zeker mogelijk, en zelfs waarschijnlijk, dat er hier en daar voortplanting optreedt. Hoewel dit niet echt bewezen is, zou het dus kunnen zijn dat er een dun gezaaide populatie huist. De laatste waarneming, het verkeersslachtoffer ten zuiden van Deventer, valt technisch gesproken onder de Achterhoek, maar de vindplaats is sowieso erg geïsoleerd. Zij lijkt te wijzen op migratie tussen de Bathmense bossen en die van Epse-Gorssel-Joppe.

Tabel 2 Boommarters in en om Noordwest-Overijssel (verkeersslachtoffers tenzij anders vermeld)

Vindplaats	Jaar	Coördinaten	Atlasblok	Geslacht, leeftijd	Bijzonderheden
Haerst (Zwolle)	1986	208,3/507,7	21.46	man, adult	maart
Zwolle-Noord	1993	204,5/504,5	21.55	man, adult	augustus
Zwolle	1993	200,5/504,1	21.55	man, adult	maart
Hasselt	1986	201,7/511,3	21.35	man, adult	september
Lichtmis	1991	208,2/507,5	21.46	man, subadult	augustus
Genemuiden	1943				
Sintjansklooster	1996	197,9/521,7	21.14	man	oktober
Belt-Schutsloot	1997	202,6/521,3	21.15	man	september
Sint-Jansklooster	2000	198,0/521,8	21.14	man, adult	april
Hasselt	2000	202,0/516,7	21.25	vrouw, adult	september
Voorsterbos	2002	188,7/520,2	21.12	vrouw, adult	oktober
Ronduite	2003	199 / 522	21.14	man, adult	juni
Beulakehaven	2003	201,3/522,8	21.15	man ad	oktober
Weerribben	2004	193,7/532,8	16.43	2 jongen + moeder	23 juni

De laatste zouden inderdaad kunnen fungeren als een ‘stepping stone’ tussen de Veluwe en het oosten. Het is interessant de genoemde plekken te vergelijken met het Meerjarenplan Ontsnippering (2004). Onderdeel van dit MJPO is het voornemen om op de Veluwe een ecoduct te bouwen over de A50 nabij Hattem en in het verlengde hiervan ecoducten bij Windesheim en bij Heino, respectievelijk over de N337 en de N35. Aldus nadert men de Sallandse Heuvelrug. Over de weg die de Heuvelrug in tweeën snijdt (N35) heeft het rijk een ecoduct bij Nijverdal in voorbereiding; dit is mede ingericht ‘voor de boomarter’. Wat er eventueel toch nog niet is, kan (dank zij al deze ecoducten) komen.

3. Noordwest-Overijssel: beamotters

Evenzo kun je het gebied meer naar het noorden analyseren, Noordwest-Overijssel dus. Broekhuizen & Müskens 1986 vermelden dat in 1892 een ‘beamotter’ in de eendenkooi van Dwarsgracht is gevangen. Tabel 2 begint opnieuw met dezelfde dieren van rondom Zwolle als bovengenoemd, maar gaat door naar het noorden.

Hier komt een aanzienlijk aantal waarnemingen bij van het Kuinderbos. Hier zijn in 1991 voor het eerst boommarters gerapporteerd. Tegenwoordig huist hier een gevestigde populatie: in 2002 drie verkeersslachtoffers, ook in 2004 alweer drie; voorts een lacterend wijfje in 2002 en jongen in 2004. Het ligt voor de hand aan te nemen dat de boommarters daargekomen zijn vanuit Drenthe via de Weerribben. Op het dier uit 1943 bij Genemuiden is ingegaan in Broekhuizen en Müskens (1986). Uit dit gebied komen bovendien diverse mondelinge meldingen die niet altijd precies na te trekken zijn. In het rapport van Ansje Gjaltema is sprake van een marter in de eendenkooi bij Belt-

Schutsloot in voorjaar 1995. Op de plek zijn in voorjaar 1996 haren uit uitwerpselen verzameld door haar en Roel Hoeve. Deze zijn onderzocht door Hans Kleef, die op 12 december 1996 berichtte ‘dat in 1 van de 3 keutels afkomstig uit de ‘Bakkerskooi’ een dekhaar (GH2) van een boomarter werd aangetroffen. Een tweede keutel was niet op soort te determineren en de derde keutel was afkomstig van een bunzing’. Ook lees ik in het beheersverslag Natuurmonumenten 1999 van drie spelende boommarters bij de Woldweg in de Wieden, dat wil zeggen dicht bij Wanneperveen, en vlakbij de waarnemingen in de tabel uit 2003. In een kooi ten oosten van Kalenberg zijn door Vledder, Niewold en Lammertsma vanaf 2001 meer dan eens sporen van aanwezigheid van een marter gevonden. Vledder claimt dat hij ze ook heeft zien zwemmen. In 2004 zijn door Klaas Vledder jongen gezien, klimmend in een eik in een biotoop met oude eiken en essen, gedetermineerd aan de grote oren en lichtgele bef.

De conclusie luidt: gelet op de elk jaar terugkerende berichten over sporen van boommarters in deze streek is verder onderzoek ten eerste geboden; maar het is nu zeker dat er hier voortplanting voorkomt, en dat het gebied de schakel vormt tussen het Kuinderbos en Drenthe. Het totale aantal boommarters zal echter gering zijn.

4. Gelderse Achterhoek

In de Achterhoek kwamen vroeger boommarters voor. Willems geeft verscheidene gevallen van voor 1967, en in de Zoogdierenatlas hebben Müskens en Broekhuizen (1992) deze merendeels als waarschijnlijker boom- dan steenarter bestempeld. Willems sprak van voortplanting bij Winterswijk, in het Bergherbos en bij Doetinchem. Onder ‘Hummeloo en Keppel’ vermeldt hij:

“de momentane jachtopzichter duldt op Ulenpas geen boommarters!”

Bij Tabel 3 heb ik de hulp gehad van André Westendorp, opzichter De Graafschap van Natuurmonumenten (vergelijk Westendorp, 2000). Deze heeft ook het exemplaar uit 1995 zelf verzameld. Nabij het Idinkbos bij Wisch vond hij in 2001 samen met Ad van Roosendaal een boom met latrine er onder. Deze boom is sindsdien geregeld in de winter in gebruik, niet in april/mei. Hij heeft van de plek marterhaar verzameld, dat door Hans Kleef gedetermineerd is als boommarterhaar. Maar verdere waarnemingen ontbreken. De Silvoldse boommarter was gevangen in een inloopval, geplaatst omdat er kippen verdwenen. Iemand heeft het dier toen losgelaten in Montferland! Vanwege de foto (Westendorp 2000) is de determinatie zeker.

In 2002 is nét over de grens op Duits grondgebied in de buurt van Winterswijk een jonge boommarter gevangen. André Westendorp is erbij gehaald en heeft foto's gemaakt. Dit dier is in de omgeving weer losgelaten maar dan nét op Nederlands gebied. Vermoedelijk is het dier afkomstig uit het Duitse veengebied aldaar. Omdat in deze streek oehoes broeden, is het gevaarlijk voor boommarters!

Westendorp 2000 vermeldt dat aan de Nederlandse kant alles onzeker is, omdat er zoveel steenmarters zitten. Over de Duitse grens zijn nog enige andere waarnemingen zijn gedaan.

De verkeersslachtoffers bij Wehl en Zevenaar doen elke keer vermoeden dat er in het bosgebied van Montferland boommarters zouden huizen. Deze zijn echter nooit aangetoond. Westendorp 2000 vermeldt dat hij geen overtuigende krabsporen heeft aangetroffen, maar dat er wel een waarneming is geweest van een 'marter' in een grove den. Dan is in 1999 in juni een dode boommarter gevonden bij 's-Heerenberg (door een geloofwaardige waarnemer), die echter niet bewaard is. De wijfjesmarter van Hoog-Keppel, gevonden tegen het gebied Hekenbroek (Natuurmonumenten) aan, was volwassen en bevrucht en zou in 1999 jongen hebben gekregen. Omdat het minder aannemelijk is dat dit wijfje bevrucht zou zijn als zwerver, lijkt het te wijzen op een residente boommarter in eigen territorium. Er zijn wel geen jongen gekomen, maar van voortplanting is toch wel degelijk sprake. In dit terrein schijnt in het begin van de jaren negentig ook een boommarter gezien te zijn (mededeling van André Westendorp).

Twente en Noord-Brabant

Voor Salland is het van belang om de Twentse situatie in het oog te houden en heel recente gegevens werpen ook een ander licht op Noord-Brabant.

Twente

Van Twente zijn uit 1987 en 1993 opgezette wijfjes bekend (225,7/457,7 en 263/490), alsmede een verkeersslachtoffer uit 1989 (263/490). In 1991 werd bij Singraven een heel jong mannetje overreden op 9 juli en een maand later een boommarter gevangen (en weer vrij gelaten). In 1993 is een overreden wijfje gevonden bij Denekamp dat al eens jongen had gehad en een maand later alweer één op ongeveer dezelfde plek, terwijl op 4 juli 1996 een levend jong is gevonden bij Denekamp in een tuin (263,4/489,8). Het is moeilijk te zeggen of dit betekent dat er sindsdien nog boommarters voorkomen of dat dit de laatste stuiptrekkingen waren van een populatie die hier volgens Willems in de jaren zestig nog voorkwam (waarbij hij onder andere verwijst naar mededelingen in De Levende Natuur 57 (1954) 40, een groepje jongen op 1 augustus en 59 (1956) 96). Van over de grens zou zo een kleine populatie echter wel weer kunnen herleven.

In hoeverre er vanaf de Sallandse Heuvelrug ooit een verbinding kan bestaan via Hardenberg en Duitse bossen naar Denekamp en Bentheim moet nog eens nader bekeken worden.

Noord-Brabant

Larenlang bleef het in Noord-Brabant bij twee doodvondsten bij Goirle (1992, man met vrij sperma in de epididymis) en Rijsbergen (1994, adulte man, geen vrij sperma). Daarnaast kan nog vermeld worden een zichtwaarneming bij Loon op Zand (1993, van den Burg 1995) en enige andere zichtwaarnemingen van vóór 1992 in Van Den Berge e. a. 2000. Ook werd in 1998 nog een boommarter dood gevonden bij Reuver in Midden-Limburg (203,8/367,6 58.25) 11 juni 1998, langs N271 aan de Maas, volwassen man met vrij sperma in epididymis; jonge vlaamse gaaien in de maag en gezond ogend).

Via Alice Pillot vernamen wij dat in 2004 opeens een nieuwe boommarter werd waargenomen (zie elders in deze MARTERPASSEN). Een vrij oude man (137/384 50.48). Het Brabantse landschap is niet uitnodigend: veel dennenplantages en veel Amerikaanse eiken en weinig beukenlanen, maar een zekere overeenkomst met de Gelderse Vallei dringt zich soms op. Op de speciaal op zuidelijk Nederland en België gerichte excursie van 2003, waarbij met name Bulskampveld bij Brugge onderzocht is, bleek wel dat boommarters zich in principe op landgoederen in Vlaanderen zouden kunnen handhaven – maar, alweer, in heel kleine aantallen.

Eveneens in 2004 blijkt er nu voortplanting te zijn geconstateerd in Oost-Vlaanderen. Dus ook onder deze extreme omstandigheden vinden man en vrouw boommarter elkaar nog hier en daar! (zie 'Boommarters in Vlaanderen: nog zekerder weten!' op pagina 40 in deze MARTERPASSEN). Maar toch: de conclusie moet wel zijn dat het hier gaat om een van de dunste populaties denkbaar, à la de situatie in Engeland. Voor definitief uitsterven wordt gevreesd.

Het dier van nabij Deventer is hier opnieuw vermeld. Het werd gevonden door ons lid Jaap Mulder, specialist in het vinden van boommarters op zeer onwaarschijnlijke plaatsen (ook die bij Zwolle-Noord, 1993). Technisch gesproken Achterhoek (een zaak van enige tientallen meters), maar veel meer aansluitend bij Salland dan bij de genoemde plekken die alle in het zuiden van de Achterhoek liggen).

Tabel 3 Boommarters in en om Achterhoek (verkeersslachtoffers tenzij anders vermeld).

Vindplaats	Jaar	Coördinaten	Atlasblok	Geslacht, leeftijd	Bijzonderheden
Wisch	1983	226 / 437	41.32		
Wehl (A18)	1989	210,5/439,5	40.37	vrouw, adult	
Zevenaar (A12)	1995	204,1/438,7	40.35	man, adult	augustus
Hoog-Keppel	1998	211,5/447,8	40.17	vrouw, adult	28 augustus, met blastocysten
's-Heerenberg	1999	214,4/433,1	40.47		juni, gele bef
Silvolde	1999	223 /436	41.31	vrouw	mei, gele bef
Winterswijk	2002			juveniel	
Zevenaar	2002	206,2/436,9	40.36	man, adult	maart
Deventer (A1)	2004	213,1/472,6	33.17	man, eerste jaar	september, gele bef

De conclusie luidt: wanneer men deze gegevens beziet, constateert men dat de mogelijkheid bestaat van immigratie uit Duitsland. Het geval van bijna-voortplanting nabij Hoog-keppel lijkt ook te wijzen op boommarters als standwild. Het zou de moeite waard zijn om Montferland grondig te blijven doorzoeken.

6. Slotwoord

Word niet te optimistisch nu je leest over wat lijkt op 'gebiedsuitbreiding' en lees s.v.p. het slotwoord van het volgende artikel over de boommarters van Friesland!

Boommarters in oostelijk Friesland

Henri Wijsman

1. Inleiding

Ook oostelijk Friesland lijkt op het landschap in de Gelderse Vallei en dus geldt ook hier wat gezegd is in mijn vorige bijdrage in deze MARTERPASSEN over Salland: leven hier boommarters als standwild? Deze streek grenst direct aan het Drents-Friese Wold waar boommarters al jarenlang bestudeerd worden door Hans Kleef. En in tegenstelling tot de andere behandelde gebieden is in Friesland ondubbelzinnig voortplanting vastgesteld. Peter van der Leer (1990) sprak het al uit: 'De bossen in Friesland zijn relatief klein en worden omsloten door cultuurgronden. Hoewel dit niet zeker is, is het niet onwaarschijnlijk dat houtwallen, kleine bosjes en andere landschapselementen in het aangrenzende cultuurland onderdeel uitmaken van het leefgebied van de boommarter'. Broekhuizen & Müskens (1986) vermeldten in de jaren zestig boommarters op enige plaatsen waarvan niet geheel meer na te gaan viel of het wel helemaal zeker boommarters betrof (Sint Nicolaasga, Beetsterzwaag, Bakkeveen, Oranjewoud). In 1946 is zelfs een boommarter gevonden nabij Grouw!

2. Waarnemingen

Tabel 1 toont de waarnemingen in Friesland. De waarnemingen Bakkeveen (1996) en Ureterp (1998) zijn twee goed beschreven waarnemingen

van C.de Vries te Drachten, die enige waarnemingen meldde, gedaan tijdens roofvogelonderzoek. Op 11 juni 1996 werd in de Slotplaats (Natuurmonumenten) bij Bakkeveen een grote boommarter waargenomen, die zich van vlakbij liet observeren: donkerbruine vacht, geelwitte bef, donkere snuit en neusspiegel, grote oren met lichte rand, lengte 90 cm: alles geeft duidelijk een boommarter(man) aan. Ten zuiden van Ureterp werd in april 1998 een waarneming gedaan van een geenszins schuwe boommarter in een eksternest; het dier was kleiner dan de vorige en mogelijk een wijfje, met roodbruine vacht, gelige bef, donkere neusspiegel en grote oren met gelige rand. C.de Vries vermeldt verder enige waarnemingen van marters die niet preciezer te determineren waren geweest; dit vergroot de geloofwaardigheid! Voorts beschrijft hij hoe in 1997 en 1998 veel roofvogels vergiftigd zijn. Op 13 februari 1998 bezocht hij een bekend horst op 10 meter hoogte in een lariks met restanten van twee buizerds; de schachten van de veren waren afgebeten. In het nest, van wel 1,25 meter hoog en 1,50 meter breed, was een diepe gang gemaakt, met een ingang boven in de nestkom en een ingang onder in het nest. Op het nest werden duidelijk uitwerpselen van een marter aangetroffen. Al met al lijkt dit sterk op een onderkomen voor een boommarter, al valt steenmarter niet zonder meer uit te sluiten.

Tabel 1 Boommarters in oostelijk Friesland (verkeersslachtoffers tenzij anders vermeld).

Vindplaats	Jaar	Coördinaten	Atlasblok	Geslacht, leeftijd	Bijzonderheden
Oosterwolde	1981	213,6-556,7	11.47	man, adult	Oktober
Lippenhuizen	1982	200 / 561	11.35	man, jong	Mei
Lippenhuizen	1983	202 / 559	11.35		zichtwaarneming
Oosterwolde	1983	213,7/556,6	11.47	Man	
Deinum	1986	177,6/578,0	5.58	man, adult	
Beetsterzwaag	1988	201 / 562	11.35		oktober, zichtwaarneming
Oldeberkoop	1989	207,0/552,8	11.56	man, adult	
Jubbega	1990	203,2/556,4	11.45	man, adult	Juni
Terwispel	1996				zichtwaarneming
Bakkeveen	1996	211,7/565,5	11.27	Adult	zichtwaarneming
Goingarip	1996	180 / 558	11.41		soort?
Eernewoude	1998	190,8/571,6	11.13	Jongen	
Ureterp	1998	205,6/564,6	11.36	Adult	zichtwaarneming
Eernewoude	1999	190,7/571,0	11.13	2 jongen	Vakantiehuisje
Wijnjewoude	2000		11.36	Jongen	Maart; soort???
Oosterschar	2000	188,9/547,5	16.12	Jong	April
Oranjewoud	2000	194/550	11.53		Oktober

Op diverse plaatsen in oostelijk Friesland zijn krabsporen waargenomen in de jaren 1989-1994. De jongen in Eernewoude in 1999 zaten in een vacatiehuis, vlakbij de plek van 1998. Mogelijk-kerwijs was 1998 trouwens al het derde jaar in successie. In 2000 zag A. Bles een jong in een hol in een berk. Bij Wijnjewoude werden eind maart 2000 jongen gezien en gehoord in een holte in een spar op circa 1,5 meter hoogte; de marter keek uit het hol. De waarnemer zag twee jaar eerder al een uit zelfde hol wegvlochtende marter. Maar of dit wel boommarters waren is niet komen vast te staan. In oktober 2000 werd in het Oranjewoud een boommarter gezien (met redelijk goede beschrijving) met een eekhoorn in de bek!

De interpretatie moet wel zijn dat tussen Eernewoude (waar in 1998 en 1999 jongen zijn gezien en misschien ook in 2002) en Smilde, waar de boommarter erkend standwild is, op een zo groot aantal plaatsen waarnemingen zijn gedaan dat boommarters hier kennelijk permanent voorkomen. Daarbij valt op dat op ongeveer vier km afstand van het Drents-Friese Wold waarnemingen zijn gedaan in 2002 en 2001 (Oosterwolde en Noordwolde), terwijl bij Oosterwolde ook in 1981 en 1983 waarnemingen waren gedaan. Nog verder naar het westen komen we bij Bakkeveen en de Slotplaats en via Wijnjewoude bij Beetsterzwaag en Gorredijk (1982, 1996, 1990). Iets zuidelijker in het Oranjewoud en ook tussen Heerenveen en het Tjeukemeer (Oosterschar) zijn waarnemingen gedaan. Van de plaatsen Heerenveen en Drachten is het nog ongeveer 9 tot 17 km naar Eernewoude. Vanaf de Drentse grens echter is het hemelsbreed wel 27 km en het is toch redelijker om aan te nemen dat niet twee (!) individuen die hele reis heb-

ben afgelegd, maar dat er ergens halverwege enige plaatsen met voortplanting zijn geweest en dat de (voorvaders van de) Eernewoudse dieren van daar uit het veen zijn ingetrokken. Het is waar dat er de laatste jaren geen waarnemingen zijn gedaan, maar laat ons er niet rouwig om zijn voor zover het meestal gaat om dode dieren. Deze populatie is hoe dan ook heel dun gezaaid en zal ook hier en daar wel periodiek uitsterven; dan gaat het om wat Broekhuizen heeft genoemd een knipperlichtpopulatie. Door zowel 'hier' als 'daar' mee te tellen, overschat men de aantallen gauw.

Ook vanuit Friesland bereikten ons geruchten van mensen die gewoon al postuleerden dat er zich boommarters als standwild handhaven; en waarschijnlijk is dat zo. Tenslotte zijn wij in de Gelderse Vallei gestuit op mensen die losjesweg zeiden dat boommarters daar hun hele leven al woonden. In het begin bezagen wij dergelijke uitingen met het grootst mogelijke wantrouwen, maar nu gebleken is dat de marters daar inderdaad zitten, lijkt het best mogelijk dat ze het bij het rechte eind hebben gehad.

Conclusie: zoals de Russische adel leefde op landgoederen tussen een grote hoeveelheid ongeletterd volk, zo leven in oostelijk Friesland hoogstens twee dozijn boommarters tussen een grote meerderheid van steenmarters.

3. Tot slot

Al met al zullen in Salland, Achterhoek, Noordwest-Overijssel en Friesland toch nauwelijks veel meer dan 40 volwassen boommarters wonen. Dat is een fractie van wat deze gebieden ooit konden herbergen en het zal voorzieningen vergen om dit

aantal te verdubbelen; de bovenstaande gegevens betreffen voor het overgrote deel omgekomen dieren! Het gaat niet goed met de boommarter in Nederland zolang er elk jaar ongeveer evenveel boommarters omkomen (vooral in het verkeer) als er geboren worden, en deze kleine gebiedsuitbreiding doet daar nauwelijks iets aan af. Wat wel een zeer gunstig signaal is, is de toename in de nieuwe bossen van Flevoland (zie elders in deze MARTERPASSEN). Dat is echte uitbreiding. Maar ook daar gaat het vooralsnog om kleine aantallen.

Alleen bij een consequent onderzoek van alle holle bomen in grote terreinen zal het mogelijk zijn iets meer over de aanwezigheid van boommarters in deze gebieden te weten te komen en het is hiertoe dat deze artikelen willen opwekken.

Nota bene: deze beschouwingen mogen dus niet leiden tot onverantwoord optimisme over de positie van de boommarter in Nederland.

Boommarters in de beide Hollanden

Henri Wijsman

1. Inleiding

Over de boommarters in het Gooi is in 'Boommarters in het Gooi en in Baarn in 1995-2004' op pagina 27 in deze MARTERPASSEN gerapporteerd. Zijn er nog meer? Ja, in Noord-Holland bevindt of bevond zich die raadselachtige populatie in Kennemerland. In de beide Hollanden is de boommarter een soort die zich alleen aan de periferie ophoudt.

2. Waarnemingen

Het meest raadselachtig –zoals gezegd– is de populatie van Kennemerland. Daarover is uitgebreid geschreven door Timmermans en Melchers (1993), Swaan (1993), en Kapteyn et al. (1996). In de eerste publicatie worden waarnemingen opgesomd uit de driehoek Castricum, Amsterdam, Santpoort uit de jaren 1964, 1965, 1983, 1984, 1986, 1987, 1988, 1989, 1991, 1992, 1992 (twee verkeersslachtoffers op A9 en N202 vlak bij elkaar), 1992, 1993. Daarbij aansluitend vermeldt Swaan (1993) waarnemingen uit het Noordhollands Duinreservaat stammend uit de jaren 1965, 1990, 1990, 1992, en 1993. Tezamen leveren deze publicaties een grote reeks waarnemingen, waarvan een aantal gevallen twijfelachtig is. Niettemin zijn er ook enige verkeersslachtoffers onderzocht en is dus onomstotelijk komen vast te staan dat er in elk geval boommarters in het gebied gevonden zijn. De twijfelachtige gevallen krijgen daardoor meer geloofwaardigheid.

Kapteyn et al. (1996) geven extra waarnemingen in 1988, 1992, 1992, 1994 en drie waarnemingen uit 1996. Excursies in de jaren 1997 (WBN) en 2001 (NOZOS) brachten geen nieuws. Inmiddels bereikten ons vijf zichtwaarnemingen. In 1996 werd er in september een boommarter gezien in

Midden Heerenduin nabij de bekende begraafplaats van Westerveld (103,2/495,4 - 25.11). In september 1997 om halftien 's avonds zag Arend de Jonge zag een boommarter lopen langs de vangrail van de A9 (105,4/496,4 - 25.12). In augustus 1998 werd er een gezien op het oude Jaglust, nu een onderdeel van Duin en Kruidberg (102,5/493,3, 25.21), waarbij de lange staart en de grote oren opvielen. Tevens was er een onduidelijke waarneming uit 2000 van Bloemendaal (Lage Duin en Daalseweg), deze bleef echter wat in de lucht hangen. In 2002 zag Menno van den Bos in kilometerhok 100/489 (atlasblok 25.31) er een kruipen in laag struikgewas onder dennen, 'met een dikke lange bruine staart' om acht uur 's avonds bij Middenduin (Overveen). Ten slotte was er een gerucht van een melding uit de Amsterdamse Waterleidingduinen van een mogelijke boommarter bij een bosuilnestkast in het voorjaar van 2004. Bijzonderheden ontbreken echter. In het westelijk havengebied van Amsterdam is in 1987 een boommarter aangereden. Nu is er in 2004 wederom een boommarter in Amsterdam overreden, en wel op de Weteringsschans voor het Rijksmuseum, nota bene door een politieauto in het holst van de nacht (zie 'Boommarter doodgereden in hartje Amsterdam' Uit de Diemer Courant, 28 juli 2004 op pagina 79 in deze MARTERPASSEN). Moet dit exemplaar verklaard worden als de laatste der Kennemer Mohicanen, wanhopig op zoek naar een soortgenoot, ofwel als een diersoort uit het Gooi? Wat betreft het laatste: er was in 2004 een melding dat een boommarter zou zijn overreden nabij Nieuwersluis (Utrecht) aan de Vecht, een streek waar boommarters in het geheel niet voorkomen. Het voorwerp kon echter niet verzameld worden.

Uit Kennemerland is de laatste jaren weinig meer over boommarters vernomen. Waar deze dieren ooit vandaan zijn gekomen blijft een raadsel. De indruk bestaat dat campagnes zoals in het verleden gevoerd door M. Melchers en F. Kruidbos meteen gegevens opleverden: misschien blijft hier toch een mooie taak liggen voor de Nozoz, zeker gezien het succes van een brede campagne in de Gelderse Vallei in 2003 en 2004, die tal van nieuwe vindplaatsen opleverde.

Naast de boommarters uit Kennemerland is ons dier ook van 1998-2001 vastgesteld in het bos Robbenoord in de Wieringermeerpolder (500 ha). In 1998 werden voor het eerst in drie horsten van roofvogels (buizerd en sperwer) sporen in de vorm van afgebeten veren, en uitwerpselen aangetroffen. Op één van de nesten lag een opengebeten haviksei. In 1999 vonden L. Kelder en J. Verbeek op een vierde nest van een buizerd in een Douglasspar (132,7/546,1) aanwezigheidssporen. In dit nest bevond zich een holle kom te vinden, wellicht gemaakt door de boommarter. In 2001 zag L. Kelder een boommarter op een haviksnest; dit bleek op 21 mei veel uitwerpselen te bevatten. Joost Verbeek verzamelde ook een dekhaar die door Hans Kleef gedetermineerd kon worden als zijnde van een boommarter. Vermoedelijk betrof het één dier, want nadien is er van dit dier nooit meer iets aangetroffen. Nadien is er van dit dier nooit meer een spoor aangetroffen tot december 2004, toen bij een controle van een bosuilkast de prooirest van

een merel is aangetroffen. Dat is immers geen uilenprooi.

Voor de volledigheid worden ook nog een paar merkwaardige zwervers vermeld in en om de Alblasserwaard. In 1997 werd een boommarter overreden op de provinciale weg N216 bij Giessenburg (121,6/430,9, 38.45). Dit was een uitgegroeid mannetje, maar zonder vrij sperma in de epididymis. Dat laatste was ook het geval bij twee in de Betuwe afgedwaalde boommarters (Broekhuizen & Müskens 2000). Voorts werd in augustus 2001 een dier gevangen en per ongeluk gedood tussen Leerdam en Vuren (Leuvensche Veld). Technisch gesproken valt dit net binnen Gelderland, maar één en ander werd behandeld door de opzichter van het Zuid-Hollands Landschap. Dit dier was van 133/429, 38.57. Er zijn duidelijke foto's gemaakt waarvan er één is gepubliceerd door M. La Haye (2002).

4. Tot slot

Ten slotte bereikte ons een bericht over een boommarter (mannetje) die op 6 mei 2003 in Hazerswoude-Rijndijk is gevonden en die in de collectie van 'Naturalis' is opgenomen onder collectie-nr RMNH 41372 (huid (balg) en schedel), leg. K.A. van der Blom. Deze kwam uit km hok 97/460 (atlasblok 30.38). Dit is dus een echt voorbeeld van een zwerver, zoals ook dieren die ooit naar het Groningse polderland afgedwaald waren het zijn.

Foto's: Ben van den Horn

VELDWAARNEMINGEN

Veldwaarnemingen in 2004 van de boommarter

Henri Wijsman

In samenwerking met Bram Achterberg, Chris Achterberg, Ruud van den Akker, Wim van den Bergh, Wim Bomhof, Harco Bergman, Edwin Bloemers, Harry van Diepen, Vilmar Dijkstra, Teus Glismeier, Harry Hees, Ben van den Horn, Robert Keizer, Hans Kleef, Jeroen Reinhold, Rob Vermeulen en Gerrit Visscher.

1. Inleiding

Hier volgt het traditionele overzicht van 'Veldwaarnemingen' op basis van in de Boommarker-nieuwsbrief opgetekende waarnemingen en ervaringen.

2. In de winter

In januari lag er al heel wat mest onder sommige bomen (Ben van den Horn, Bram en Chris Achterberg, Vilmar Dijkstra). De hengcam biedt hier nieuwe mogelijkheden. Hans Kleef meldde dat vrijwel alle boomholten met marternesten na het verlaten door bijen bezet waren; maar in de loop van de winter haalden de boommarkers ze weer leeg.

3. Voedsel

Twee jonge boommarkers zijn gezien op Bylaer terwijl ze lijsterbessen aten (Edwin Bloemers). Ook een dier van de Beulakerwijde (2003) bleek bij sectie 8 gram lijsterbessen in de maag te hebben.

Hans Kleef zag boommarkers 's winters bijen uit de boomholtes halen; bijen bezitten een zeer hoge voedingswaarde!

In een sparrenbosje op Landgoed Hoevelaken (Geldersch Landschap) vond Gerrit Visscher een opmerkelijk grote hoeveelheid afgebeten duivenveren. Duiven hebben daar op de grond niets te zoeken, dus waarom zou een vos ze daar pakken? Er ligt zeker ook geen burcht. Daarentegen kun je in de takken van de sparretjes talrijke duivennesten zien zitten. Dus boommarker als de predator ligt wel érg voor de hand. In een dergelijk bosje op Hell (particulier terrein) hetzelfde beeld (Ronald Huijsen), evenals in een ander sparrenbosje op Hoevelaken (Henri Wijsman), waar ook een niet-vliegvlug jong werd gevonden als prooi.

Onder de nestboom op Treek-Zuid vond Henri Wijsman in de uitwerpselen blauwe dunne reepjes plastic, waarschijnlijk resten van een ballonnetje.

Vilmar Dijkstra vond al eerder (2002) iets dergelijks (zie elders in deze MARTERPASSEN).

Vilmar Dijkstra vond onder een nestboom op de Inbosch de resten van een haas.

De oude auteur Wigman haalt uit een onbekende Duitse publicatie uit de jaren vijftig, aan dat boommarkers vogels kunnen halen uit nestkastjes met een vliegopening van 32 mm, met een bereik van hun poot van 21 cm (dat is diep). Zowel slapende mezen in de winter als broedende mezen in de zomer zijn zo meestal te bereiken.

4. Roofvogels

Harry van Diepen vond onder een boom met veel uitwerpselen van een boommarker het afgevreten karkas van een buizerd met afgebeten veren. Het lijkt er op dat dit ook markerwerk is, temeer omdat het karkas nog heel was. Een vos kan de botten wel kraken.

Gerrit Visscher meldt dat een bepaald haviksnest nabij Scherpenzeel verlaten was en overgenomen door een boommarker; dit maakt hij op uit de afgebeten veren onder de boom. De havik heeft elders in het bos een nieuw nest gebouwd en daar jongen geproduceerd. In die buurt is al eerder een aantal sporen van de boommarker gevonden.

5. Individuele herkenning

Bram en Chris Achterberg hebben vastgesteld het wijfje dat zij in 2003 op de Hazenberg aantroffen (in het territorium dat van 1997-2000 door een ander wijfje bewoond was) nu 430 meter noordelijker haar nest had (zie titelprent op pagina 2 van MARTERPASSEN X). Toen deze boom werd ontdekt lagen er maar twee uitwerpselen op een lage tak, op de grond lag niets, pas bij nader inzien lagen er in een vork een heel stuk omhoog ook nog eens twee.

Ben van den Horn trof op De Hoogt opnieuw het moertje dat al in 2000 in dezelfde boom zat, en

sindsdien slechts éénmaal (2001) was uitgeweken naar een plek twee km verder. Al vijf seizoenen dus! De vanwege het krooncontact belangrijke boom naast de nestboom die bij het verlaten van het nest altijd gebruikt wordt, stond ooit op de nominatie om gekapt te worden. Op uitdrukkelijk verzoek van Ben (2000) is deze boom gespaard.

Ben van den Horn herkende ook het moertje dat in 2003 zat in de nestboom 1997 van Austerlitz. Het zat nu in een ooit door Johan Metselaar geplaatste marterkast op Kamp Zeist op 1200 meter afstand (zie foto op pagina 74). Diezelfde kast was ook in 2002 bewoond; het lijkt heel waarschijnlijk dat het ook toen om dit moertje ging.

6. Knagen

Ben van den Horn fotografeerde bij een andere beuk op Den Treek (genaamd Treek-Noord) knaagsporen van het type dat Hans Kleef beschreven heeft in MARTERPASSEN X: 29-33 (zie foto).

Knaagsporen (Foto: Ben van den Horn).

7. Nestboom

Hans had dit jaar twee nesten in eiken, twee in grove dennen en één lariks, Amerikaanse eik, kastanje en haagbeuk(!) en ook weer slechts één in een beuk (vergelijk de wat uitdagende titel 'Boommarters houden niet van beuken' in MARTERPASSEN X: 36 –40).

Hans Kleef vond een nest van een moertje dat zich uit het volle bos had verplaatst naar een geheel geïsoleerd staande holle eik midden in een kaal-kapvlakte.

Bram en Chris Achterberg en Wim Bomhof vonden jongen in de eik bij Leersum waar ook in 2002 jongen in zaten. Toen lag die boom in een eikenrij met sparrenbos rondom; de sparren zijn allemaal gekapt, de auto's reden af en aan en toch zit het dier opnieuw in de vertrouwde eik!

In de nestboom in het Cronebos 2004 (Natuurmonumenten), die de boommarters tussen 3 en 6 juni verlieten, zat op 23 juli al weer een holenduif te nestelen.

Bram Achterberg had de indruk dat het moertje van de boom op Hoge Ginkel (Utrechts Landschap) nabij een druk vakantiehuis profiteerde van de rustige periodes, zoals lunchpauze en etenstijd, om op stap te gaan. (zie 'Boommarters op het zuidelijk deel van de Utrechtse Heuvelrug' op pagina 14 in deze MARTERPASSEN).

Harry van Diepen zag hoe onder de nestboom in De Dellen (Geldersch Landschap) mestkevers in één dag acht uitwerpselen opruimden. In andere streken gaat dat anders: uitwerpselen op de grond van de latrine van de boom in het Cronebos die de boommarters tussen 3 en 6 juni verlieten, waren op 23 juli nog te zien.

Ruud van den Akker vond een verhuisboom in de Ridderoordse Bossen; zes meter boven het boommarterhol zat een zwarte specht te broeden (zie 'Zwarte Ridders verjagen Riddermarter-gezin' op pagina 44 in deze MARTERPASSEN).

Monique Bestman vond een boom op Prattenburg in een stukje bos dat een crossbaan voor mountainbikers is geworden. De boommarter zit op de tribune, op de eerste rij.

Ben van den Horn vroeg of Martjan Lammertink een 14 uren-wake wilde doen op 12 mei bij het nest Treek-Zuid: de marter (zie de titelprent op pagina 2) liet zich na zonsopgang viermaal zien, waaronder latrinebezoek; om 14.00 uur is zij gaan jagen, keerde om 17.00 uur terug; nadien geen activiteit.

8. Stokpaard

Uit het onderste gat van de nestboom in het Cronebos, juist waar de jonge martertjes liggen, stak na een aantal dagen een stukje hout. Zo een uit de boom stekende stok was ook te zien bij de nestboom Cronebos1995 en De Hoogt 2000 (Treek-Zuid). De stok is vrij dik, maar moet wel door een vogel zijn binnen gebracht. Door het gedraai van de jongen wordt zo een stok naar buiten gewerkt. Ze wippen soms op hun stokpaardje binnen en dan zie je het buiten bewegen. Het is ook te zien op de film die van deze jongen gemaakt is. Na het verlaten van de boom was de stok weer helemaal binnen gehaald.

9. Kasten

In één van de door hem geplaatste marterkasten op Aardenburg (Doorn) trof Teus Glismeier een voorraad aan: zeven dode duiven. Ze werden er uit gegooit want het stonk. Toen men na enige dagen terugkwam leken er weer enige in te liggen, opgehaald van de grond!

Teus Glismeier hing ook op Beukenrode bij Doorn kasten op; 'Je staat versteld binnen hoe korte tijd er al weer uitwerpselen op het dak liggen'.

In het Kuinderbos vond boswachter Harco Bergman in een marternestkast de resten van een holenduif. In een andere marterkast, 3 km verder, lagen ook prooiresten en op het dak verse uitwerpselen. In deze kast werd door Jeroen Reinhold bij controle op 23 juni zelfs een boommarter aangetroffen! 'Het dier was natuurlijk ook verbaasd en drukte zich plat op de bodem maar bleef verder rustig liggen (zie foto op pagina 32)'. Jeroen heeft immers tien kasten opgehangen in Flevoland (zie Reinhold en Wolfs, 2004). Leuk dat ze gebruikt worden. Een duidelijke aanwijzing dat het enige dat in deze jonge bossen ontbrak de holle bomen waren.

Op landgoed De Boom bij Leusden is nabij het landhuis een oude uilenkast opgeruimd. Er lagen afgebeten veren in van eend en/of duif.

10. Op zolder

Bij Stoutenburg (Utrechts Landschap), ten oosten van Amersfoort, is een grote latrine gevonden tussen het plafond en het dak van een duiventil. Blijkbaar diende deze plek ten minste als langdurige dagrustplaats, mogelijk zelfs als nestplaats. In een schuur even ten noorden van De Boom (Leusden) bleek een boommarter langdurig te huizen (zie elders in deze MARTERPASSEN). Verraderlijke plekken voor wie boommarters alleen in bomen verwacht.

11. Seizoen

In dit jaar, met zijn zeer overvloedige bloesem van de beuken en bijgevolg de verwachting van een mastjaar, vielen de geboortes gemiddeld heel laat. Wel was er een enorme spreiding, omdat er toch óók enkele vroeg waren, (Hans Kleef, Henri Wijsman). De verharing, met de bekende beelden van het 'wasbeergezicht' of 'boeventronie' (waarbij de donkere zomervacht al ontwikkeld is rondom de ogen maar verder nog niet), trad dit jaar pas eind mei op (vorige jaren eind april); zie de foto op pagina 73. In enige gevallen werd een jong pas eind april geboren (Hans Kleef). Er zaten

nog tot ver in juni jonge boommarters in de nestholten (Hoge Veluwe, Assel, en vooral Inbosch). Hans Kleef berekende dat dit jaar de worpgrootte gemiddeld klein was, lager dan het langjarig gemiddelde.

Hanneke Sevink meldde dat dit jaar in haar rayon ook de buizerds die in de bossen broeden een opmerkelijk klein aantal jongen hebben groot gebracht. Ook zij hebben kennelijk last gehad van een minimaal muizenaanbod. Volgens Hans Kleef meldde ook Rob Bijlsma dat de buizerd dit jaar zeer slechte broedresultaten heeft gehad. Het zou kunnen zijn dat er in het voorjaar van 2004 een minimaal aantal muizen is geweest.

12. Biotoop

Rond 5 juli zijn er twee jongen en een oude boommarter (met een goede beschrijving erbij) gezien in de Empese en Tondense Heide; kleine bezitting van Natuurmonumenten. Het zijn twee kleine heidefragmenten met vliegden en wilgen. Bepaald niet een biotoop waar je boommarters zou verwachten, maar wel wat gelijkend op dergelijke kleine stukjes in de Gelderse Vallei. Een slordige drie km daarvandaan ligt het landgoed Voorstonden en dat is wel een boommartergebied, daar zijn ze vroeger al wel geconstateerd (Rob Vermeulen).

13. Sleutelgerammel

Op 3 augustus heeft Edwin Bloemers opnieuw boommarters gezien op het complex Bylaer bij Kallenbroek. Twee in een boom op Klein Bylaer, oftewel Erica-Noord, bij de plek waar ook Gerrit Visscher ze al eens heeft gezien (MARTERPASSEN IX:22-23). Hij had wat met een sleutelbos gerammel waarna ze hem aan bleven kijken, er is ook een foto van gemaakt. Deze truc heb ik ook lang geleden eens door Johan Metselaar zien uitvoeren, die in de boom naast een nestboom geklommen was; hij rammelde, de boommarter keek naar buiten en deed helemaal niet verschrikt.

14. Wissels, of 'marterpassen'

Van tijd tot tijd worden vlak bij elkaar boommarters overreden op wat men dan een *hot-spot* noemt, een voor boommarter kennelijk heel gevaarlijke plek. Op 13 augustus vond Wim van den Bergh twee dode boommarters op (182,2/485,8) op de A28 bij Nunspeet; hij vond ze beide te ver vergaan om te verzamelen, maar Harry van Diepen heeft ze toch later gevonden en opgestuurd naar Alterra. Op 8 augustus zag Robert Keizer een dode boommarter zag liggen op de vluchtstrook A12 bij Maarn bij hm-paal 76,2 noordzijde. 's

Avonds was die weg. Op 15 augustus kreeg Robert een melding van een vogelaar van de zuidzijde A12 bij opnieuw hm-paal 76,2. Ook deze marter was reeds verdwenen bij onderzoek. Hij schreef: 'Twee beesten op zelfde plek in één week, mooie plek voor een ecoduct!'. Dat ecoduct bij Noordhout is dan ook inderdaad bijna precies op die plek in aanbouw.

Robert Keizer meldde nabij Hattem op 3 september om circa 8.00 uur een kapotgereden exemplaar (vrij klein dus mogelijk jong of vrouw) op de vluchtstrook A50 ongeveer bij hm-paal 234,5 (er ontbraken hier enkele hm-paaltjes) aan de oostzijde nabij Hattem. Het is niet meegenomen. 's Avonds op de terugweg A50 hm-paal 236,3 zag hij op asfalt naast middenberm (westzijde) opnieuw een dode marter; slechts een 'split-second' waarneming, geen bef zichtbaar, maar intuïtie gaf boommarter aan. De dag erna is het beest geraapt, inderdaad boommarter.

Maar Harry van Diepen kreeg vrijwel op dezelfde dagen een boommarter van de Vuursteenbergt te Hattem A50 hm-paal 236.3. Dat moet dan een andere zijn. Het zijn er dus al drie van bijna dezelfde plek.

Ten westen van Barneveld loopt de A30 langs de landgoederen van Kallenbroek. Kennelijk de Kleine Barneveldse Beek volgende dieren komen op het afrittenkruispunt en worden daar geregeld overreden; ze zijn gemeld van 15 augustus en 24 september 2003 zowel als van 14 maart 2004 als van 2 en 6 augustus 2004. De plekken waarop ze gevonden zijn liggen slechts enkele tientallen me-

ters uiteen. Dat wil zeker niet zeggen dat het gaat om smalle looppaadjes zoals ze bij dassen optreden, echte wissels. Wel doet het denken aan min of meer vaste routes waar boommarters zich langs bewegen.

15. Uitgezette dieren

Op Den-Treek in centraal Utrecht zijn op 19 augustus twee boommarters losgelaten voorzien van een transponder, een ♂ en een ♀. De kooi bleef nog een week staan, uitsluitend geopend aan de bovenzijde. Het ♀ werd op 17 oktober door wandelaars (!) opgepakt in een min of meer uitgeputte toestand op meer dan 10 km van de plek van vrijlating (zie elders in deze MARTERPASSEN).

16. Eekhoorns

Boswachter Harry Hees (Staatsbosbeheer) werd gevraagd vragen waar de eekhoorns van de campings in Garderen zijn gebleven. Deze eekhoorns werden als het ware gekweekt door de vakantie-gasten die ze voerden met kilo's pinda's. 'Het barstte er van de eekhoorns op onder andere camping de Wijde Blik van de familie Willem en Herma Bakker en op de camping de Hertshoorn van Roel Zelderijk'. Sinds enkele jaren krijgt hij vanaf die campings meldingen dat ze boommarters hebben waargenomen. 'Dat is niet slechts één waarneming maar meerdere. Ze zijn behoorlijk rustig in gedrag en zijn goed te bekijken door de vakantie-gasten. Maar nu zijn er geen eekhoorns meer. Het zou kunnen zijn dat de natuur hier heeft ingegrepen op een onnatuurlijke dichte populatie eekhoorns via de boommarters. Maar er is geen onderzoek door mij uitgevoerd hoor. Gewoon een vermoeden ... en niet meer'.

Zwarte Ridders verjagen Riddermarter-gezin

Ruud van den Akker

In de winter van 2003-2004 heb ik samen met Margriet Hartman potentiële nestplaatsen van boommarters in kaart gebracht op het noordelijke deel van de Utrechtse Heuvelrug in de terreinen van het Utrechts Landschap, zoals het Maartensdijkse bos, Vijverhof, Beukenburg en het Ridderoordse bos. Vanaf maart werden twee à driemaal per maand de geschikte bomen - overwegend beuken met zwarte-spechtengaten - gecontroleerd.

In het Ridderoordse bos ligt een geïsoleerd beukenperceel van ongeveer 25 bij 60 meter. De beuken zijn in 1895 geplant en hebben jarenlang onderdak verleend aan o.a. zwarte spechten. Onge-

veer een vijfde van alle bomen bevatten één of meer spechtengaten. Enkele jaren geleden heeft boswachter Hans Hoogewerf hier jonge boommarters waargenomen.

In april was één van de holle bomen op een hoogte van acht meter in bezit genomen door kauwen, terwijl zes meter daarboven een zwarte specht broedde. Op 24 mei sleepten dit paartje 'Zwarte Ridders' voedsel aan voor hun jongen, evenals de kauwen. Op 3 juni lagen onder de boom volop marterkeutels en prooiresten, waaronder afgebeten zwarte veren, zeer waarschijnlijk van een kauw. In een takvork lag een forse latrine en een grote uri-

nevlek was zichtbaar op de stam. Van de kauwen was geen spoor meer te bekennen, de spechten verzorgden nog steeds hun kroost. De volgende morgen kwamen Willemien en Henri Wijsman met de 'hengcam' opdruiven en konden we video-opnamen maken in de boomholte. Op het oorspronkelijke kauwennest lag een boommartermoertje met drie jongen (zie foto op pagina 70). Gezien de hoeveelheid keutels namen we aan dat ze hier ongeveer een week eerder hun intrek hadden genomen, waaruit we concludeerden dat het een verhuisboom betrof. De daarop volgende dagen hebben we intensief geobserveerd en zoveel mogelijk vastgelegd in beeld en geluid.

Het moertje van Ridderoord (Foto Ruud van den Akker).

Eerder, in de winter, was het mogelijk dwars door de boom te kijken. De kauwen bleken in april deze 'doorzonkamer' echter te hebben opgevuld met takjes. Boven de nestplaats was de boom over een lengte van ongeveer 80 cm hol; er zaten namelijk nog vier gaten, zowel ronde als ovale. Een rond gat 30 cm boven de nestplaats werd door het martermoertje als uitkijkplaats gebruikt. Een tweede gat, ovaal van vorm, werd gebruikt voor vertrek en terugkomst. De andere twee gaten werden, voor zover we weten, niet gebruikt. De stam boven de

nestplaats werd gemedend, mogelijk door de aanwezigheid van de zwarte spechten. Zo'n 30 cm boven het vertrek gat zat echter een zijtak met een latrine in de vork. Deze tak werd altijd gebruikt, zowel voor vertrek als terugkomst. Via deze tak passeerde ze het spechtnest, sprong over op de kroontakken en vertrok in zuidoostelijke richting via aangrenzende kronen tot aan de rand van het perceel. Daar daalde ze af en verdween over de grond of door laag hout. 's Morgens om een uur of zes zagen we haar vaak gebruik maken van de latrine. Ze bleef ons in de gaten houden, maar leek niet verontrust.

De spechten voerden hun jongen 's ochtends eens per half uur gedurende de eerste drie uur, daarna werd de frequentie eens per uur tot anderhalf uur. Soms troffen de spechten en de marter elkaar. De spechten maakten dan een hoop kabaal en het moertje koos eieren voor haar geld: ze ging terug de boom in of ze maakte zich ijlings uit de voeten. Het moertje was 2 á 3 uur op pad, we zagen haar vier keer zonder en nooit mét prooi terugkeren. Soms kwam ze na een half uur alweer terug, om de jongen te zogen? Later op de dag hing ze regelmatig uit het kijkgat, keek rond maar zodra op enkele honderden meters de spechten hun terugkomst luid aankondigden, trok ze zich direct terug.

Naarmate de spechtenjongen vaker in de nestopening gevoerd werden, gedroegen de oudervogels zich steeds minder tolerant tegenover het moertje. Herhaaldelijk roffelden en klauwden ze in een boom op dezelfde hoogte tegenover het uitkijkgat van de marter. Wanneer de spechten weer weg waren keek het moertje omzichtig uit het gat. Een keer 'meende' ze veilig de boom te kunnen verlaten, toen als een duveltje uit een doosje de spechtenman met een luid 'tru-tru-tru' langs haar scheerde. Ze keerde direct terug en dook vliegensvlug de boom weer in. De uitvallen herhaalden zich en werden steeds feller, hoewel fysiek contact niet is waargenomen. De spechtenjongen staken steeds vaker hun kopjes uit de nestopening.

Op 9 juni vonden we 's morgens noch een natte urinevlek noch een verse keutel op de latrine. Daarna is de hele dag geen spoor meer van de marter waargenomen; op 10 juni evenmin met de 'hengcam'. Het marterhol bleek leeg en volkomen schoon opgeleverd. We controleerden zoveel mogelijk bomen met gaten in de omgeving met de 'hengcam', helaas zonder succes. De volgende morgen kwam het eerste spechtenjong uit het nest, 's middags gevolgd door een tweede. Wij denken dat de zwarte spechten het 'Riddermarter-gezin'

weggetreiterd hebben om hun jongen veilig uit te kunnen laten vliegen. Het blijft merkwaardig waarom ons moertje haar intrek heeft genomen in deze boom met zwarte spechten, terwijl er voldoende geschikte bomen in de omgeving ter beschikking leken te zijn.

Zoals gezegd, zagen wij het moertje altijd vertrekken naar of terugkeren uit zuidoostelijke richting. We verwachtten dus een nieuwe verhuisboom in die richting te kunnen vinden. Op 11 juni kamden we die omgeving uit, maar zonder resultaat. Bij een tweede poging op 12 juni bleek onder een beuk een verse keutel te liggen. Deze beuk stond in een rij beuken tussen een voetpad en een ruiterspad. Op een hoogte van vijf meter zat een inrottingsgat. Deze boom stond op ongeveer 200 meter ten zuidoosten van de eerste verhuisboom. De volgende dag lagen er drie keutels en een kleine latrine in een takvork. Op 14 juni is vanaf zes uur 's morgens geobserveerd. Om halfnegen scharrelde een marter in de omgeving rond. De marter verscheen twintig minuten later in de kroon van de beuk en verdween in het gat. 's Middags om twee uur kwam de marter weer naar buiten en maakten we video-opnamen. De marter maakte een onrustige indruk, kwam naar buiten, ging dan weer naar binnen, wat verschillende keren werd herhaald. Uiteindelijk vertrok ze via de kroon. Op 15 juni was de marter verdwenen en ook later kwamen er geen nieuwe keutels bij.

Resumerend: ogenschijnlijk leek dit een tweede verhuisboom te zijn. De verhuizing heeft in de nacht van 9 op 10 juni plaatsgevonden; de tweede boom staat op 200 meter in zuidoostelijke richting en de eerste keutel werd daar op 12 juni gevonden.

Prooi-resten op de nieuwe locatie waren echter vrijwel afwezig in tegenstelling tot de eerste verhuisboom. Daarnaast gedroeg deze marter zich veel onrustiger dan het moertje bij de eerste verhuisboom.

Tijdens het schrijven van dit verhaal ontstane twijfels leidden tot een tweede analyse van de videobanden. Daaruit bleek dat de beftekening van de marters niet volledig identiek is. Het is dus waarschijnlijk dat we met twee marters te maken hadden. Was de tweede marter zwervend een mannetje? Zeker zullen we het nooit weten, maar toch wil ik graag afsluiten met enkele mogelijk ondersteunende opmerkingen.

Het was bekend dat in het noordelijke deel van het Ridderoordse bos op een afstand van ongeveer twee km een boommarter rondscharrelde. Margriet had daar op 3 mei aan de voet van een beuk verse keutels en op een zijtak een kleine latrine gevonden. Op 14 mei 's avonds heeft zij daar een marter gezien, helaas vonden we na lang zoeken geen nestboom. Op 7 juni was de mest vrijwel verdwenen. In de periode 15-19 juni zag zij daar op drie avonden tussen 7.30 uur en 8.30 uur een marter langskomen.

Op 13 juni vonden Ben van den Horn en Elise Schokker een verse zoetgeurende marterkeutel op een pad 60 meter ten oosten van de eerste verhuisboom, mogelijk een markering?

Uit het bovenstaande zal het duidelijk zijn dat foto- en filmopnamen van grote betekenis zijn, en de vraag blijft waar het Riddermarter-gezin is gebleven.

Boommarters in Vlaanderen: nog zekerder weten!

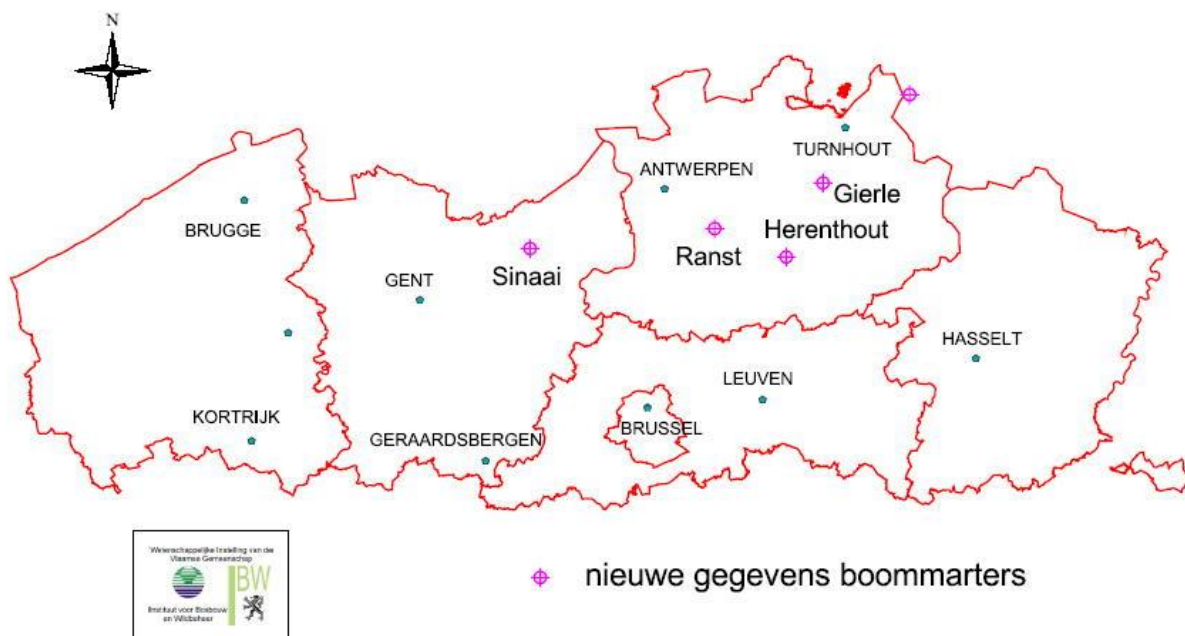
Koen Van den Berge

*Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer
Gaverstraat 4, B-9500 Geraardsbergen
Koen.VanDenBerge@lin.vlaanderen.be*

Voor de onlangs uitgekomen Vlaamse zoogdierenatlas (Verkoren et al., 2003) vormden de vele honderden gegevens en opgeraapte dode exemplaren die via het marternetwerk van het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer werden verzameld, een solide basis om het hoofdstuk over de marterachtigen invulling te geven. Uiteraard betekent de uitgave van zo'n atlas geen eindpunt, maar, zeker voor sommige soorten, veeleer een aansporing tot

blijvende aandacht of verder onderzoek. Eén van die 'mysterieuze' zoogdieren is en blijft ongetwijfeld de boommarter, een soort waarvan de officiële status in Vlaanderen tot voor kort hoogst onduidelijk was.

Uit het marteronderzoek van het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer was inmiddels gebleken dat boommarters wel degelijk ook in Vlaanderen

Figuur 1 Nieuwe gegevens over boommarters in Vlaanderen.

voorkomen, maar hoe dan ook als uiterst zeldzaam dienen beschouwd te worden. Zo waren er bij het afsluiten van de gegevens voor de atlas welgeteld (amper!) 7 ingezamelde Vlaamse dode boommarters bekend (periode 1997-2003) – en dit tegenover bvb. 1242 opgeraapte bunzingen, 352 steenmarters en 157 dassen...

Begin juni 2004 was er evenwel nieuws van het boommarterfront. Een voorsmaakje werd gegeven door een Nederlandse vondst, op 3 juni, in het landgoed 'De Utrecht' (zie Figuur 1). Het gebied ligt op een boogscheut van de Belgische grens, zo'n 17 km ten noordoosten van Turnhout. Het betrof een volwassen mannetje, kennelijk afkomstig uit Vlaanderen gezien het al een hele poos geleden was dat nog een boommarter werd gesignaleerd in Zuid-Nederland. Volwassen mannetjes bieden evenwel niet zoveel 'houvast', gezien zij nogal eens op zwerftocht gaan. Nauwelijks twee dagen later werd evenwel te Sinaai, in het noorden van Oost-Vlaanderen, een zogend wijfje als recent gevallen verkeersslachtoffer gevonden! De vindplaats is nagenoeg dezelfde als die van het eerstejaars-mannetje van 7 juli 2000, en bevestigt daarbij het optreden van voortplanting van die regio. De opwinding rond deze opmerkelijke vondst maakte echter al gauw plaats voor een onbehaaglijk gevoel : wat zal er nu immers van de jongen geworden? De plaatselijke conservator was twee dagen later evenwel toevallig getuige van twee (of drie?) lustig spelende, en reeds behoorlijk grote boommarterjongen in de bomen nabij de vindplaats – en slaagde er zelfs in ze te filmen. Een

tiental dagen later werden op liggende boomstammen meerdere vrij verse marterdrollen gevonden, als ook de vermoedelijke nestboom.

Deze nieuwe – en naar Vlaamse normen behoorlijk spectaculaire – gegevens werpen niet echt een nieuw licht op onze kennis van het voorkomen van de boommarters, maar lijken eerdere vermoedens steeds duidelijker te bevestigen. In het boommarternummer van Lutra werd reeds een analyse gemaakt van het voorkomen en de samenhang van de soort in Vlaanderen en het zuiden van Nederland (Van Den Berge et al., 2000). Daarbij werd verondersteld dat de weinige boommarters, die in deze wijde regio gesignaleerd worden, toch eerder tot een of enkele zelfstandige populaties behoren, los van de gekende populaties van Midden-Nederland of de Ardennen. In de onmiddellijk daaropvolgende jaren reeds werden aan de gegevens voor Vlaanderen nog twee nieuwe verkeersslachtoffers toegevoegd, respectievelijk uit Ranst (2002) en Herenthout (2003), beide adulte mannetjes. Samen met nog enkele betrouwbare zichtwaarnemingen werd daarmee het actueel voorkomen in de Antwerpse Kempen definitief bevestigd (Van Den Berge & De Pauw, 2003). Daar bovenop was het ook een aangename (alhoewel...) verrassing tevens een oud en kennelijk betrouwbaar nieuw gegeven terug te vinden in het natuurtijdschrift *De Wielewaal* van maart 1958 : "*In het 'Groot Bos' te Gierle had een boswachter een klem gezet om bunzings te vangen, tot zijn grote verwondering zat er een boommarter in op 23-12-57. Het is een*

prachtexemplaar met gele keelvlak, aan de onderste zijde afgerond, het beest is opgezet.”

Het blijkt dus ontegensprekelijk dat de soort reeds sinds vele jaren – discreet – aanwezig is en over-eind blijft. Hier rijst dan ook de bijzonder intrigerende vraagstelling hoe deze populatie(s) zich in de nabije toekomst gaat (gaan) ontwikkelen. In tegenstelling tot de vele voorbije decennia, is het ‘maatschappelijk klimaat’ ten aanzien van roofdieren nooit zo gunstig geweest als vandaag. De vele batterijen klemmen, gifeieren, en ander massavernietigingstuig behoren tot het verleden. De talrijke bos- en natuurontwikkelingsprojecten, gecombineerd met het uitgebreid arsenaal aan regelgeving ter bescherming van de landschappelijke infrastructuur, resulteren steeds meer in een netto-toename van de ‘verruiging’ op landschapsniveau, en betekenen voor soorten als boommarter ontegensprekelijk een positieve wending. Het is derhalve de vraag hoe deze gunstige veranderingen in ver-

houding staan tot de inmiddels sterk toegenomen verkeersintensiteit. N.a.v. de vondsten te Sinaai konden diverse bevoegde instanties alvast bereid gevonden worden om na te gaan of het verkeer niet wat boommarterveilig kan worden gemaakt op het traject waar nagenoeg op dezelfde plek twee exemplaren werden doodgereden. Er van uitgaand, enerzijds, dat boommarters in Vlaanderen zich hedendaags de facto nog (opnieuw?) voortplanten, en dat, anderzijds, de voor hen positieve landschapsontwikkelingen nog gestaag voortschrijden, lijkt enige hoop gewettigd. Het kunnen opvolgen van de spontane populatieontwikkeling van een soort als de boommarter kan ons, mits het nodige geduld, derhalve veel leren over het nut en rendement van de vele actuele (overheids)inspanningen ter verbetering van het functioneren van landschappen in functie van natuurbehoud. Blijkbaar heeft de Vlaamse boommarter zélf ook dat soort geduld al decennialang weten opbrengen...

Boommarter betrapt in de werkschuur

Marnix Werkmeester

Op zaterdagmiddag 30 oktober 2004 betrad ik de werkschuur bij mijn huis; vanuit mijn rechter ooghoek zag ik iets wegschieten naar een magazijntje. Het was een donker, harige dier. Ik liep voorzichtig het magazijn binnen. Eerst zag ik niets, maar na enige tijd zag ik ineens een schim wegduiken in de CV-ketel.

Ik besloot de beplating van de CV er af te halen, en toen herkende ik direct het dier dat met zijn rug naar me toe zat, ... een boommarter.

Ik heb de marter verder met rust gelaten, omdat ik hem graag wilde tonen aan Ben van den Horn en Elise Schokker van de WBN. Met hen had ik in het verleden contact gehad over het eventuele voorkomen van de boommarter op Landgoed De Boom, waar ik werkzaam ben.

De marter is rustig blijven zitten; na een tijdje heeft hij zich wel een beter plekje verschaft, namelijk boven op een stelling waar hij uiteindelijk heerlijk heeft liggen slapen.

Later op de avond kwam Elise Schokker langs om deze bijzondere gast met eigen ogen te aanschouwen.

Alvorens te vertrekken, boden we de marter nog een diner aan bestaande uit jonge levende gerbils¹. Bij het verlaten van de werkschuur laten we de deur open staan, zodat onze gast weer vrij is om te gaan. Inmiddels was gebleken dat ons konijntje dood in de linker hoek van het hok lag, overigens helemaal onbeschadigd. Ik had me al voorgenomen om hem de volgende dag te begraven. Tot mijn verbazing trof ik het konijn de volgende dag in de *rechter* hoek van het hok aan; de kop was inmiddels van de romp gescheiden. Er was niet veel fantasie voor nodig om te bedenken dat de boommarter hier verantwoordelijk voor was. Nieuwsgierig naar wat er nog meer te gebeuren stond, besloot ik het konijn maar gewoon te laten liggen.

De volgende dag maandag 1 november 2004 was het konijn netjes toegedekt met wat hooi en zo heeft het konijn nog een paar dagen gelegen.

¹ Red: *Meriones unguiculatus*. De letterlijke vertaling hiervan is geklauwde krijger. Ze werden op 14 april 1866 ondeckt door A. David en in de jaren 60 werden ze vanuit Azië voor het eerst ingevoerd in Europa. Mag zich in toenemende populariteit verheugen als huisdier.

Foto: Marnix Werkmeester

Op dinsdag 2 november 's ochtends om 07.45 uur, zag mijn vriendin Sylvia de boommarter de oprit over rennen.

Weer een dag later ontdekte ik dat onze gast de verleiding van alle kippetjes - drie in totaal - en de haan niet heeft weten te weerstaan. Onze gevederde huisgenoten waren ook allemaal dood gebeten door de marter. Links in het nachthok lag de haan vrijwel onaangeroerd. Een van de kippen lag netjes toe gedekt in een van de legnesten. Een andere kip vond ik buiten in de ren zonder kop en de laatste kip is spoorloos verdwenen.

De manier waarop onze gast van onze gastvrijheid geniet mag opmerkelijk worden genoemd.

Bijna alle kleine huisdieren waren op woensdag 3 november op, al wat restte was een uitgebreide voorraad gerbils in het hok in de werkschuur. De jonge gerbils die zaterdag zo ruimhartig werden geofferd hebben het toch overleefd en zitten weer rustig bij paps en mams. Verder zijn er nog twee schaapjes en een hond, maar daar blijft hij hopelijk van af.

Ik besloot alle dode dieren nog een poosje te laten liggen om te kijken wat de marter zou doen. De

Foto: Marnix Werkmeester

Foto: Marnix Werkmeester

vraag was natuurlijk of we hem nog een keer te zien krijgen.

Op 14 november merkte ik dat de dode haan uit het kippenhok was weggehaald.

Op 18 november was de hond 's nachts erg onrustig, net als eerdere avonden. Ik besloot even te kijken met de zaklamp en scheen wat rond in het donker op de achterdeel. En inderdaad, ik ontdekte boven in de kap in een hoekje opnieuw de boommarter.

Later die avond werd ik weer wakker van de hond en hoorde de marter over de zoldering boven het deel hollen.

Na 18 november is de marter vermoedelijk verder getrokken, wij hebben nadien geen enkele activiteit meer opgemerkt. Op moment van schrijven zijn we benieuwd of we onze gast in de toekomst nog terug zullen zien.

Boommarters, ballonnen en ...

Vilmar Dijkstra

Hoewel het ieder jaar wel wordt aangetroffen, spande dit jaar wel de kroon: ballonnen in de uitwerpselen van boommarters! Bij vier van de 20 gevonden gebruikte holle bomen op het Onzalige bos/Hagenau werden ballonnenresten in de uitwerpselen van boommarters aangetroffen. Het kleurenallet was vrijwel compleet met de kleuren rood, roze, geel, blauw, oranje en groen. Eén latri-ne bevatte zelfs al deze kleuren. Het waarom van dit fenomeen is niet duidelijk. Misschien vinden ze het gewoon lekker smaken. In hoeverre de die-

ren schade ondervinden bijvoorbeeld door verstoppen, is evenmin duidelijk. Dieren die een eventuele verstopping oplopen, verstoppen zich waarschijnlijk om te sterven. Een negatief effect is daarom niet uit te sluiten.

Ook op andere plekken werden keutels van boommarter en vos aangetroffen met ballonresten en in één geval zelfs (waarschijnlijk van een boommarter) met een condoom!... Eet smakelijk!

Ontmoeting

Geurt Besselink

www.natuurfotogeurt.nl

Vroeg in de ochtend, nog voor zonsopkomst, loop ik het Kroondomein in. Ik kom hier al 20 jaar en heb er veel wild gefotografeerd. Van de wildweide waar ik via een grindpad langs loop, is niet veel meer over; het lijkt meer op een omgeploegde akker. Vandaag zijn er zelfs geen wilde zwijnen.

Als ik het grindpad verder af loop, hoor ik grote bonte spechten die alarmeren. Niets bijzonders, want dat doen ze vaker als er mensen in de buurt komen. Vandaag zijn de spechten echter erg fanatiek. Als ik ze lokaliseer, zie ik een boommarter tegen een berk hangen. Ik kijk door de lens om de situatie beter te bekijken. De marter hangt bij de ingang van het nest en de grote bonte spechten vliegen er luid alarmerend omheen.

Op de berk groeit een aantal berkenzwammen en in de boom lijkt niet veel leven meer te zitten. Ik houd afstand en bekijk de verrichtingen van de boommarter. Hij is met zijn bek de ingang van de holte aan het vergroten. Het hout is verrot en het lukt hem beetje bij beetje de ingang groter te maken. In allerlei standen hangt hij tegen de boom om het gat rondom te vergroten. Hij is zo druk in de weer dat hij geen aandacht heeft voor de omgeving. De zon moet nog opkomen, waardoor er nog niet zoveel licht is. De camera zet ik daarom op 400 ISO en ik maak enkele opnamen. De marter

reageert niet op mijn aanwezigheid. Als de opening groot genoeg is wringt-ie zijn kop door de smalle opening naar binnen en steunt daarbij op een berkenzwam. Nadat hij zijn kop nog verder naar binnen brengt, zie ik gelegenheid om wat dichterbij te komen.

Op dat moment komt de marter met een spechtenjong in de bek weer naar buiten. Het jong is nog niet groot en lijkt meer op een kuiken dan op een jonge vogel. De marter daalt af en eet het jong op, zittend op een berkenzwam. Dan klimt hij weer terug naar boven en de kop gaat opnieuw de holte in. Hij is druk in beweging en heeft mij nog niet opgemerkt. Als hij weer naar buiten komt met zijn tweede jong maak ik een geluidje. We hebben contact (zie foto op pagina 57). Een paar seconden kijkt hij de lens in. Dit kuiken wordt ook, onder luid protest van de spechtenouders, opgegeten. De spechten blijven wel op afstand en vallen de boommarter niet aan.

Dan gaat de kop voor een derde keer naar binnen en het volgende jong valt ten prooi aan de boommarter. Dit jong wordt opgegeten in een grove den naast de berk. Het ontbijt is op want de boommarter vertrekt. Tussen de bosbessenstruiken loopt hij verder. De marter is bijna verdwenen, maar ik zie de struiken wel bewegen. Even laat hij

zich weer zien op een kluit zand met wortels. Ik realiseer me dat dit mijn laatste kans is om beelden te maken. Ik maak diverse geluidjes om zijn aandacht te trekken. Dat lukt me opnieuw. Voor de tweede keer kijkt de marter weer een paar seconden in de lens (zie foto op pagina 69). Ik maak nog

diverse opnamen, totdat de marter weer verdwijnt tussen de bosbessenstruiken. Hij is nu uit zicht en laat zich ook niet meer zien. De grote bonte spechten maken nog alarm maar durven nog niet terug naar de holte. Ik wacht er niet op maar loop verder.

De verrichtingen van de boommarter bij de berk met het spechtennest (Foto's: Geurt Besselink).

Longworm *Capillaria* bij een boomarter

Sim Broekhuizen

Alterra – Centrum Ecosystemen

1. Algemeen

Het onderzoek van de dood gevonden boomarters, zoals we dat tot nu toe bij Alterra deden, is voornamelijk gericht op de aard van het dier (geslacht, leeftijd), de herkomst (verspreiding), voortplanting (geslachtrijpe leeftijd, worpgrootte) en de maaginhoud (voedselkeuze). Onderzoek naar de doodsoorzaak is in het algemeen *pro forma*: bijna alle dieren die we ontvangen zijn slachtoffers van het verkeer en daarvan is de doodsoorzaak evident. Slechts af en toe is er een andere doodsoorzaak: jonge dieren die gepakt zijn door vos of hond of die uit de (nest)boom zijn gevallen en ernstig gewond zijn geraakt, of dieren die in een klem of strik zijn gevangen. Dieren die ten gevolge van ziekten zijn omgekomen worden maar zelden gevonden. Een enkele keer wordt er een gemummificeerd exemplaar gevonden in een boomholte of een nestkast, maar daarbij is de doodsoorzaak niet meer goed vast te stellen.

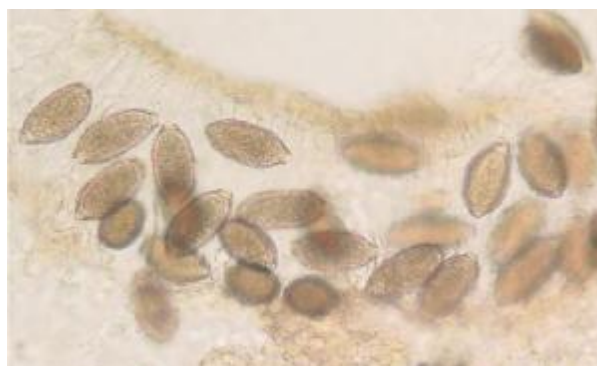
Doordat we nauwelijks boomarters krijgen die aan een aandoening zijn gestorven, is onze aandacht daar ook niet op gericht. Zo doen we geen systematisch onderzoek naar de aanwezigheid van parasieten bij de aangeleverde marters. Aanwezigheid van parasieten hoeft niet te betekenen dat de dieren daar last van hebben. Alleen in de uitzonderlijke gevallen waarbij geen tekenen van uitwendig geweld te vinden zijn, gaan we verder op zoek naar een mogelijke doodsoorzaak. Er wordt dan ook op de aanwezigheid van parasieten gelet.

2. Vondst bij Schaveren

Op 12 mei 2004 werd in een tuin in het Gelderse Schaveren, aan de oostrand van de Veluwe tussen Epe en Vaassen, een dode volwassen boomarterman gevonden. Uiterlijk waren geen verwondingen te zien en bij nader inwendig onderzoek ook niet. Het dier was wel in een vrij slechte conditie: er was nauwelijks vet onderhuids en rond de nieren aanwezig. De enige afwijking was dat delen van de longen niet het normale sponsachtige uiterlijk hadden, maar er egaal donker glazig uitzagen. Aangezien de lever en milt er normaal uitzagen en

in de longen ook geen haardjes waren te zien van afgestorven of ontstoken weefsel, leek er geen sprake te zijn van een bacteriële infectie. Ook bleven stukjes van het donker glazige weefsel in water drijven, wat een bacteriële longontsteking ook niet waarschijnlijk maakte.

Een en ander was aanleiding om de bronchiën maar eens open te knippen en wat van het daarin aanwezige waterige slijm onder de microscoop te leggen. Gelijk bij de eerste blik werd een vermoeden bewaarheid: eieren van de longworm *Capillaria* (zie foto).

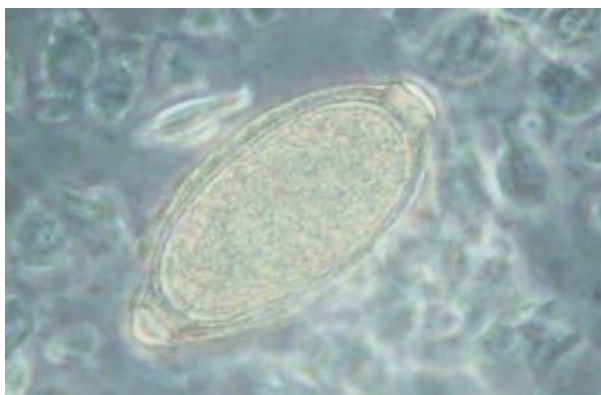

Eieren van *Capillaria aerophila* in het slijm van een van de bronchiën (Foto: Wim Dimmers, Alterra).

3. *Capillaria aerophila*

Capillaria aerophila is één van de drie soorten longwormen die bij marters in Europa bekend zijn (Giesel, 1992). *Capillaria*-eieren zijn makkelijk te herkennen aan het feit dat aan beide uiteinden een duidelijk poolkapje aanwezig is (foto 2).

Het is de enige van de drie soorten die het zonder tussengastheer kan stellen. De eieren worden uit de bronchiën opgehoest en ingeslikt en worden, na passage door het maagdarmkanaal met de mest uitgescheiden. In het ei ontwikkelt zich in anderhalf tot twee weken een larve. Eieren kunnen door de marters bij het likken van de huid rond de anus direct weer worden opgenomen. In het darmstelsel ontwikkelen zich dan in het ei kleine larfjes, die na het vrijkomen via het lymfevocht of het bloed weer in de longen terechtkomen.

Ei van Capillaria aerophila, met aan beide uiteinden een duidelijk 'poolkapje', dat opengaat als de ontwikkelde larve zich naar buiten wringt (Foto: Wim Dimmers, Alterra).

Naast directe besmetting kunnen de eieren ook door regenwormen worden opgenomen, die dan als tussengastheer optreden en de eieren met de zich ontwikkelende larve weer doorgeven als ze door een marter worden gegeten (Giesel, 1992). Dit lijkt meer voor steenmarters van belang dan voor boommarters. Regenwormen worden in Nederland door boommarters niet tot nauwelijks gegeten: in 206 gevulde magen van boommarters werd geen enkele regenworm gevonden (Grutters, 2000), terwijl bij steenmarter in 4,3 % van de gevulde magen van vrouwtjes resten van regenwor-

men werden gevonden en bij mannetjes in 2,2 % van zulke magen (totaal aantal onderzochte gevulde magen is 902; Nelck & van Pelt, 1996).

4. Verspreiding

Capillaria aerophila kan, behalve bij boom- en steenmarters, ook voorkomen bij dassen en vossen (Stubbe, 1988). Hoewel vrij zelden, komt *C. aerophila* ook wel bij honden en katten voor (Dunn, 1969). Over de mate waarin *C. aerophila* bij de boommarter voorkomt zijn mij geen gegevens bekend. Giesel (1992) refereert percentages van 4 % in Baden-Württemberg, 6,8 % in het Zwitserse kanton Waadt en in het eigen materiaal 4,6 %. Daarbij is het echter onduidelijk in welke mate de beide martersoorten in het onderzochte materiaal vertegenwoordigd zijn en het valt te vermoeden dat steenmarters de meerderheid vormen. Ook is onduidelijk hoe en in welke periode van het jaar het materiaal is verzameld. Wel wordt aangegeven dat besmetting met *C. aerophila* meestal geen ernstig probleem vormt en vooral bij jonge dieren voorkomt. Gezien het feit dat maar zo zelden een boommarter wordt gevonden die aan een natuurlijke oorzaak is gestorven, is het waarschijnlijk dat de meeste onderzochte marters geschoten of gevangen waren. Het beeld van de mogelijke effecten van longworm-infecties bij boommarters lijkt daarom nog onvolledig.

Bewoningssporen van de boommarter op de Veluwezoom

Vilmar Dijkstra

1. Inleiding

Dit is een aanvulling op de artikelen uit Dijkstra 2000 en 2003. Voor de methode van inventariseren en beschrijving van het gebied de Veluwezoom verwijs ik naar Dijkstra 2000.

2. Holle bomen met bewoningssporen

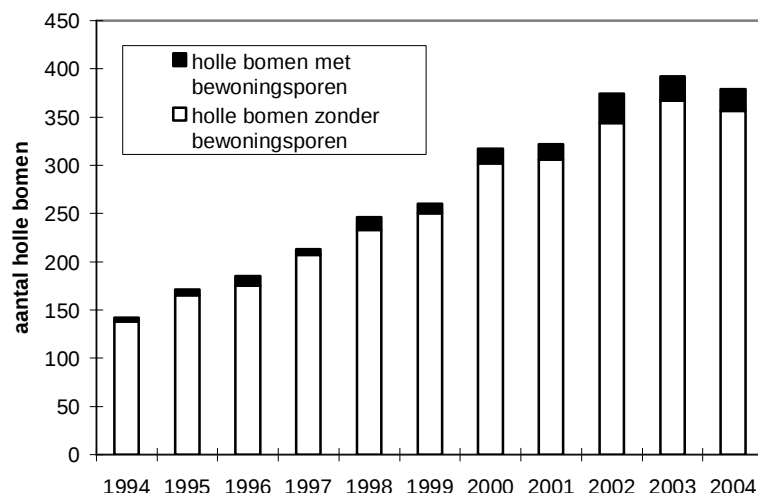
Voor het eerst sinds 1994 nam het aantal onderzochte bomen met toegankelijke holten af. In 2004 werden er in totaal 836 holle bomen gecontroleerd tegenover 850 in 2003. Bomen op de Imbosch werden in het seizoen 2004 drie keer gecontroleerd (december/januari, april en mei). Die van het Onzalige bos/Hagenau werden in 2004 twee keer gecontroleerd (april en mei). In figuren 1 en 2 is het aantal holle bomen met en zonder bewoningssporen voor de twee deelgebieden weergegeven. Voor deze figuren is het van belang te weten dat het jaar 2001 waarschijnlijk afwijkt, aangezien er

minder intensief gecontroleerd kon worden vanwege de MKZ-crisis.

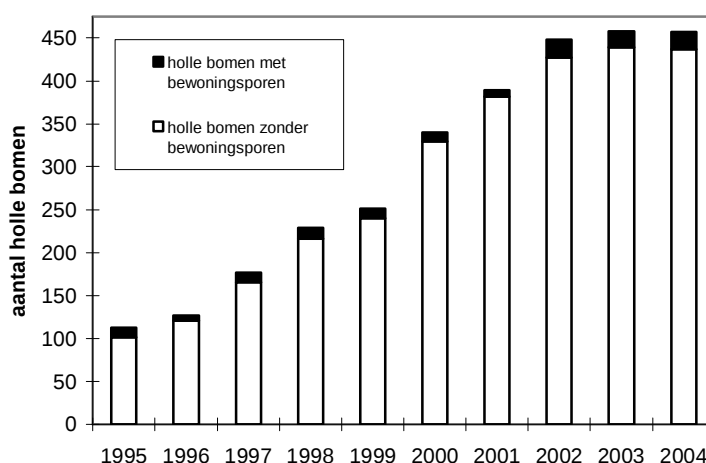
In beide deelgebieden worden vanaf 2002 aanzienlijk meer bewoonde holle bomen aangetroffen. Daarmee kan niet zomaar gesteld worden dat er ook meer boommarters aanwezig waren. Daarvoor moet er iets bekend zijn over de intensiteit van het gebruik.

3. Gebruik van holle bomen

Door de uitwerpselen te tellen bij de bewoonde holle bomen, kunnen we meer over de mate van het gebruik te weten komen. In figuur 3 staan die gegevens voor de periode 1999-2004 weergegeven, voor zover het bomen betreft die als dagrustplaats zijn gebruikt. Het jaar 1999 is weggelaten, omdat toen met zekerheid meerdere nesten zijn gemist en ten onrechte betiteld zijn als dagrustplaats.

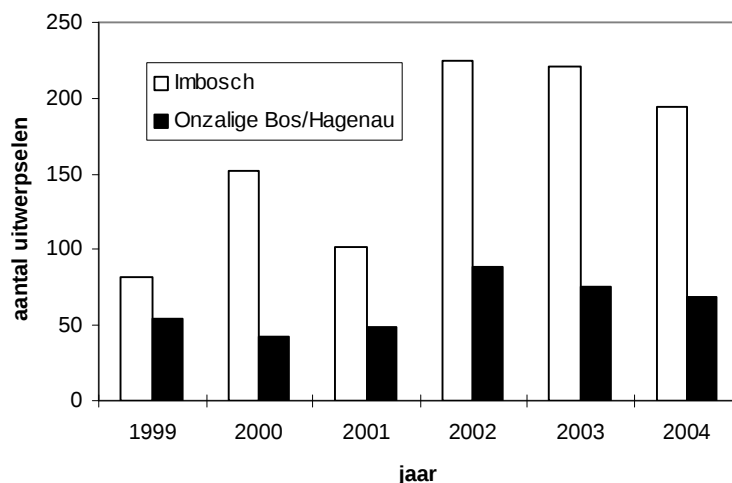
Figuur 1 *Het aantal bomen met holten met en zonder bewoningsporen van boommarter, op de Imbosch in de periode 1994-2004.*

Figuur 2 *Het aantal bomen met holten met en zonder bewoningsporen van boommarter, op het Onzalige Bos/Hagenau in de periode 1995-2004.*

Het is namelijk meerdere malen gebleken dat bij een nestboom niet altijd uitwerpselen aan te treffen zijn. Enkele nestbomen werden voor de periode dat er jongen zijn ook als dagrustplaats gebruikt (zie Tabel 1). De uitwerpselen die toen zijn aangetroffen, zijn wel opgenomen in het overzicht. Duidelijk blijkt dat er vanaf 2002 aanzienlijk meer uitwerpselen in beide deelgebieden werden aangetroffen dan in de periode 1999-2001. Hoewel in

2003 en 2004 een afnemend aantal uitwerpselen werd gevonden, ligt dit aantal toch nog boven het aantal aangetroffen in de periode 1999-2001. Hierbij moet wel bedacht worden dat in 2004 in het Onzalige bos/Hagenau een ronde minder werd gelopen. Het blijft opvallend dat er in de periode 1999-2004 op de Imbosch ieder jaar meer uitwerpselen werden aangetroffen. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met het feit dat er

Figuur 3 *Het aantal uitwerpselen bij bomen met holten die in gebruik waren als dagrustplaats, op de Imbosch en het Onzalige Bos/Hagenau in de periode 1999-2004.*

rond de Imbosch nauwelijks bossen zijn met holle bomen. Het Onzalige Bos/Hagenau daarentegen is omringd door uitgestrekte bossen met veel holle bomen. De kans dat er bij de Imbosch een boomarter net buiten het onderzoeksgebied een slaapplaats in een holle boom kiest, is daardoor vele malen kleiner dan bij het Onzalige Bos/Hagenau (zie ook Dijkstra 2000).

4. Aantal nesten

Tabel 1 toont dat het aantal gevonden nestbomen in de loop der jaren is toegenomen. Dit valt deels te verklaren door meer ervaring en deels doordat er vanaf 1998 meer tijd werd besteed aan het zoeken naar nestbomen. Het Onzalige bos/Hagenau lijkt daarbij enigszins af te wijken, omdat er in 2004 niet met zekerheid een nestboom is aangetroffen. Echter, ongeveer 800 meter van de waarschijnlijke nestboom van 2004 (Tabel 1; boom o) werd begin juni -dezelfde periode dat boom o werd verlaten- een nest met jongen in een houthok gevonden. In dit territorium werd ook in 1999 een nest gevonden in dezelfde opstand als boom o, waarbij het nest werd verplaatst naar onder andere het betreffende houthok. Daarnaast werd in een ander territorium, in het deel dat net buiten het onderzoeksgebied Onzalige bos/Hagenau valt, een vrouwtje met jongen waargenomen. Hiermee wordt nog maar eens duidelijk dat de boomarters andere territoriumgrenzen kiezen dan de 'territoriumgrenzen' van hun onderzoekers.

Ten aanzien van de Imbosch had ik het idee dat de drie in 2004 aangetroffen nesten minder was dan de maximale bezetting van de vrouwelijke territoria. Op basis van de ervaringen van voorgaande jaren veronderstelde ik dat er in één deel van de Imbosch nog een vrouwtje werd gemist.

Rekening houdend met het verschil in ervaring en intensiteit bij het zoeken van nestbomen, ben ik geneigd om ervan uit te gaan dat het aantal nesten en dus het aantal boomarters in de loop der jaren werkelijk is toegenomen. Ook het toenemende aantal holle bomen dat gebruikt wordt als dagrustplaats en het toegenomen aantal uitwerpselen bij die dagrustplaatsen zijn daar een aanwijzing voor.

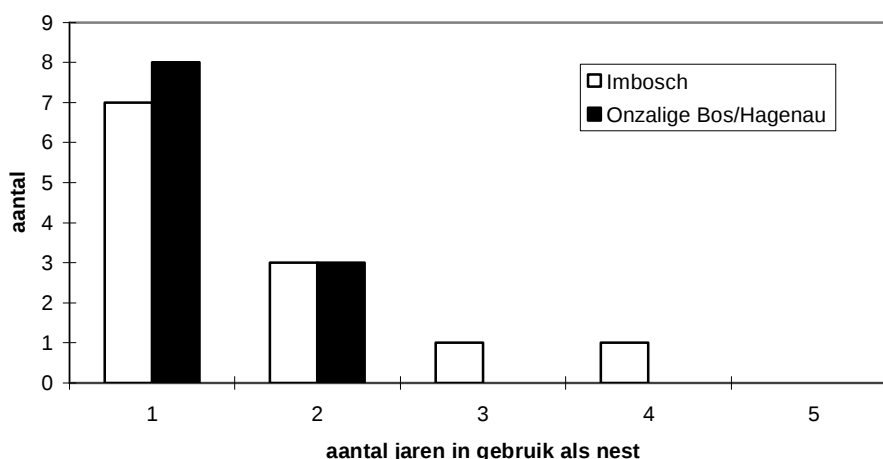
5. Herhaaldelijk gebruik van nestbomen

Figuur 4 toont hoe vaak individuele nestbomen werden gebruikt; de figuur is afgeleid uit Tabel 1. Alleen de zekere geboorte- en verhuisbomen zijn opgenomen. Figuur 4 laat duidelijk zien dat individuele nestbomen op de Imbosch vaker in meerdere jaren worden gebruikt dan op het Onzalige bos/Hagenau. Dit wordt waarschijnlijk weer veroorzaakt doordat rond de Imbosch weinig holle bomen te vinden zijn. Dit in tegenstelling tot het Onzalige bos/Hagenau. Op de Imbosch worden ook vaker nestbomen voor de periode dat er jongen zijn als dagrustplaats gebruikt. Ook dit is een aanwijzing dat de boomarters op het Onzalige bos/Hagenau een grotere keuze in holle bomen of andere potentiële dagrustplaatsen hebben.

Tabel 1 (Waarschijnlijke) nestbomen (geboortebomen en verhuisbomen) op de Imbosch in de periode 1994-2002 en het Onzalige Bos/Hagenau in de periode 1995-2002. In de tabel staan de individuele bomen weergegeven, waarbij per jaar per regel het individuele nest te volgen is als er een verhuizing heeft plaatsgevonden (bomen die vet zijn weergegeven werden voor de nestperiode gebruikt als dagrustplaats).

jaar	Imbosch			Onzalige Bos/Hagenau		
	geboorte-boom	verhuis-boom	waarschijnlijke nestboom	geboorteboom	verhuis-boom	waarschijnlijke nestboom
1994			boom 1	Nvt		
1995			boom 2 boom 3	boom a		
1996	boom 3		boom 4			
1997						
1998	boom 2	boom 4		boom b		
1999	boom 2 boom 5	boom 4		boom c boom e	boom d	
2000	boom 5 boom 6			boom f	boom g	boom h
2001	boom 7		boom 3	boom i		boom j
2002	boom 7 boom 3 boom 9	boom 8		boom i boom k		boom f
2003	boom 3 boom 10	boom 11	boom 7 boom 12 ¹	boom b boom l	boom g boom m	boom k boom n ²
2004	boom 3 boom 7 boom 13	boom 14				boom o

- 1 waarschijnlijke verhuisboom van waarschijnlijke geboorteboom 7
2 waarschijnlijke verhuisboom van waarschijnlijke geboorteboom k.

Figuur 4 Het aantal bomen met holten die één of meerdere jaren als nestboom in gebruik was (geboorte- of verhuisboom), op de Imbosch en het Onzalige bos/Hagenau in de periode 1995-2004.

6. Onderlinge afstand van nestbomen in 2003 en in 2004.

Vóór 2003 werden op de Veluwezoom al een enkele keer twee nesten dicht bij elkaar aangetroffen (550 en 600 m). In 2003 werd het record van de

minimum afstand tussen 2 nestbomen aanzienlijk aangescherpt. Op de Imbosch lagen twee geboortebomen aanvankelijk 915 meter uit elkaar. Nadat één van de vrouwtjes met haar jongen 850 meter was verhuisd, werd de onderlinge afstand tussen

beide vrouwtjes teruggebracht tot een luttele 365 m! Blijkbaar kan een nestboom zich aan de rand van een territorium bevinden. In 2004 waren op de Imbosch de onderlinge afstanden tussen geboortebomen beduidend groter (1655, 2400 en 3700 m), terwijl vanuit één van de geboortebomen het nest werd verhuisd naar een 55 meter verderop gelegen

boom. Na ongeveer een week werd het nest weer verhuisd, terug naar de geboorteboom.

In het Onzalige bos/Hagenau bedroegen in 2003 de onderlinge afstand tussen de 2 geboortebomen 910 m. Beide nesten werden verhuisd, over afstanden van respectievelijk 165 en 505 m.

Foto: Geurt Besselink

BESCHERMING

Conclusies na twee jaar onderzoek in de Gelderse Vallei

Fred Alleijn, Ronald Huijssen, Gerrit Visscher, Henri Wijsman

Nationaal gezien zijn er twee ontwikkelingen die voor het voortbestaan van de boommarter in Nederland van uitzonderlijk belang zijn. Het ene is de bedreiging die het wegverkeer vormt en onze onmacht om op dit gebied beschermende maatregelen te nemen. Het andere is het effectief verbinden van de Nederlandse populaties, waarbij men zeker aan de twee grootste moet denken; die van Utrecht en van de Veluwe.

De ontdekking in 2003 van boommarters als standwild in de Gelderse Vallei was voor de ontdekkers iets als wat in de jongensboeken gebeurt, waar de ontdekkingsreiziger in een afgelegen 'vallei' op levende Dinosauriërs stuit. Op een aantal landgoederen is enige jaren achtereen het voorkomen van boommarters vastgesteld: zichtwaarnemingen, vondsten, uitwerpselen (liefst onder een holle boom), prooi-resten (liefst in een boom of van een boomwonende vogel, zoals een bonte specht). Dit maakt waarschijnlijk dat zij zich daar ook voortplanten. In een aantal gevallen zijn daadwerkelijk jongen gezien. Het gaat hier om te beginnen om de landgoederen Gerven, Hell en Ehrental met hun omgeving, en het Wilbrinkbos. Rond Oldenaller is in het recente verleden eveneens voortplanting vastgesteld. Dat de soort er op dit moment (tijdelijk) uitgestorven is, wordt gevestigd. Voorts gaat het om de landgoederenreeks bij Kallenbroek en nabij Scherpenzeel en Geerestein/De Boom. Tussen Achterveld en Scherpenzeel zijn in het recente verleden jongen waargenomen. In de jaren 1987-2002 is er aan de zekerste waarnemingen, dus de verkeersslachtoffers en de goed beschreven zichtwaarnemingen, 2,7 waarneming per jaar binnengekomen. Voor 2003 en 2004 geldt echter dat er in totaal 28 van dit soort waarnemingen zijn binnen gekomen, dus 14 per jaar!! Dit is dus inclusief een groot aantal aangeleverde verkeersslachtoffers, en het gevolg van veel publiciteit en het vormen van een lokaal netwerk, via hetwelk veel waarnemingen binnen stroomden. Bovendien zijn er in 2003 en 2004 ook nog eens veel waarnemingen van het minder zekere soort toegevoegd (prooi-resten, uitwerpselen).

In enige gevallen zijn duidelijke sporen waargenomen zonder dat wij het idee hebben dat er meer

dan één boommarter zit. Men kan dan dus niet van permanente bewoning spreken. Te denken valt aan Hoevelaken en Stoutenburg. Boommartermantjes hebben grote territoria en kunnen worden waargenomen in een afgelegen terrein, en dan volgt daar niet zonder meer uit dat boommarters daar standwild zijn.

In de jaren 1987-2004 zijn er 44 verkeersslachtoffers bekend geworden, waarvan een aantal net aan de rand van het gebied. Een groot deel hiervan is op Alterra onderzocht. De helft kwam om op provinciale wegen en de rest op autowegen en wegen van lokaal belang.

De genoemde kernen zijn vermoedelijk bewoond door boommarters. Tezamen genomen denken wij dat er in de Gelderse Vallei ongeveer 19 boommarters huizen. Bij voldoende aandacht voor een reductie van het aantal verkeersslachtoffers door het aanleggen van verkeersvoorzieningen en voldoende aandacht voor de kwaliteit van het bos, zouden er nog enige kernen te ontwikkelen zijn tot additionele territoria. Te denken valt aan Oldenaller/Salentein, Appel/Meerveld, Stoutenburg, een tweede nest bij Kallenbroek, De Boom/Hardeveld, Scherpenzeel/Willaer en Renswoude. Voor ongepaarde dieren zou plaats zijn in Schaffelaar, De Buzerd en Lambalgen. Uitbouw tot 40 dieren behoort dan tot de mogelijkheden.

Als voorzieningen dringen wij aan op:

- de bouw van een faunapassage over de A1 bij Terschuur (als onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur);
- de aanleg van bos in het kale agrarische land ten oosten van Achterveld;
- de aanvulling van de bossages op de dijk langs het Valleikanaal;
- de aanleg van bos in Voskuilen; en
- een faunapassage over de N303 naar Wilbrinkbos en Huinerveld (twee alternatieven).

Daarnaast verbindingen met houtwallen en verkeersvoorzieningen als aangegeven in tabel 1 en 2.

Misschien kan hier de aanbeveling aan worden toegevoegd om de ruderaal bosjes met hun grote aandeel van *Prunus serotina* een natuurlijker karakter te geven. Voor zover bosperceeltjes in de vijf landgoederen De Boom, Bylaer, Meerveld, Appel en Gerven veelal dienen om snel weer ge-

kapt te worden, zou streven naar ouder bos (waar het niet al staat) gunstig zijn voor boommarters.

Een handicap in het jaar 2003/2004 was het bijzonder sterke dunnen op het landgoed De Boom, het bos als ravage achterlatend.

Tabel 1 *Verbindingsmaatregelen met houtwallen.*

No.	Verbinding met houtwallen
1	tussen Hell en Driedorp/ Ehrental
2	tussen Driedorp molen en De Hoop en Appel
3	een langere houtwal van Tinteler naar Deuverden, of, als dit niet gaat, van Tinteler naar de Donkere Steeg en Veldhuizen
4	van Tolhoeve door Veenhuizerveld naar Huinerveld via Drosteweg
5	Van Kallenbroek naar het ecoduct over de A1
6	van Langelaar naar Hardeveld langs de Huygenbosbeek
7a	Een aangepaste verbinding voor dassen (activiteiten van de gemeente Ede): van de Buzerd naar Renswoude (als verlenging van die van Meulunteren naar De Buzerd)
7b	Twee van Lunteren naar Renswoude door Ederveen
8	Van Fort Roffelaar naar Scherpenzeel
9	Langs de Lunterse Beek van Lambalgen naar Engelaar.

A1 met al kan de verbinding tussen Utrecht en Veluwe, die nu al wel bestaat via deze uiterst ijle populatie, bij het uitvoeren van de voorgestelde maatregelen als, bijzonder veel effectiever worden.

Aan het onderzoek hebben zeer veel mensen in de streek zelf meegedaan. Wij danken hen allen hartelijk voor hun bijdrage. Alleen de bezittingen van de families Pon en Kaars Sijpestein bleven voor ons gesloten. We hebben als team gefungeerd, waarbij Fred Alleijn de algemene leiding had; het inzamelen van de gegevens ten noorden van de A1 in handen was van Ronald Huijssen, en ten zuiden van de A1 in die van Gerrit Visscher; en de coördinatie van de inventarisatie in die van Henri Wijsman.

Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar het gedetailleerde rapport dat in voorbereiding is.

Tabel 2 *Verkeersvoorzieningen*

No.	Verkeersvoorzieningen
1	een verhoogde weg bij de Boom over de Achterveldse weg naar Barneveld
2	onder de N224 in Woudenberg
3	over de N802 ten noorden van Gooswilligen
4	over de N802 ten zuiden van Gooswilligen
5	over de Nieuwe Voorthuizerweg
6	over de N798 nabij Oldenaller
7	over de N303 in Gerven

Boommarter, uit Via Natura, 20 – november 2004 (Foto: Prorail).

Boommarter en ontsnipperingsbeleid

Ben van den Horn

1. Inleiding

Zoals aangegeven in het vorige artikel in deze MARTERPASSEN, is één van de manieren voor het verbinden van de Nederlandse boommarterpopulaties - met name die van Utrecht met de Veluwe - de realisatie van de ecologische hoofdstructuur (EHS). Hiermee worden natuurgebieden vergroot

en ontsnipperd door de aanleg van ecologische verbindingen en faunapassages.

De herinrichting van de Gelderse Vallei is een goed voorbeeld, waarvan je hoopt dat het navolging zal vinden. Het lijkt er nu op dat de bedreigingen door het wegverkeer de nodige aandacht gaan krijgen de komende jaren; het wordt 'aan

boord genomen' door het Rijk, de provincies en gemeenten. Natuurgebieden worden met elkaar verbonden en infrastructuur zal veilige oversteekmogelijkheden gaan bieden. Speciaal voor opheffing van barrières door de rijksinfrastructuur stellen de ministeries van Verkeer en Waterstaat (V&W) en Landbouw Natuur en Visserij (LNV) nu 410 miljoen euro beschikbaar.

2. Het Meerjarenprogramma Ontsnippering

De plannen voor deze ontsnippering zijn vastgelegd in het Meerjarenprogramma Ontsnippering (MJPO). Het MJPO omvat de ontsnippering door voorzieningen aan de rijkswegen en -kanalen en het spoor. In juni 2004 is dit beleid vastgesteld in het kabinet. In 2018 moet het af zijn, maar bepaalde objecten moeten al in 2007 voltooid zijn!

Boommarters, uit *Via Natura*, 19 – juni 2004 (Foto: Dick Klees).

Essentieel bij de opheffing van barrières door infrastructuur is dat het MJPO uitgaat van een benadering per gebied; net als het project Herinrichting Gelderse Vallei. Men zal voortaan per gebied moeten bekijken met welke maatregelen de natuur tegemoet kan worden gekomen. Of en waar er straks meer faunapassages en verkeersmaatregelen worden getroffen om bijvoorbeeld de boommarter een handje te helpen, is dus afhankelijk van eisen en mogelijkheden per gebied.

Het MJPO richt zich alleen op bestaande infrastructuur. In nieuwe infrastructuur worden ontsnipperende maatregelen en kosten namelijk al standaard meegenomen.

De knelpunten zijn inmiddels geïnventariseerd. Rijkswaterstaat zal veel knelpunten oplossen in de periode 2004-2010. Dit zal echter alleen gebeuren als provincie en/of regionale partijen garanderen

een oplossing te bieden voor de daarbijbehorende regionale knelpunten.

3. Concrete MJPO-maatregelen

In de Utrechtse Heuvelrug bestaan plannen voor de aanleg van ecoducten over de A12 bij Noordhout op het traject Driebergen-Maarn (hier zijn al diverse boommarters omgekomen op de A12) en op de A28 bij Soesterberg en de parallel lopende Amersfoortse Straatweg². Het geplande ecoduct over de A12 gaat ook over de spoorbaan Utrecht-Arnhem. Dit alles past in het plan 'Hart voor de Heuvelrug', waarin overheid en organisaties samenwerken.

In het Gooi worden eveneens plannen gemaakt om de snelwegen (A1 en A27) passeerbaar te maken voor dieren, waaronder de boommarter. Op provinciaal niveau zal hier echter een verbinding over de N525 aan moeten worden toegevoegd. Een extra ecoduct over de N524 en de spoorlijn wordt al gebouwd.

Tien ecoducten staan gepland op de Veluwe en de aanleg hiervan zou reeds in 2007 plaats vinden. Een ervan is het ecoduct bij Terschuur (zie 'Conclusies na twee jaar onderzoek in de Gelderse Vallei' op pagina 58 in deze MARTERPASSEN). De boommarter kan hier meeliften met het edelhert. Ook oostelijk en westelijk van het bestaande ecoduct bij Kootwijk zullen nog eens twee voor de boommarter belangrijke ecoducten (Maanschoten en Hoog Buurloo) worden aangelegd. In het licht van de talrijke slachtoffers op de A50 in het uiterste noordoosten van de Veluwe is het ecoduct over de A50 dat 'Hattense Poort' heet belangrijk. Zoals reeds opgemerkt in 'Aan de andere kant van de IJssel' op pagina 33 in deze MARTERPASSEN'; in het verlengde van de Hattense Poort zijn ecoducten gepland in Overijssel bij Windesheim en bij Heino, respectievelijk over de N337 en de N35. Aldus nader je de Sallandse Heuvelrug, doorsneden door de N35, te overbruggen door een ecoduct bij Nijverdal; het rijk heeft dit mede ingericht 'voor de boommarter'.

² Het referendum op 19 januari 2005 over de bouw van een ecoduct bij Soesterberg heeft geen geldige uitspraak opgeleverd. Weliswaar stemden bijna 10.000 mensen tegen, maar dat aantal ligt net onder de vereiste dertig procent van het totale aantal stemgerechtigden. De bouw van het ecoduct over de Amersfoortsestraat hoeft niet te worden heroverwogen.

4. Overige maatregelen

Behalve ecoducten, waarvan een groot aantal in het gebied waar boommarters leven, kunnen ook kleinere ecopassages nuttig zijn. De foto op pagina 61 toont een gerealiseerde maatregel; een verkeersportaal op de A12 bij Driebergen net bij het begin van Noordhout (Utrechts Landschap), waarover boommarters veilig van boomkruin naar

boomkruin zouden kunnen oversteken. De eerste boombrug! Rijkswaterstaat Directie Utrecht heeft voor dit ontwerp in 2003 een prijs gewonnen en geschonken aan de WBN (zie MARTERPASSEN X). Het is heel compleet uitgevoerd met videoregistratie om te kunnen vaststellen of boommarters en eekhoorns er inderdaad gebruik van gaan maken (Bekker 2005).

Boommarterbrug op de A12 bij Driebergen (Foto: Rijkswaterstaat Directie Utrecht).

5. Financiën

De financiering van een aantal ontsnipperingsplannen was al voorzien. V&W reserveert een extra bedrag van 250 miljoen euro voor de periode 2004-2018. In 2007 zal worden gezien of er extra geld moet komen voor de andere niet-prioritaire knelpunten.

LNv zal de noodzakelijke ontsnipperingsmaatregelen in robuuste verbindingen financieren. LNv heeft hiervoor 160 miljoen euro beschikbaar tussen 2007 en 2018. Iets later dus, maar dat komt omdat de provincies de robuuste verbindingen nog niet overal hebben begrensd. Wellicht blijken hier later ook nog obstakels door infrastructuur opgeworpen. Dat zal blijken bij de evaluatie in 2007.

Voor de extra maatregelen genoemd in de 'Conclusies na twee jaar onderzoek in de Gelderse

Vallei' elders in deze MARTERPASSEN zullen hopelijk voldoende financiën beschikbaar blijken te zijn; hopelijk zullen de provincie- en gemeentebeheerders niet volledig vertrouwen op het afdoende zijn van de maatregelen van het Rijk.

6. Tot slot

Er wordt nogal wat beloofd aan natuurwinst. In het MJPO staan de geïdentificeerde knelpunten uitvoerig omschreven met daarbij de te nemen maatregelen en de verwachte natuurwinst. Er worden in het MJPO in 2018 ook weer sterke, gezonde populaties steen- en boommarters beloofd. Voor de boomarter betekent dat hopelijk een toename in de populatie.

Bronnen

<http://www.minvenw.nl/rws/dww/periodieken/via-natura/>

Verzorgd van de wieg tot voorbij het graf

Ben van den Horn

*Met medewerking van Amersfoortse frettenopvang
'Tuatha de Danann'*

Op 30 mei vond een familie uit Amersfoort op begraafplaats De Rusthof een jonge naar schatting zeven weken oude boommarter. De jonge marter – een vrouwtje zo bleek later – lag boven op een graf te kermen (zie ook 'Boommartervoorkomen in 2004 op Den Treek-Henschoten en in Austerlitz' op pagina 22 van deze MARTERPASSEN) onder een boom, die bekend staat als het Ooievaarsnest. Via de dierenambulance is dit Grafmartertje naar de Amersfoortse frettenopvang 'Tuatha de Danann' gebracht.

De eigenaar en bovendien onze persoonlijke frettendealer 'Draak' bezit enige deskundigheid voor wat betreft de opvang van wilde marters. Hij heeft ervaring met het oplappen, opvoeden, het laten verwilderen en het uitzetten van de bunzings, wezels, hermelijnen, nertsen en steenmarters, die ten onrechte tot fret werden bestempeld. Echt blij is hij daar nooit mee geweest overigens, want hoe zorg je dat een wild dier op waardige wijze weer terug in het veld gezet kan worden? Het onvermijdelijke - Draak en ik hadden dat al eens uitgesproken - was nu een feit: een jonge boommarter werd bezorgd bij de frettenopvang. Een boommarter had Draak nog nooit in zijn handen gehad en hij zou het bestaan gaan leren kennen van een goed getrainde Boommarter Calamiteitenorganisatie.

Door deze omstandigheid konden Elise en ik binnen tien minuten met fototoestel ter plaatse zijn. Het was inderdaad een boommarter en ze had al de naam Cees gekregen. Op de foto linksboven op pagina 64 zie je dat Cees vrij rustig is, om niet te zeggen roerloos. Het 'in de hand' nemen van een uitgeputte boommarter is makkelijk te verwarren met het 'doodknuffelen' van een wild dier. Het was ondanks de vlooiën ook wel vertederend, maar na de fotosessie is onmiddellijk weer de noodzakelijke afstand genomen. Vervolgens bevrijdde Draak de marter van teken en heeft zij een vochttoplossing geïnjecteerd gekregen en kwam er wat meer leven in de brouwerij.

Ik besloot op mijn gevoel te vertrouwen en niet te pleiten voor het terugzetten op de vindplaats, al blijft dat een lastige afweging.

Zo moeilijk als je een (straat)steenmarter kwijt raakt, zo makkelijk gaat dat met een boommarter. Onze komst was de eerste stap van het in beweging komen van een goed geoliede staforganisatie voor een verweesde boommarter. Ik schetste Draak de stappen uit 'Het Calamiteitendraaiboek': de eerste opvang, de rol van Das en Boom, waar hij ook al mee bleek samen te werken, de 'verwilderingscursus' in de zomermaanden en het plaatsen in een gewenningskooi in de buurt van De Rusthof. Ten slotte het vrijlaten.

Een paar dagen later is Cees opgehaald door Das en Boom en op 5 juni kreeg ik de melding dat Das en Boom – net als Draak – had bevestigd dat het Grafmartertje uitzonderlijk tam is en vanaf het begin zindelijk. Dat stemde tot enige zorg; men vroeg zich af wat we allemaal met de marter gedaan hadden op een wijze die wat rauw op ons dak viel. De frettenopvang, Elise en ik voelden dit als een suggestie van onbekwaamheid en onverantwoordelijk handelen door de 'eerste hulpverleners'; terwijl we juist dachten dat een compliment meer gepast was, niet in de laatste plaats omdat Cees het overleefd heeft. Nadat we Das en Boom hier op hebben aangesproken hebben ze gezegd dat dit niet hun bedoeling was. Zo zie je maar hoe belangrijk goede communicatie tussen alle actoren is bij zo'n reddingsoperatie, zeker als er nog van 'onverklaarbaar martergedrag' sprake is.

Door bemiddeling van boswachter Hajo Hoogendijk werd een geschikt adres gevonden om de gewenningskooi te plaatsen. Het 'gastgezin' had rond hun huis op 1 km van het Ooievaarsnest ook wel eens boommarters waargenomen. Op 11 augustus is de kooi geplaatst en werd het Grafmartertje met een andere marter (een mannetje) uit de buurt van Hoenderloo afgeleverd. De gastheer meldde al snel dat 'de marters zeer actief zijn en uitgebreid ravotten en daarna waarschijnlijk in diepe slaap zijn gevallen. Boswachter Hajo Hoogendijk heeft een aantal maal een duif gebracht en daar mee lopen ze te slepen het nachthok in en uit. Uiteindelijk hebben ze er ook van gegeten.'

Tot onze vreugde gedroegen de beide marters zich schuw. Ze spurten onmiddellijk het nachthok in tijdens de ene keer per dag waarop ze werden benaderd, wanneer het voer werd bezorgd door de gastheer. Buiten de voedertijden om is consequent 40 meter of meer afstand aangehouden bij de bezoeken van nieuwsgierigen die wel eens twee spelende boommarter wilden zien. Met behulp van verrekijkers en mijn uitgeleende telescoop hebben veel mensen vanuit een geïmproviseerde observatietent kunnen genieten en ook zijn er filmopnames en foto's gemaakt.

Op 19 augustus is de kooi opengezet en zijn de beide marters, voorzien van een chip, vertrokken. De kooi is nog een week geopend gebleven, maar de marters keerden niet terug. Boswachter Hajo Hoogendijk heeft twee dagen na de vrijlating overdag een boommarter gezien bij de Treekerduinen (op 3 km afstand van de kooi).

Maanden gingen voorbij, totdat op 17 oktober Draak mij meldde dat er in de opvang voor de tweede maal een boommarter was binnen gebracht. Het ging om een vrouwtje dat in het bos was gevonden. Het dier was voorzien van een chip

en het bleek dus te gaan om één van de uitgezette boommarters. Op basis van het chipnummer meende Alterra dat het ging om de marter uit Hoenderloo, een foto-vergelijking (zie foto's) gaf de frettenopvang echter gelijk: Cees was na twee maanden terug en lag tijdens het fotograferen weer ouderwets op schoot, alsof er niets gebeurd was. Het verzwakte dier was na twee maanden levend teruggevonden in het Panbos bij Bilthoven (12 km van de uitzetplaats). Wandelaars hadden het dier opgeraapt, nadat ze als het ware voor hun voeten was omgevallen. Hierbij is nog eens bevestigd wat natuurlijk al bekend was. Sommige boommarters zijn in staat om de formidabele barrières te nemen: in dit geval de A28 en de provinciale weg van Utrecht naar Amersfoort.

De geschiedenis herhaalde zich; de marter heeft weer vocht geïnjecteerd gekregen en te eten. Nadat de marter weer wat had gegeten werd ze actief. Het viel me op dat de marter slecht op geluid reageerde en enigszins 'autistisch' rondjes bleef lopen. Rond 20 oktober is ze voor de tweede maal weer naar Das en Boom gebracht.

Keelvlakvergelijking (links- en rechtsboven) en Cees op 17 oktober 2004. Linksboven is goed te zien dat de oren op 30 mei 2004 nog behaard zijn en rechtsonder zijn die oorharen weer verdwenen. Op de foto linksonder zit ik mij te verbazen over de situatie met deze boommarter (Foto's: Ben van den Horn en Draak (linksonder)).

Deze boommarter was zowel in mei als in oktober in de handen van mensen heel mak. In oktober leek ze in de frettenopvang behoorlijk in de war. Zou de marter vanwege dit bijzondere gedrag zijn verstoten door de moeder? Of zou dit gedrag in de eerste levensweken zijn veroorzaakt door de bijzondere omgeving van een begraafplaats, met zoveel menselijke aanwezigheid? Veel vragen, maar nog weinig antwoorden.

Volgens de laatste berichten laat Das en Boom een geschikt buitenverblijf bouwen voor Cees en willen ze haar inzetten als publiekstrekker in hun bezoekerscentrum. Het lijkt me een acceptabele oplossing en we zullen haar zeker nog eens opzoeken.

En wat doe je dan?

Bram Achterberg, Chris Achterberg, Wim Bomhof & Monique van der Horst

Eerste ervaringen met verweesde boommartertjes.

Ieder jaar worden WBN-ers geconfronteerd met dode boommarters in hun onderzoeksgebied. Meestal betreft het verkeersslachtoffers, maar dit jaar vonden we ook een doodgebeten jong dat vermoedelijk ten prooi is gevallen aan een loslopende hond. Zo'n vondst is soms een pijnlijke ervaring, vooral als het een marter betreft die je al enige jaren hebt gevolgd. Als het slachtoffer een zogend moertje is, rijst bovendien de vraag waar de jongen zijn, en wat je moet doen als je de nestboom kent, of deze kort na de dood van het moertje vindt. Onderstaand verslag geeft een indruk van zo'n vondst, en van de gevolgen.

Op 13 mei krijgt Chris via Staatsbosbeheer een melding dat er ten noorden van het Leersumse Veld een doodgereden boommarter is gevonden. Bij navraag bij de vinder blijkt dit dier al in de nacht van 11 op 12 mei rond 02.30 uur te zijn opgehaald. Het betreft een zogend vrouwtje. Daarom gaan Chris en Wim Bomhof dezelfde middag op zoek naar de nestboom. Uiteindelijk vinden zij de boom met daarin de duidelijk hoorbare jongen. Het is de eik die ook in april/mei 2002 als nestboom is gebruikt.

In overleg met de terreinbeheerder wordt besloten om in het nest te kijken met een net aangeschafte infrarood videocamera. Het toegangsgat ligt gelukkig op ladderniveau! In de holte, liggend op een oud vogelnest, zijn drie jonge boommarters aanwezig, zie bijgaande videofoto. De drie jongen bewegen, maar twee lijken wat traag. Telefonisch wordt dan een aantal werkgroepleden geraadpleegd met de vraag hoe nu te handelen. De adviezen zijn tegenstrijdig. Er wordt daarom besloten de situatie 24 uur aan te zien. Het zou immers om de nestboom van een ander moer-

tje kunnen gaan, de afstand tussen nestboom en verkeersslachtoffer is 1 km!

Op 14 mei keren Bram, Chris en Monique van der Horst bij de nestboom terug. De drie jongen zijn nog steeds aanwezig. De martertjes klagen nu luidkeels. Posten van 16.30 uur tot 19.30 uur levert geen waarneming van een moertje op. Tijdens het posten zijn de drie martertjes geen moment stil. Een dergelijke situatie, waarbij de jongen uren achtereen onophoudelijk luid schreeuwen, hebben wij de afgelopen acht jaar niet eerder meegemaakt. Dit overtuigt ons ervan dat dit inderdaad de jongen zijn van het overreden moertje.

Opname van de drie jonge boommarters in de nestholte, gemaakt met een infrarood videocamera gekoppeld aan een zgn. 'frame grabber' op een laptop. (Foto: Bram Achterberg).

Je staat dan voor een dilemma: laat je de natuur zijn gang gaan, of grijp je in? Omdat de aanleiding voor deze situatie niet bepaald 'natuurlijk' is (zo kun je een overreden moedermarter toch niet kenschetsen) besluiten wij uiteindelijk in te grijpen, en de jonge boommarters uit het nest te verwijderen.

ren. Dit alles uiteraard wederom na overleg met de terreinbeheerder.

Tijdens deze reddingsoperatie speelt de videocamera een onmisbare rol. Het toegangsgat tot de nestholte is te nauw om met de hand in de holte te kunnen reiken. Er is ook te weinig ruimte om de jongen er uit te lepelen met een flexibele lus, of met een haak van ijzerdraad. Gelukkig zit er ongeveer 60 cm onder het nestgat nog een behoorlijk gat in de nestboom. Al snel blijkt dat dit gat direct in verbinding staat met de nestholte. Voorzichtig wordt de strooisellaag onder het oude vogelnest weggeschraapt. Met de camera wordt steeds zorgvuldig gecontroleerd hoe de jongen het tijdens deze operatie maken. De jongen zakken langzaam uit het kantelende nest, en kunnen zo één voor één uit de holte worden gehaald.

Eén van de opgevangen boommartertjes uit het Leersumse Veld bij de eerste verzorging op de avond van 14 mei 2004. De martertjes werden provisorisch gevoed, en waar mogelijk ontdaan van parasieten (teken en vlooien) in de vacht (Foto: Bram Achterberg).

De drie martertjes blijken sterk onderkoeld, en enigszins uitgedroogd. Ze zijn nog maar ongeveer drie weken oud: de oogjes zijn nog gesloten. Met

de adviezen van een dierenarts als leidraad worden ze provisorisch verzorgd: ze worden gevoed met melk voor jonge katjes en worden onder een biggenlamp op temperatuur gebracht. Na korte tijd slapen ze rustig. De volgende dag blijkt het kleinste van de drie, een mannetje, te zijn overleden. De twee overblijvende moertjes worden nog diezelfde dag naar de erkende opvang gebracht. Daar overlijdt er één helaas na enige dagen alsnog.

Naderhand heeft men ons uitgelegd dat bij jonge dieren die, zoals in dit geval, enige dagen geen voeding hebben gehad de spijsvertering tot stilstand komt. Deze start daarna maar moeizaam weer op, en in sommige gevallen komt de spijsvertering helemaal niet meer op gang. De dieren verhongeren dan zelfs bij aanbod van voedsel. Men heeft ons ook aangeraden om in dergelijke gevallen jonge dieren een glucoseoplossing te geven totdat ze naar de opvang kunnen worden gebracht.

De twee overgebleven moertjes op de morgen van 15 mei, slapend in hun doos vlak voor vertrek naar de opvang. Merk op dat de oogjes nog zijn gesloten. (Foto: Bram Achterberg).

Het overgebleven moertje is naar Das en Boom gebracht, samen met drie andere martertjes, één afkomstig uit de omgeving van Amersfoort (zie elders in deze MARTERPASSEN) en twee van de Veluwe. Daar is het moertje verder verzorgd totdat zij op 24 september weer is uitgezet in het Leersumse Veld, samen met een ander moertje uit de opvang. Dat laatste moertje was half mei gevonden bij Hoenderloo.

De uitzetlocatie bevindt zich op ongeveer tweehonderd meter afstand van de nestboom. Deze locatie (gelegen in een bosreservaat) is gekozen omdat het relatief ver is verwijderd van door-

gaande wegen. Bovendien is het reservaat erg rustig, met vrijwel geen recreanten³.

De twee martertjes hebben eerst een week op de uitzetlocatie doorgebracht in een kooi van Das en Boom, met daarin een schuilgelegenheid in de vorm van een tweetal nachthokken. Tijdens deze periode zijn ze dagelijks van vers voer en water voorzien. Proefondervindelijk is vastgesteld dat de martertjes in staat waren om een prooi te vangen en te doden. De dieren waren al behoorlijk schuw, en trokken zich bij nadering van de kooi steeds in de nachthokken terug. Slechts een enkele maal keek een van de twee martertjes nog even uit het nachthok.

In de namiddag van 24 september is het dak van de uitzetkooi op een kier gezet zodat de dieren naar buiten konden. Rond halfzeven verscheen het eerste jong op het dak van de kooi, zo'n twintig minuten later gevolgd door het tweede martertje. Beide dieren hebben tot het eind van de waarneming, rond 20.45 u, op de kooi en in de bomen rond de kooi gespeeld. Het klimmen langs de stam ging vlot, alleen op de takken waren de martertjes wat onzeker: met name een sprong van tak tot tak werd pas na lange aarzeling ondernomen. Vaak keerden zij liever op hun schreden terug. Tijdens de observatieperiode bezochten de martertjes nog een aantal malen de kooi. Er is nog enige tijd gevoerd op de uitzetlocatie, o.a. met in het verkeer gesneuvelde duiven. Op aanraden van Das en Boom werd daarvoor een platform gebruikt dat op zo'n 3,5 meter hoogte in een boom naast de kooi is opgehangen. In de nacht van 25 op 26 september is dit voer ook aangenomen. Na 26 september zijn geen aanwezigheidssporen meer aangetroffen rond de uitzetlocatie.

In samenwerking met (en op kosten van) Staatsbosbeheer is bij de omwonenden van het Leersumse Veld een brief verspreid, met daarin het verzoek om waarnemingen van boommarters te melden. De achterliggende gedachte is om zo snel mogelijk te worden gewaarschuwd voor het geval dat deze uitgezette jonge marters opduiken nabij

de bebouwing in de naaste omgeving. Met Staatsbosbeheer is afgesproken om bij het begin van het Marterseizoen 2005 een vervolgbrief te verspreiden. Wij hopen zo het aantal zichtmeldingen in deze regio, en ook het aantal gemelde of aangeleverde verkeersslachtoffers, te vergroten.

Onze ervaringen leren dat het van belang is om jonge boommarters niet te lang te laten liggen. Hun conditie wordt door uitdroging snel slechter. Het is belangrijk de martertjes zo snel mogelijk bij de erkende en bevoegde opvang (in de praktijk betekent dat: bij Das en Boom) te (laten) brengen. Dat stelt de WBN'er meteen voor een dilemma: hoe zeker ben je ervan dat de nestboom die je vindt ook de nestboom van het overreden vrouwtje is? Een andere vraag is wat er met de opgevangen martertjes dient te gebeuren. Uitzetten lijkt de beste optie. Das en Boom heeft daar in principe een raamvergunning voor. Daarbij mag dan niet uit het oog worden verloren dat de bevoegde terreinbeheerder (als daar sprake van is) in principe mag eisen dat de dieren weer in zijn terrein worden uitgezet, zoals in dit geval ook is gebeurd. Wij hebben alle medewerking van Staatsbosbeheer (Heuvelrug-Zuid) gehad, en dat is voor het welslagen van zo'n operatie zeer belangrijk.

Ten slotte: er is - voor zover wij weten - weinig of geen kennis over het uiteindelijk succes van dergelijke herintroducties van jonge boommarters in de vrije natuur. Het is in Nederland nog maar enkele malen gebeurd. Succes is zeker niet verzekerd! Wij vinden echter dat het alternatief, het laten liggen (en uiteindelijk laten 'versterven') van jonge boommarters die duidelijk in moeilijkheden verkeren, niet is te verantwoorden, zeker als de dood van het moertje geen natuurlijke oorzaak heeft. De wettelijke basis voor interventie is onduidelijk: de Flora- en Faunawet gaat uit van het principe dat de natuur zijn gang moet gaan. Aan de andere kant is er sprake van een zorgplicht, en is (zoals al opgemerkt) de oorzaak niet natuurlijk. Enige jurisprudentie die als leidraad kan dienen ontbreekt vooralsnog.

Ongetwijfeld komt een dergelijke situatie vaker voor zonder dat wij daar weet van hebben. In de afgelopen drie jaar is in ons onderzoeksgebied twee keer een zogend vrouwtje doodgereden waarvan de nestboom kort daarna werd teruggevonden. De eerste keer, bij Maarsbergen, was de nestboom al verlaten. Hieruit blijkt dat ieder van ons een behoorlijke kans heeft met een situatie als hierboven beschreven te worden geconfronteerd.

³ De andere twee door *Das en Boom* opgevangen martertjes zijn vier weken eerder uitgezet op Den Treek, in de buurt van Leusden (zie vorige artikel). Om herkenning bij een eventuele terugvondst mogelijk te maken, zijn alle losgelaten jonge boommarters door Gerard Müskens (*Alterra*) van een onderhuidse chip voorzien (*Red: in het vorige artikel heeft u kunnen lezen dat zelfs het chippen van twee marters foutgevoelig is!*).

Boommarters en gekandelaberde bomen

Vilmar Dijkstra

In de herfst van 2002 werd ik gebeld door Natuurmonumenten Veluwezoom. Op de Imbosch wilde men langs de Eerbeekseweg een aantal dode en kwijnende beuken kappen, omdat ze gevaar opleverden voor het publiek. Omdat daar waarschijnlijk ook door mij gecontroleerde 'boom-marterbomen' bij konden zitten, wilden ze me dat even melden. Vanwege het belang voor onder andere de boommarter heb ik voorgesteld om alleen de kronen te verwijderen (kandelaberen). Op die wijze kan de stam nog jaren als rust- en nestplaats voor allerlei zoogdieren en vogels fungeren en is het gevaar voor het publiek weggenomen. Na korte tijd werd hiervoor een geldpotje gevonden en kort daarna hebben we samen de laan afgelopen om te bepalen welke bomen gekapt en welke bomen gekandelaberd konden worden. In november 2002 werden uiteindelijk 15 beuken langs de Eerbeekseweg gekandelaberd.

Op dit moment, dus twee jaar na de ingreep, wordt al duidelijk hoe succesvol een dergelijke maatregel voor boommarters kan zijn. In een drietal bomen bevonden zich op het moment van de ingreep al holten die voor boommarters toegankelijk waren. Eén van deze bomen was in het verleden al eens als dagrustplaats gebruikt. Bij de twee andere bomen werden vanaf 1994 tot een jaar na het kandelaberen nooit bewoningsporen van boommarter

aangetroffen. In de winter van 2003-2004 werd bij beide bomen echter voor het eerst bewijs gevonden dat ze als dagrustplaats werden gebruikt. Rond half april werd in één van deze twee bomen zelfs een drietal jongen geboren! Na enkele weken verhuisde het vrouwtje de jongen van de ene naar de andere gekandelaberde boom 55 meter verderop. Onder de geboorteboom werd op 5 mei een vers dood jong aangetroffen van ca 3 weken oud. Mogelijk is het bij de verhuizing verongelukt. Na een week tot 10 dagen verhuisde het vrouwtje de jongen terug naar de geboorteboom.

Hoewel de geboorteboom is gekandelaberd, heeft de boom via een zijtak van een buurboom nog wel het belangrijke krooncontact met die buurboom. De verhuisboom moest dit krooncontact echter ontberen, maar werd desondanks voor korte tijd gebruikt als verblijfplaats van de jongen.

Vier andere gekandelaberde bomen zijn na de ingreep dusdanig door zwarte spechten gebruikt en bewerkt dat ze inmiddels geschikt lijken te zijn voor boommarters. De andere bomen zijn nog niet zo ver. Wel worden ze al gebruikt door kleine en grote bonte specht en het lijkt slechts een kwestie van tijd voordat de holten geschikt zijn voor boommarters.

Boommarter en nestkasten

Aart Mulder

*Coördinator Vogelwerkgroep Kootwijk/Garderen
van het IVN Lunteren/Barneveld*

De vogelwerkgroep Garderen/Kootwijk van het IVN Lunteren/Barneveld heeft in een groot gebied in de bossen rond Kootwijk en Garderen ruim 600 kleine nestkasten hangen om de hollenbroeders die in de arme bossen geen nestgelegenheid hebben te helpen. Elk jaar noteren wij het uitvliegen van enkele duizenden jonge vogels. We controleren met ruim 20 vrijwilligers minimaal 4 keer. Het bezettingspercentage bedraagt steeds zo'n 90%. Hierbij rekenen we ook de mislukte broedpogingen, vaak maar een klein aantal nesten. Soms is

het nest verlaten, de oudervogel kan gepredeerd zijn of verongelukt.

Wat ook voorkomt in bepaalde gebieden, is dat een aantal nestkasten dat bij elkaar hangt, leeggeroofd is. We zien dan nestmateriaal uit de opening hangen, en het nest zelf is omgekeerd in de kast. De eieren liggen vaak op de bodem. Het nest is dus door een dier die met een poot door de opening kan, omgekeerd, waarbij de predator geprobeerd heeft iets eetbaars te vinden. Soms zien we

ook veren van de broedende vogel, als bewijs dat deze van het nest geplukt is. We hebben de predatie zelf nooit waargenomen, maar zover we kunnen nagaan gebeurt dit altijd in een gebied waar een boommarter voorkomt. De boommarter zelf is ook erg moeilijk waar te nemen, maar er zijn wel krabsporen en uitwerpselen te zien. Soms bij een verlaten nestholte van een zwarte specht, soms ook bij een speciaal voor de boommarter ontworpen nestkast. De afstand tussen het nest van de boommarter en de gepredeerde nestkasten is niet groot en bedraagt volgens onze waarnemingen niet meer dan 1 kilometer.

We weten dus niet zeker dat een boommarter de dader is, maar we hebben wel een sterk vermoeden. Het is voor ons, vogelaars, een vervelend gebeuren. Een boommarter moet natuurlijk ook aan voedsel komen, maar hiervoor hangen we de kasten natuurlijk niet op.

We hebben geprobeerd de kasten wat dieper te maken, waardoor de marter er met zijn poot niet meer bijkan. Het experiment draait nog niet zo lang, dus we hebben hier nog geen resultaten van, maar we denken dat dit een oplossing zou moeten zijn.

Noot van de redactie: het probleem van predatie van nestkasten door boommarters is bekend en al veertig jaar geleden opgelost. Bestman (2004) bespreekt de mogelijke oplossingen in MARTERPASSEN X. In dit speciale geval zouden zogenaamde 'marterkorfjes' de oplossing kunnen geven. Dit zijn metalen korfjes of 'kooitjes' geplaatst voor het vlieggat. Hiermee wordt voorkomen dat een boommarter met de poot door het vlieggat de vogels onder in de nestkast kan bereiken. Vanzelfsprekend moeten de mazen van het korfje groot genoeg zijn voor de vogels voor wie de nestkast bedoeld is; kippengaas is prima.

De steenmartercursus

Wanda Zwart

In januari 2004 kwam bij de gemeente Ede (waar ik werkzaam ben) de brief binnen van het Ministerie van Landbouw Natuur en Visserij met de oproep om binnen elke gemeentelijke organisatie één aanspreekpunt te benoemen voor alle klachten en vragen over beschermde diersoorten en die ook burgers adviseert en informeert. Ook vleermuizen en steenmarters zijn in Nederland beschermd en kunnen overlast veroorzaken in de vorm van schrik, stank en knaagschade.

Bewoners met ernstige overlast moeten door de gemeenten zo goed mogelijk geholpen worden in overeenstemming met de wet; beschermde dieren mogen zeker niet worden gevangen, gedood of verontrust. Om deze gemeentelijke aanspreekpunten te trainen in de afhandeling van deze meldingen zijn de cursussen 'Vleermuizen' en 'Steenmarters' ontwikkeld. Ze worden beiden gegeven door de Nederlandse Dierplaag Autoriteit onder auspiciën van de Stichting Vakopleiding Ongediertebestrijding in Doorwerth in samenwerking met de onder meer de VZZ en Alterra. In juni 2004 volgde ik deze cursus, die voor het eerst van start ging.

Als eerste kwam de Wet- en Regelgeving aan bod. De van kracht zijnde artikelen zoals de zorgplicht en de procedure voor de aanvraag van een onthefing van de Flora en Faunawet werden uitvoerig

behandeld en toegelicht op een voor ieder begrijpelijke wijze.

Uiteraard werd alle informatie over de marterachtigen behandeld; de wetenschappelijke benamingen en de biologie van de marterachtigen werden in detail beschreven, waaronder de afmetingen, bijvoorbeeld van de staart, de kopromplengte en het gewicht. Ook was er aandacht voor de leefwijze van de dieren (solitair, in paren of in groepen), het type leefgebied en ook het foeraagegedrag: zijn het opportunisten, generalisten of specialisten?. Aan de hand van grafieken uit het onderzoek van Sim Broekhuizen en Gerard Müskens werden het territoriumgedrag, de biotopen, de rustplaatsen, de voorkeursplaatsen en de nestplaatsen van de steenmarter verduidelijkt. Het is handig om de verschillen te leren kennen tussen de verschillende marterachtigen. Boom- of steenmarter worden vaak onterecht als schuldige voor schade of overlast aangewezen.

De verschillende soorten overlast door steenmarters in huizen worden uitvoerig beschreven. Dat steenmarters kabels in auto's kunnen doorbijten was mij al bekend, maar niet dat ze ook stankoverlast veroorzaken door rottende voedselresten of latrines die in combinatie met water ook schade door de aanslagplekken kunnen achterlaten. Vaak is zelfs de musk van de geurklieren te ruiken.

De steenmarter heeft graag een lekker zacht nestje en wat is nou lekkerder dan een bedje van vers uit elkaar getrokken isolatiemateriaal? En last-but-not-least: boom en steenmarter krijgen vaak onterecht de schuld van het doden van pluimvee, omdat zij toevallig ter plaatse gevangen zijn. Haarfijn werd uitgelegd dat hun aanwezigheid niet automatisch betekent dat zij ook de daders zijn.

Ook kwam de behandeling van klachten en publieksvragen aan de orde. Het publiek is vaak bang omdat men de steenmarter niet goed kent. Mensen die weten dat er een steenmarter in hun huis is worstelen met vragen betreffende een plotselinge aanval, het zich vergrijpen aan slapende kinderen of het overbrengen van ziektes.

Vaak is het mogelijk om op basis van vuistregels werende maatregelen te treffen, afhankelijk van de situatie die men bij een huisinspectie aantreft. Belangrijke zaken waarop moet worden gelet is de aanwezigheid van kapotte ventilatieroosters, bomen of struiken naast het huis, het voegwerk van de muren of de aanwezigheid van een brandtrap waarlangs het dier zich toegang verschaft. Gerichtte maatregelen om de steenmarter de toegang

tot een huis te ontnemen kunnen zijn het snoeien van bomen of struiken of het plaatsen van een gladde plaat op een strategische plaats zodat het dier niet meer kan klimmen naar een hoger gelegen ingang.

Het is algemeen bekend dat het wegvangen van steenmarters geen enkele zin heeft, omdat een lege plaats snel weer wordt opgevuld door een buurdier. Wel werden er nog tips gegeven om aan de steenmarters alternatieve verblijfplaatsen aan te bieden.

Alle informatie werd ondersteund door foto's, films, dia's, materialen, onderzoeksuitkomsten en de eigen ervaringen van de cursusleiders. Dit alles zorgde dat deze cursus dynamisch was en mijn verwachtingen overtrof. Al met al dus een zeer interessante en bruikbare cursus voor de doelgroep van gemeentelijke aanspreekpunten voor overlast door beschermde dieren.

Zou het zinnig zijn om een aangepaste versie voor alle geïnteresseerden in marters in zijn algemeenheid te maken? Veel van de informatie zou een heel handig hulpmiddel kunnen zijn voor beheerders en veldmedewerkers.

Foto: Geurt Besselink.

FOTOGRAFIE

Enkele ervaringen met de 'hengcam'

Ruud van den Akker en Henri Wijsman

In het voorjaar van 2004 waren wij in de gelegenheid met een prototype van de zogenaamde 'hengcam' video-opnamen te maken, in boomholten, van twee boommartergezinnen. De hengcam bestaat uit een infrarood video-cameraatje, ter grootte van tweemaal een luciferdoosje, gekoppeld aan een telescopische hengel. Het cameraatje is via een dunne kabel verbonden met een monitor en een accu voor de voeding van monitor en cameraatje. In plaats van de monitor kan ook een digitale videocamera, mits voorzien van een audio/video ingang, op de kabel aangesloten worden. Helaas zijn de meeste 'eenvoudige' videocamera's daarom ongeschikt.

De eerste opnamen werden gemaakt in een nestboom in het Cronebos bij Hilversum (Natuurmonumenten) op een hoogte van 7,5 m. De afstand tussen de camera en de dieren was ongeveer 50 cm. Het moertje lag te slapen en heeft van het inbrengen van de camera in de boomholte en de twaalf minuten durende filmopnamen niets gemerkt (zie foto).

Moertje met jongen in het Cronebos (Foto: Ruud van den Akker).

De drie jongen gingen onverstoord door met drinken. Een jong ging, ogenschijnlijk onvermoeibaar, op avontuur, klauterde omhoog tot onder of soms boven de camera, viel weer naar beneden en begon dan weer van voren af aan. Op de videofilm is op geen enkele wijze sprake van zichtbare verstoring. Het moertje in het Ridderoordse bos bij Bilthoven (Utrechts Landschap) reageerde wel op

de camera. Hier is twee minuten video opgenomen. Het marternest zat in een beuk op een hoogte van ongeveer 9 meter met 6 meter daarboven een zwarte-spechtnest (zie elders in deze *MARTERPASSEN*). Het inbrengen van de hengcam op deze hoogte ging wat moeizamer dan in het Cronebos. Het moertje was wakker of werd gewekt door het tikken van de hengel tegen de stam. In ieder geval keek ze vanaf het begin star in de cameraalens, terwijl de drie jongen werden gezoogd. Op een gegeven moment staarde ook een jong naar de camera (zie foto).

Moertje met jongen in het Ridderoordse bos (Foto: Ruud van den Akker).

Uit deze eerste test bleek de grote waarde van de hengcam. Het grote voordeel van de hengcam is dat snel informatie wordt verkregen over de aanwezigheid van een nest, het aantal jongen en hun globale conditie, en ook dat nadat de moeder de boom verlaat, controle in de holte mogelijk is op eventuele aanwezigheid van dode dieren of prooieresten. In principe kan alle mogelijke informatie worden vastgelegd in beeld en geluid, zoals het inbrengen van de camera (de primaire reactie van de dieren), inspectie van de nestholte (acceptatie, eventuele agressie- of stressreacties). Onderdeel van deze test was ook om door observaties op afstand te controleren of kort na een opname een

verhuizing heeft plaats gevonden. Dit was in de hier beschreven situaties gelukkig niet het geval.

De vraag blijft wanneer het verantwoord is om de hengcam in te zetten voor het vaststellen van een potentieel nest of een dagrustplaats. Het tellen van de jongen gebeurt bij voorkeur in afwezigheid van de moeder.

De ervaringen met de hengcam zullen de komende jaren ongetwijfeld aanzienlijk toenemen. We zullen deze ervaringen nodig hebben om optimaler gebruik te kunnen maken van het apparaat, dus zonder enige verstoring (net als bij de eerste opnamen).

De verwachting is dat zodra acht hengcams, verspreid over Nederland, ter beschikking zijn we in

twijfelgevallen efficiënt uit kunnen maken of er jonge boomkruipers aanwezig zijn of niet. De vrijkomende energie kan dan gestoken worden in het zoeken naar nog meer nesten, wat de inventarisatie ten goede zal komen. Inmiddels zijn vier cameraatjes ter grootte van een half luciferdoosje aangeschaft. Deze cameraatjes hebben een vergelijkbare capaciteit wat betreft lichtgevoeligheid en scherpte, daarnaast beschikt deze ook over een microfoon. Een bijkomend voordeel is dat het gewicht aan de top van de hengel sterk wordt gereduceerd, waardoor deze gemakkelijker te manipuleren is.

Tot slot danken wij Martin Nieuwenhuizen voor de assemblage van de hengcam en boswachter Hans Hoogewerf (Utrechts Landschap) voor zijn medewerking.

De eerste ervaringen met de 'hengcam' op de Veluwezoom

Vilmar Dijkstra

Op 15 mei 2004 was het zover, Henri en Willemien Wijsman overhandigen mij op de Imbosch de lang verwachte 'hengcam' in gereedheid (zie voor een beschrijving Enkele ervaringen met de 'hengcam' van Ruud van den Akker en Henri Wijsman, elders in deze MARTERPASSEN). Om niet al te veel onrust bij (potentiële) nestbomen te veroorzaken, werd het eerst uitgeprobeerd op enkele holtes, waarvan het nagenoeg zeker was dat er niets inzat. Na wat kort geklungel en met de nodige adrenaline in het bloed werd de eerste bewoonde nestboom onderzocht. Om een uitweg te bieden, werd de camera eerst in het hoogste gat gestoken. De camera werkte uitstekend, een volwassen boomkruiper was op de monitor waar te nemen. Echter van korte duur, aangezien het dier via een open uitgang razendsnel de boom verliet en in een naaste boom ging zitten. Hierdoor kwamen 2 jonge boomkruipers van ongeveer 5 weken oud pontificaal in beeld. In totaal zijn er minimaal 3 jongen geworpen; op 5 mei had ik al een dood jong onder deze boom gevonden. Na de test namen we afstand en ging het vrouwtje binnen enkele minuten terug naar haar kroost. We waren opgelucht maar ook benieuwd of deze verstoring tot een verhuizing zou leiden (de jongen hadden al twee verhuizingen achter de rug, zie 'Boomkruipers en gekandelaberde bomen' elders in deze MARTERPASSEN).

's Avonds op 7 en 14 juni werd opnieuw met de camera gekeken en beide keren gebeurde hetzelfde

als op 15 mei. Het vrouwtje verliet de boom en keert pas terug naar de jongen nadat de onderzoeker uit zicht verdwijnt. Ook op 21 juni waren de jongen nog aanwezig. Het vrouwtje was echter op jacht. Tussen 21 juni en 28 juni werd het nest met onbekende bestemming verplaatst.

Hoe was de ervaring bij de andere nestbomen op de Imbosch? Op 15 mei werd overdag een tweede nestboom bezocht met de camera. Ook hier was het vrouwtje aanwezig. Zij bleef echter rustig bij de jongen en met enige moeite konden 3 jongen worden geteld. Ook deze jongen waren ongeveer 5 weken oud. Op 7 juni was bij controle met de camera het vrouwtje afwezig en waren er nog 2 jongen over. Van het derde jong was geen spoor te vinden. Tussen 7 juni en 14 juni werd het nest met onbekende bestemming verplaatst.

De derde nestboom op de Imbosch werd voor het eerst op 7 juni met de camera bezocht. Het vrouwtje was afwezig en in de boom waren 2 jongen aanwezig. Hetzelfde beeld was te zien op 14 en 21 juni, het vrouwtje afwezig en 2 jongen aanwezig. Op 14 juni werd tijdens de cameracontrole wel een volwassen zeer nieuwsgierige boomkruiper in de buurt van de nestboom waargenomen (het vrouwtje?). Tussen 22 juni en 28 juni werd het nest met onbekende bestemming verplaatst.

Op het Onzalige bos/Hagenau werd de camera op 7 juni ingeschakeld, helaas werden geen jongen

aangetroffen. De boom, bij welke in april en mei verse sporen werden aangetroffen, bleek verlaten te zijn. Wel werd hier goed duidelijk dat de hengel waaraan de camera wordt gemonteerd met zijn 11½ meter niet altijd lang genoeg is. Gelukkig was de boswachter zo vriendelijk zijn pick-up onder de boom te plaatsen zodat ik uiteindelijk het 14 tot 15 meter hoge gat met de camera kon bereiken.

Het is in het eerste jaar meteen duidelijk geworden dat we met de hengcam een goed instrument in handen hebben om meer te weten te komen over worpgrootte en neststerfte. Bovendien kan nu relatief eenvoudig achterhaald worden of in een boom überhaupt jongen aanwezig zijn. Daarmee wordt het rendement van de inventarisatie van nestbomen aanzienlijk vergroot. De hengcam is overigens nog te verbeteren door met een kleinere camera te werken (zie ook het vorige artikel in deze MARTERPASSEN).

Ook bleek dat het werken met de hengcam niet dusdanig verstorend is dat boommarters daardoor het nest verhuizen. Ook als wekelijks het nest wordt gecontroleerd, heeft dit geen nadelige gevolgen voor de jongen.

Dat boommarters niet zo storingsgevoelig zijn was mij al vaker opgevallen. Dat wordt ook nog eens duidelijk geïllustreerd met het volgende geval. Enkele jaren geleden was Natuurmonumenten op de Veluwezoom in mei nog een aftakelende holle beuk aan het kandelaberan langs een wandelpad met zeer veel wandelaars (en honden). Na enkele takken met de motorzaag afgezaagd te hebben,

kwam er een boommarter uit de boom en bleken er meerdere jongen in een holte te liggen. Uiteraard werden de werkzaamheden direct stopgezet. De boommarter heeft de jongen echter niet verhuist en heeft nog enige tijd van de boom gebruik gemaakt.

Mijn plannen met de boomcamera voor 2005 zijn als volgt: in de eerste plaats wil ik in de winter af en toe de dagrustplaatsen onderzoeken om het aantal boommarters dat tegelijkertijd in een boom aanwezig is te bepalen. Er zijn namelijk steeds meer aanwijzingen dat boommarters niet zo solitair zijn als wordt beweerd. Zo trof ik op 9 januari 2001 op de Imbosch 2 volgroeide boommarters op elkaar slapend in een holle boom aan. Ook wil ik wekelijks nestbomen onderzoeken om te achterhalen hoeveel jongen er aanwezig zijn, om zo meer te weten te komen over worpgrootte, neststerfte en wanneer het nest wordt verhuist.

De boomcamera kan natuurlijk niet te pas en te onpas gebruikt worden. We moeten blijven nadenken in hoeverre we nog verantwoord bezig zijn en het gebruik van de boomcamera daarop afstemmen. Het is tenslotte niet de bedoeling ons studieobject te benadelen. Zo zullen de vrouwtjes die op het punt staan jongen te werpen of net jongen hebben geworpen waarschijnlijk verstoringgevoeliger zijn. Daarom is het plan om in de periode half maart/half april alleen in het donker, als het vrouwtje op jacht is, de bomen met de camera te controleren. Na enkele weken kan ook overdag gecontroleerd worden. De aanwezigheid van het vrouwtje bemoeilijkt wel het tellen van de jongen.

Digiscopie veranderde mijn leven

Ben van den Horn

Iedereen die vogels of boommarters fotografeert, weet dat het dikwijls een probleem is om voor goede opnamen dicht bij het onderwerp te komen. Dat is nu niet meer nodig! Met 'digiscopie' is het mogelijk, zonder het onderwerp te verstoren, close-up opnamen te maken. Relatief goedkoop fotograferen met een super-telelens? Het kan nu. Het systeem komt er op neer dat een digitale camera voor het oculair van een telescoop geplaatst wordt. Ik maak gebruik van een KOWA TSN 821 M telescoop en een Nikon Coolpix 4500 digitale camera, die met een adapter gemonteerd zit op het oculair. Ook gebruik ik hierbij een elektronische

afstandbediening om trillingvrij te kunnen fotograferen. Het kost tijd om dit systeem op te tuigen, maar bij het fotograferen van boommarters heb je die meestal wel. Ik vind digiscopie een prima methode die het afgelopen boommarterseizoen zijn waarde heeft bewezen bij Kamp Zeist (zie foto op pagina 26), op De Hoogt (zie foto op pagina 73) en op De Rusthof (zie foto op pagina 26).

Laat ik even kort ingaan op de specificaties. De batterij is oplaadbaar en houdt het in het bos minimaal een uur of twee vol, afhankelijk of je de camera continu aan hebt staan om het moment van

Boommarter van de Hoogt genomen op 16 mei vanuit een schuilhut vanaf 15 m. Let op de teek in de rechter oorschelp: of, hoe je een foto kunt uitvergroten en bijwerken (Foto's: Ben van den Horn).

de marter niet te missen. De schijfruimte op de flash-card is 256 MB. Dat is ruim voldoende voor 200 foto's met maximale resolutie. De zoom van de camera is een factor 4; de brandpuntafstand varieert hierbij van $F=7,85$ tot $F=32$ mm, dit is een kleinbeeld-equivalent van 38 – 155 mm. De KOWA-telescoop vergroot een factor 20 tot 60. Voor de beste resultaten zet je de telescoop op een factor 20 en zoom je naar believen in met de digitale camera. Aldus wordt een maximale vergroting van een factor 80 verkregen. De fijnproevers en specialisten die het naadje van de kous willen weten verwijs ik naar Tabel 1.

De foto op pagina 73 toont dat je ook van zeer dichtbij, bijna *te* dichtbij, je onderwerp kunt foto-

graferen en vervolgens op de computer kunt ont-
doen van alle ballast aan de rand van de foto. De resolutie is ook ruim voldoende om de foto op te blazen tot maximaal een half A4 formaat.

Een van mijn belangrijkste resultaten verkregen met de camera is het bewijs – op basis van een keelvlakvergelijking – van de veronderstelling dat de marter van Austerlitz 2003 dezelfde was als de marter kamp Zeist 2004, zie foto op pagina 74.

Een groot voordeel van digiscopie is de mogelijkheid van een snel leerproces. Een van mijn beginnersfouten was dat ik te diep in wilde zoomen met de camera, waardoor het beeld te grofkorrelig werd bij uitvergroting. Het verkrijgen van be-

paalde informatie is eenvoudig, de perfecte foto maken vergt enige oefening en fotografievaardigheden. Een goede illustratie is het rechterbeeld van de marter op deze pagina, genomen vanaf een meter of 70. Ik heb - ook al lijkt het wat 'off-topic' - de foto onder van de papegaaiduiker bijgevoegd

om te tonen enerzijds dat de scherpte van mijn foto's - ook bij lastige lichtinval - is toegenomen, nadat ik in een aantal maanden de apparatuur beter ben gaan leren kennen, en anderzijds dat je ook aardige andere onderwerpen kunt fotograferen tijdens je vakantie.

Marter op Kamp Zeist(2004) en in Austerlitz (2003) is dezelfde! Rechterfoto is genomen met digiscopie vanaf een meter of 70 (Foto: Ben van den Horn).

Resultaat na een paar maanden oefenen (Ierland 2004, Foto: Ben van den Horn)

Tabel 1 Specificaties van de gebruikte Nikon Coolpix 4500

Type	Digitale camera E4500
Effectieve pixels	4,0 miljoen
CCD	1/1,8-inch high-density CCD; totaal aantal pixels: 4,13 miljoen
Beeldgrootte (pixels)	2272 x 1704 1600 x 1200 1280 x 960 1024 x 768 640 x 480 2560 x 1520(3:2)
Objectief	4 x Zoom Nikkor
Brandpuntsafstand	F = 7,85 - 32 mm (kleinbeeldequivalent 38-155 mm)
f-/getal	f/2,6-f/5,1
Digitale zoom	4,0 x
Autofocus (AF)	Door de lens (TTL) AF via contrastdetectie
Scherpstelbereik (gemeten vanaf lens)	30 cm - ∞ (50 cm bij grootste zoomstand); circa 2 cm (middenzoomstand) - ∞ in standen macro en handmatige scherpstelling
Selectie scherpstelveld	Vijfvelds multi-AF en spot-AF mogelijk
Zoeker	Real-image zoomzoeker met LED-weergave
Vergroting	0,34 – 1,27 x
Beelddekking	circa 80%
Oogsterkte-instelling	-2 - +2 m ⁻¹
Monitor	1,5-inch, 110.000-punts, low temperature polysilicon TFT LCD met instelbare helderheid
Beelddekking	Circa 97% vertikaal en 97% horizontaal
Opslagsysteem	
Media	Type I and II Compactflash™ (CF) kaarten type I en II en Microdrives
Bestandssysteem	Voldoet aan Design Rule for Camera File Systems (DCF), Exif 12,2 en Digital Print Order Format (DPOF)
Bestandsformaten	Gecomprimeerd: voldoet aan JPEG-baseline (beelden van kwaliteit FINE, NORMAL en BASIC) Niet-gecomprimeerd: TIFF-RGB (beelden van kwaliteit HI) Films: QuickTime
Belichting	
Lichtmeting	TTL-meting met vier standen 1. spotmeting 2. 256-velds matrixmeting 3. AF-spotmeting 4. centrum-gerichte meting
Belichtingsbesturing	Automatisch programma met flexibel programma, sluitertijdvoorkeuze, diafragmavoorkeuze, handmatig, belichtingscorrectie (-2,0 - +2,0 LW in stappen van 1/3 LW), automatische belichtingsbracketing
Bereik (equivalent ISO 100)	Groothoek: -2,2 - +17,0 LW Tele: -3,0 - + 18,1 LW
Sluiter	Mechanische en charge-coupled elektronische sluiter
Sluiter tijden	1-1/2300 sec. (automatisch programma), SCENE-stand; 8 –1/2000 sec. (sluiterijdvoorkeuze); 8 – 1/2300 sec. (diafragmavoorkeuze); langdurige belichting (tot max. 5 min.) en 8 –1/2000 sec. (handmatige belichtingsstand)
Diafragma	Seven-blade iris diaphragm
Bereik	Irisdiafragma met zeven lamellen Tien instellingen in stappen van 1/3 LW
Gevoeligheid	ISO-equivalent circa 100, 200, 400, 800 of automatisch
Zelfontspanner	Tien of drie seconden
Ingebouwde flitser	Springt automatisch omhoog
Synchronisatie-aansluiting	Geschikt voor SK-E900 multi-flitsbeugel
Compatibele flitsers	Nikon SB-serie 800X, 30, 28DX, 28, 26, 25, 24, 22 en 22s
Interface	USB
Video-uitgang	Keus uit NTSC of PAL
In/uitgangen	• Gelijkstroomingang • Audio/video (A/V) uitgang • Gegevensuitgang (USB)
Voeding	• Oplaadbare Nikon EN-EL1 lithium-ion batterij (bijgeleverd) of 2CR5 (DL245) lithiumbatten van zes volt (apart verkrijgbaar) • EH-21 lichtnetadapter/batterijlader (apart verkrijgbaar) • EH-53 lichtnetadapter (apart verkrijgbaar)
Levensduur batterij (EN-EL1)	Circa 100 minuten (gemeten bij kamertemperatuur (20 °C) onder standaard Nikon-testomstandigheden: monitor aan, zoom voor elke opname ingesteld, flitser bij circa een derde van aantal foto's gebruikt, beeldkwaliteit van NORMAL, grootte van 2272 x 1704)
Statiefmoer	¼-inch (ISO 1222)
Afmetingen (B x H x D)	130 x 73 x 50 mm

DIVERSEN, MEDIA, LITERATUUR

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

NIEUWE KLANKEN.

Leesboek voor de hogere en voortzettingsklassen
der lagere school

door

JOSEF COHEN en WYTZE KEUNING.

Geïllustreerd door J. H. ISINGS Jr. en L. O. WENCKEBACH.

COMPLEET IN ZES DEELTJES.

Prijs, per deeltje f 0,75

Illustratie uit: Nieuwe Klanken, II.

Een prettig en vlot geschreven leesboekje met groote variatie van leesstof.

De Maasbode.

De waarde van dit werk valt niet te loochenen, want deze verhalen leven midden-in de kindermaatschappij.

De Standaard.

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

Ontdekking van Henri Wijsman. De prent is naar schatting van 1900. Henri vond dit als reclame in een oud schoolboekje dat zelf een vierde druk uit 1920 was.

Boommarter en Selma Lagerlöf

Henri Wijsman

Zweden is een land met maar één soort marter, de boommarter of mård. In De wonderbaarlijke reis van Nils Holgersson beschrijft Selma Lagerlöf in hoofdstuk 8, *Bij de beek van Ronneby* een boommarter. Hieronder volgt een bijgewerkte versie van Margaretha Meijbooms vertaling. Het is een voorbeeld van de precisie waarmee het boek geschreven is, en ook van de opinie die men over de boommarter had – vergelijk mijn bijdrage in MARTERPASSEN VI : 41.

Vrijdag 1 april

Smirre de vos probeert wat hij kan om de wilde ganzen die door de kleine Nils vergezeld worden, te schaden De ganzen hebben zich te slapen gezet op een strandje langs het water net onder een hoog en steil klif.

“Toen Smirres boosheid zo heftig was geworden, hoorde hij een krassend geluid in een grote spar achter hem en zag een eekhoorn in de boom naar beneden komen die achtervolgd werd door een boommarter. Geen van twee had Smirre in de gaten en hij bleef stil zitten en volgde met de ogen deze jacht die van boom naar boom ging. Nu eens keek hij naar de eekhoorn, die zich over en tussen de takken zo lichtvoetig bewoog alsof hij kon vliegen. Nu eens keek hij naar de marter die wel niet precies zo een knappe klauteraar was als de eekhoorn, maar toch even zeker de stammen op of neer sprong alsof het rechte bospaden waren. “Kon ik maar half zo goed klimmen als die daar”, dacht de vos, “dan zouden die ganzen daar beneden niet lang meer vredig zitten te slapen . . .”. Zodra de eekhoorn gevangen was en de jacht voorbij, ging Smirre naar de marter toe, maar bleef op twee passen afstand staan, om aan te geven dat hij hem niet van zijn buit wilde beroven. Hij groette de marter heel vriendelijk en feliciteerde hem met zijn vangst. Smirre wist zijn woorden goed te kiezen, zoals alle vossen. De marter daarentegen, die er met zijn lange smalle lichaam, het ranke kopje en zachte vacht en de oranje bef er uitziet als een wondertje van schoonheid, is toch eigenlijk maar een rauwe woudloper, en hij antwoordde hem bijna niet. “Het verbaast mij een beetje”, zei Smirre, “dat zo een goed jager als jij zich vergeenoegt met eekhoorns te jagen, terwijl er zoveel

edeler wild binnen bereik is”. Hier stopte hij, maar toen de marter alleen wat onbeschaamde gezichten tegen hem trok, ging hij voort: “Het is toch niet mogelijk dat je de wilde ganzen niet hebt gezien die hier beneden onder het klif staan? Of kun je niet zo goed klimmen dat je beneden bij hen zou kunnen komen?”. Deze keer behoefde hij niet op antwoord te wachten. De marter blies tegen hem en hield de rug gekromd met iedere haar overeind. “Heb jij wilde ganzen gezien”, siste hij, “waar zijn ze? Zeg het meteen of ik bijt je de strot af!”.

“Nou nou, ik zou eens bedenken dat ik tweemaal zo groot ben als jij en wees eens een beetje beleefder. Ik wil niets liever dan jou de wilde ganzen te mogen wijzen.”.

Ogenblikkelijk daarna was de marter al op weg de steilte af. Terwijl Smirre zat te kijken hoe hij zijn slangachtige lichaam zwaaide van tak naar tak, dacht hij bij zichzelf: “die mooie boomjager heeft het bloeddorstigste hart van het hele bos. Ik denk dat de wilde ganzen het aan mij te danken zullen hebben als ze in een bloedbad wakker worden”. Maar precies toen Smirre verwachtte de doods-kreet van een gans te zullen horen zag hij de marter van een tak vallen en in de beek plonzen, zodat het water hoog opspatte. Direct daarna klapten hun vleugels luid en alle ganzen kozen in haastige vlucht het luchtruim. Smirre wilde onmiddellijk achter de ganzen aan gaan, maar hij was zo nieuwsgierig om te vernemen hoe ze behouden waren, dat hij bleef zitten totdat de marter weer naar boven geklommen was. Het arme dier was druipnat en bleef nu en dan staan om met de voorpoten over de kop te wrijven. “Zie je nu wel dat je als een sufferd in de beek bent gerold?” zei Smirre verachtelijk.

“Ik heb niets sufs gedaan. Zit niet zo te fitten. Ik zat al op een van de laagste takken en zat te bedenken hoe ik meteen een heleboel ganzen tegelijk zou kunnen doodbijten, toen een klein ventje, niet groter dan een eekhoorn, op mij afvloog en me een steen op mijn hoofd gooide, zó hard dat ik in het water viel, en nog voor ik er uit kon kruipen”. Maar de marter hoefde zijn verhaal niet af te maken – er was niemand die naar hem luisterde, want Smirre was allang weer achter de ganzen aan.”

Geef eens om een boommarter

Redactie

**Vereniging
Natuurmonumenten**

Hoofdstad 60
Postbus 9011
1243 ZP, V-Groenland
www.natuurmonumenten.nl

Tel: (020) 685 50 11
Fax: (020) 685 07 75
Postbus 9010

WWAV van Roolij
Postbus 2024
3440 DA Vlieland

Stop de aanval op de natuur. Geef onze dieren plaats om te leven.

Geachte heer, mevrouw < Pisteze >.

Je zult maar uitgestrekte bossen nodig hebben om te kunnen overleven, zoals de boommarter. Alleen op de Veluwe heeft hij het nog tamelijk goed. Maar zijn verdere leefgebied wordt ernstig bedreigd. Door vernietiging van bossen en landschappen. Door wegenaanleg en bebouwing.

De boommarter is niet de enige die wordt verjaagd. Er zijn veel meer dieren die de ruimte niet krijgen. Maar ook wij mensen hebben te lijden van de inkrimpende natuur.

Steden, wegen en industrie rukken op. Beton en asfalt verdringen de natuur. Terwijl die voor ons mensen juist zo belangrijk is. De natuur geeft u de ruimte te ontspannen aan berie en uitdagingen. Aan de waan van alledag. Wanneer u naar wilt, vindt u er ruimte voor ontspanning, rust, natuur en schoonheid. Maar om dat zo te houden moeten we wel iets doen.

Natuurmonumenten zet zich al 100 jaar in om de natuur in Nederland meer de ruimte te geven. Helpt u mee? Met een bijdrage van €17,50 kunnen we al veel doen. Maar elk bedrag is natuurlijk welkom. Voor de natuur. Voor de boommarter. En voor u. Alvast heel erg bedankt.

Met vriendelijke groet,

ir. Jan Jaap de Graaf
algemeen directeur

PS Met de bijgaande acceptatie geeft u de boommarter meer de ruimte. Vult u hem gelijk even in!

Vereniging Natuurmonumenten heeft het bevoegd tot het CDP
voor het landbouwkundig onderzoek en de afbeelding
Ondanks of anderszins (bijvoorbeeld) tegevoerd © 2004

Kijk eens om je heen

Kijk eens om je heen.
Ook bij u in de buurt worden natuurgebieden door Natuurmonumenten beschermd. Kijkt u maar eens op www.natuurmonumenten.nl.

Ruimte voor de boommarter
Boommarters hebben veel ruimte nodig. Je vindt ze in parkachtige landschappen, met veel oude bomen. Maar het heeft leven in ongetrouwe bossen, die niet werden doorsneden door auto's. Met de scherpe nagels van hun korte pootjes klimmen ze de hoogste bomen. Ze houden ook lange schietvolgen, springend van top naar top. Ten minste, als ze daarvoor de ruimte krijgen. En die is er steeds minder.

Ruimte voor u
In veel natuurgebieden leggen we wandelpaden en fietspaden aan en bouwen we kijkhutten. Zo kunt u er volop genieten. Uitwaart leggen we die voorzieningen zo aan dat de dieren er geen last van hebben. Want we bewaken de rust en de ruimte voor mens, plant, en dier.

Natuur uit één stuk
Natuurmonumenten werkt samen met andere organisaties, aan een plan dat verschillende afzonderlijke natuurgebieden met elkaar verbindt. Daardoor kunnen dieren 'oversteken'. Zo krijgt ook de boommarter weer de ruimte.

Veel bereikt
Natuurmonumenten beschermt de natuur door gebieden aan te kopen en te behouden. In 2005 bestaan we 100 jaar, en daarin hebben we veel bereikt. Veel natuur hebben we kunnen behouden. Bekende diersoorten zoals de bonte specht en de koolmees van veel leefgebieden is verbeterd. Maar we zijn er nog lang niet. Ook in de toekomst moet de natuur in Nederland beschermd worden.

Nederland is een prachtig land. Met natuur overal dichtbij om ons heen. Laten we dat vooral zo houden. U kunt daarbij helpen. Steun daarom de natuur in Nederland!

Natuurmonumenten
Beschermt natuur in Nederland

Beeld: © KNA

Natuurmonumenten bereidt momenteel een actie voor, waarbij aan 100.000 niet-leden een brief wordt verstuurd, met daarin een verzoek om een donatie. Het gaat hierbij niet om het werven van nieuwe leden, maar om het werven van losse giften. Op moment van verschijnen van deze MARTERPASSEN test Natuurmonumenten verschillende manieren om donateurs te werven. Een daarvan is een informatiepakket met de boommarter dat de Secretaris WBN ter informatie mocht ontvangen.

De Redactie wenst de Vereniging Natuurmonumenten veel succes met deze actie!

Boommarter doodgereden in hartje Amsterdam

Uit de Diemer Courant, 28 juli 2004

Amsterdamse boommarter op tafel bij Alterra (Foto: Gerard Müskens).

AMSTERDAM - Er komen er naar schatting maar drie- tot vijfhonderd van voor in Nederland en ze leven in oude bossen. Maar toch, in hartje Amsterdam, op de Weteringschans, is vorige week een boommarter doodgereden.

Het dier werd maandag 19 juli twee uur 's nachts doodgereden door een politiewagen, die toen net plots de weg overstak. Via stadsecoloog Martin Melchers – „dit is veruit het meest bijzondere dier dat mij bezorgd is” – ging het beest naar Alterra, het instituut voor ecologie en milieu, dat autopsie verrichtte.

Het was een ‘overjarig’ mannetje uit 2003, nog geen anderhalve kilo en inclusief staart 71 centimeter lang. De marter had weinig vet op het lijf, lege darmen en had in zijn maag een vuilgele pap van bebroede eieren van vermoedelijk wilde eend.

Wat doet in vredesnaam een boommarter in de stad? Waar komt-ie vandaan? Het zijn vragen die nog niet te beantwoorden zijn, maar wel voeding geven aan speculaties dat in de duinrand bij Velsen een populatie boommarters is. Melchers kan zich een route door het groen voorstellen waardoor een marter vanuit Velsen plots op de Weteringschans in Amsterdam kan staan: via recreatiegebied Spaarnwoude, Brettenzone, Rembrandtpark en Vondelpark. Vanuit het Gooi zou hij niet zo snel een redelijk beschutte route kunnen vinden.

Aan de westkant van de stad zijn eerder dode marters gevonden - allemaal in de zomer en altijd jonge mannetjes die uitzwermen -, terwijl de bekende voortplantingsgebieden in het midden en oosten van het land te vinden zijn. Bekende boommartergebieden zijn Utrechtse Heuvelrug met Gooi en Veluwe, Drenthe, de kop van Over-

ijssel (Weerribben) en sinds zeer kort in Flevoland bij de Oostvaardersplassen.

In de duinrand is nooit vastgesteld dat marters zich daar voortplanten. Neemt niet weg dat een flink aantal waarnemingen in die hoek is gedaan. Melchers brengt de eerste waarneming terug tot 1965. „Toen zat er een marter in een klem bij iemand die last had van een roofdier dat 's nachts zijn marmotten kwam opeten. Ik heb het dier nooit meer kunnen traceren, maar gezien de meldingen in de jaren er na ga ik er vanuit dat het een boommarter was.”

In '87, '88, '89 en '92 kreeg Melchers doodgereden boommarters in handen die vooral in de omgeving van de Velsertunnel verongelukten. Een publicatie in het Haarlems Dagblad leverde nog een aantal betrouwbare zichtwaarnemingen op.

Brainstormend met collega's groeide het idee dat de marters wellicht werden aangevoerd met de bergen boomstammen uit Zweden voor de papierfabriek in Velsen. „In die tijd was het plausibel te veronderstellen dat ze meeliften naar Nederland. Maar het kan natuurlijk ook dat ze vanuit het Gooi naar de duinen zijn gelopen, hoewel het dan wel erg opmerkelijk is dat die sprong van oost naar west in een keer werd gemaakt.”

Overigens is van de Weteringschansmarter niet uit te sluiten dat hij wellicht ook meegelift is in een vrachtwagen of caravan van een vakantieganger. „Weinig vet op zijn lijf, lege darmen... het is net of dit dier een tijd weinig gegeten heeft, terwijl er zomers toch zat voedsel voor handen is. Wie weet heeft het opgesloten gezeten en is het als versteking mee gekomen.”

Alterra overweegt ook DNA-onderzoek te doen naar de boommarter. Resultaten daarvan zullen echter lang op zich laten wachten.

Literatuurlijst

ACHTERBERG, C., M. BESTMAN & H.J.W. WIJSMAN, 2000. Inventarisatie van boommarternestbomen op de Utrechtse Heuvelrug 1992-1999. – Lutra, 43: 93-100.

BEKKER, H., 2005. Artikel over de boommarterbrug. – Ter publicatie aangeboden aan Zoogdier.

BESTMAN, M., 2004. Boommarters en nestkastjes. – MARTERPASSEN X: 42-43.

BROEKHUIZEN, S. & G.J.D.M. MÜSKENS, 1986. Marters in Friesland: verleden, heden en toekomst. – Vanellus, 39: 61-66.

BROEKHUIZEN, S., M. P. MELCHERS & G.J.D.M. MÜSKENS, 1990. Boommarters (*Martes martes*) in het westen van Nederland: een nieuwe ontwikkeling of steeds over het hoofd gezien? – Lutra, 33: 23-29.

BROEKHUIZEN, S. & G.J.D.M. MÜSKENS, 1992¹. De eerste marters in de Noordoostpolder. – Zoogdier, 3(2): 36.

BROEKHUIZEN, S. & G.J.D.M. MÜSKENS, 1992². Steenmarter *Martes foina* (Erxleben, 1777): 155-164. In: S. Broekhuizen, B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen (eds.). Atlas van de Nederlandse zoogdieren, 3de druk. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.

BROEKHUIZEN, S. & G.J.D.M. MÜSKENS, 1994. Boommarters op de Sallandse Heuvelrug in het verleden. – MARTERPASSEN III: 57-58.

BROEKHUIZEN, S. & G.J.D.M. MÜSKENS, 2000. Geslachtsafhankelijke dispersie bij boommarters *Martes martes* in Midden- en Noord- Nederland. – Lutra, 43: 109-117.

BURG, G.J. VAN DEN, 1995. Wie zoekt, die vindt! – MARTERPASSEN IV: 30-32.

BIJTEL, H.J.V. VAN DEN, 2004. Ingerasterd, uitgerasterd. Een onderzoek naar de barrièrewerking van de terreinafrasteringen rond en op de Vliegbasis Soesterberg.

DUNN, A.M., 1969. Veterinary helminthology. - Heinemann Medical Books, London.

DIJKSTRA, V.A.A. & A. VAN ROOSEDAAL, 1995. Het BIN-project na twee jaar. – MARTERPASSEN IV: 15-18.

DIJKSTRA, V.A.A., 1996. Het BIN-project na drie jaar: er kan nóg meer bij! – MARTERPASSEN V: 17-23.

DIJKSTRA, V.A.A., 2000. Het gebruik van boomholten op de Veluwezoom door de boommarter *Martes martes*. - Lutra, 43: 171-184.

DIJKSTRA, V.A.A., 2003. Onderzoek op de Veluwe, meer boommarters in 2002? – MARTERPASSEN IX: 39-42.

GIESEL, O., 1992. Die Krankheiten von Steinmarder *Martes foina* (Erxleben, 1777) und Baummarder *Martes martes* (Linné, 1758) unter besonderer Berücksichtigung pathologischer Organbefunde. - Advances in Veterinary Medicine, 43: 134 pagina's.

GJALTEMA, A., 1996. De boommarter, de grote onbekende. Een aanzet tot een beschermingsplan voor de boommarter in Overijssel. - Rapport Provincie Overijssel (Zwolle): 1-36 + 12 bijlagen en 4 kaarten.

GRUTTERS, M., 2000. Voedselgebruik van de boommarter (*Martes martes*) in Nederland. - Stageverslag Alterra/ Universiteit Wageningen, Leerstoel Natuurbeheer, Wageningen. 30 pp.

- HORN, B.A. VAN DEN & G.J.D.M. MÜSKENS, 2002. Inventarisatie van verkeersslachtoffers onder boommarters in Utrecht. – MARTERPASSEN VIII: 16-20.
- HORN, B.A. VAN DEN, 2003. Onderzoek in 2002 op Den Treek-Henschoten en Austerlitz. – MARTERPASSEN IX: 43-46.
- HORN, B.A. VAN DEN, 2004. Boommartervoorkomen in 2003 op Den Treek-Henschoten en Austerlitz. – MARTERPASSEN X: 11-14.
- KAPTEYN, H, R. VAN EEKELEN & F. KRUIDBOS, 1996. Boommarters in het Nationaal Park Zuid-Kennmerland. – Zoogdier, 7 (2): 34-35.
- KLEEF, H., 1997¹. Een korte notitie over het gedrag van twee zogende moertjes: boommarter en steenmarter, onder vergelijkbare omstandigheden. – MARTERPASSEN V: 38-39.
- KLEEF, H., 1997². Boommarterinventarisatie in Nederland: aanpak en resultaten, toegespitst op Noord-Nederland: 11-19. In: K.J. Canters & H.J.W. Wijsman (eds.). Wat doen we met de boommarter? Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.
- LA HAYE, M., 2002. Weer een boommarter in het Rivierengebied! – Zoogdier, 13(1): 29-30.
- LEER, P.A. VAN DER (RED.), 1995. Boommarters in de Drents-Friese Wouden. Verslag van het inventarisatie-weekend 26-28 mei 1994. Rapport WBN-VZZ (Duiven): 29 p. + 4 bijlagen.
- LEER, P.A. VAN DER, 1990. Zwervers of autochtonen? Boommarters in Friesland. – Zoogdier, 1(4): 3-8.
- MÜSKENS, G.J.D.M., 1993. Boommarters, zeker weten!. - MARTERPASSEN II: 53-55.
- MÜSKENS, G.J.D.M. & BROEKHUIZEN S. & WIJSMAN H.J.W., 2000. De verspreiding van de boommarter *Martes martes* in Nederland, in het bijzonder in de periode 1989-1999. – Lutra, 43: 81-91.
- MÜSKENS, G.J.D.M. & S. BROEKHUIZEN, 1986. De verspreiding van de boommarter *Martes martes* (L., 1758) in Nederland. – Lutra, 29: 81-98.
- MÜSKENS, G.J.D.M. & S. BROEKHUIZEN, 1992. Boommarter *Martes martes* (L., 1758). In: Broekhuizen S, Hoekstra B, Laar V van, Smeenk C & Thissen JBM (red): Atlas van de Nederlandse zoogdieren, 3e herziene druk: 165-71. - Natuurhistorische Bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging 56, Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- MÜSKENS, G.J.D.M. & S. BROEKHUIZEN, 1994. Boommartervondsten in 1993 en 1994: opnieuw ... zeker weten! - MARTERPASSEN III: 43-45.
- NELCK, D. & L. VAN PELT, 1996. De voedselkeuze van de steenmarter (*Martes foina*) in Nederland. -Afstudeerverslag Natuurtechniek & Bosbouw van O.C.'t Vanck, Rheden, 36 pagina's, 4 bijlagen.
- REINHOLD, J. & A. WOLFS, 2004. Een kast voor een boommarter in Flevoland - MARTERPASSEN IX: 54-56.
- STUBBE, M., 1988. Hunde Canidae: 344-409; Marder Mustelidae: 456-577. In: H. Stubbe (red.), Buch der Hege, Band 1 Haarwild. VEB Deutscher Landwirtschaftsverlag, Berlin.
- SWAAN, A., 1993. Boommarters in het Noordhollands duinreservaat: niet langer ongeloofwaardig. - MARTERPASSEN II: 27-29.
- TIMMERMANS, G. & M. MELCHERS, 1993. Een onopgemerkte populatie in de binnenduinrand! - MARTERPASSEN II: 23-26.

TIMMERMANS, G., 1998. Eerste vondst van de boommarter *Martes martes* ten westen van Amsterdam. – Lutra, 31: 93.

VAN DEN BERGE, K., S. BROEKHUIZEN & G.J.D.M., MÜSKENS, 2000. Voorkomen van de boommarter *Martes martes* in Vlaanderen en het zuiden van Nederland. – Lutra, 43 (2): 125-136.

VAN DEN BERGE, K. & W. DE PAUW, 2003. Boommarter *Martes martes* (Linnaeus, 1758). In: Verkem, S., De Maeseneer, J., Vandendriessche, B., Verbeylen, G. & Yskout, S. Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002. Natuurpunt Studie en JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen & Gent, België.

VERKEM, S., J. DE MAESENEER, B. VANDENDRIESSCHE, VERBEYLEN, G. & S. YSKOUT, 2000. Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002. Natuurpunt Studie en JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen & Gent, België.

WESTENDORP, A., 2000. Boommarterinventarisatie 1999 in de terreinen van Natuurmonumenten in Gelderland.

WILLEMS, J.T.J.M., zonder jaar, verkrijgbaar in 1968. De boommarter, *Martes martes* (L) in Nederland. Rapport Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud (R.I.V.O.N.), 1-75 + 9 blz. literatuuropgaven.

WILLEMS, J.T.J.M. (m.m.v. NIJHOFF-ROMBACH, F., JANSEN [JANSEN werd later: BRANTAS] & G.C., Eefde), 1969. Rapport over de verspreiding van de Boommarter, *Martes martes* (L) in Nederland, 247 pagina's.

WIJSMAN, H.J.W. 1995. Een marterboom bij Baarn. – MARTERPASSEN IV: 33-34.

WIJSMAN, H.J.W. 1996. Marters in en om het Gooi. – De Wijde Blik, 13 (2): 29-33.

WIJSMAN, H.J.W. & W.J., WIJSMAN-BLOK, 1997. Een territorium in 's-Graveland. – MARTERPASSEN VI: 25.

Regiocoördinatoren

In elk gebied heeft de WBN een regionale coördinator aangesteld om de diverse waarnemingen in hun regio (nestbomen, zichtwaarnemingen, verkeersslachtoffers voor zover ze niet naar Alterra gaan, etc.) op formulier te brengen, met voldoende aandacht voor plek en tijd:

1. Noordelijke provincies: Hans Kleef
2. Veluwe benoorden de A1: Harry van Diepen
3. Veluwe bezuiden de A1: Robert Keizer
4. NP Veluwezoom: Vilmar Dijkstra
5. Flevoland: Jeroen Reinhold
6. Utrecht bezuiden de A12: Bram Achterberg
7. Utrecht/Gooi benoorden de A12, met de rest van Nederland: Henri Wijsman

Geeft u alstublieft uw waarnemingen aan hen door! De adressen vindt u in de ledenlijst. Waarnemings- en nestboomformulieren zijn te downloaden of per E-mail aan te vragen: belise@freeler.nl.

N.B.:verkeersslachtoffers, hoe plat ze ook zijn, zijn voor het onderzoek van Alterra van belang!

HUISHOUELIJK

Excursie in het Kroondomein op 20 maart 2004

Henri Wijsman en Ben van den Horn

De voorjaarsvergadering 2004 vond plaats in Gortel, in de prachtige jachtkamer in het Boshuis. Tijdens de vergadering bereikte ons het bericht van het overlijden van prinses Juliana, waarop een minuut stilte in acht werd genomen. Na afloop waagden wij ons onder leiding van Harry van Diepen in het regenovergoten bos. Bij deze gelegenheid werd voor het eerst een hengcam gedemonstreerd aan de hand van een prototype dat tegen de tijd dat deze MARTERPASSEN verschijnen als schromelijk ouderwets moet worden beschouwd. En toch! Ieder kan meekijken diep in de holtes in beukenbomen, waarvan er hier in het Kroondomein bijzonder veel zijn. We onderzochten ook een boom waar eerder dit jaar jongen zijn gezien, maar het was er een met veel zijtakken en een onduidelijke holte, dus we zagen er niet veel aan en de hengcam kon er niet in. De onderzochte bossen behoren tot de mooiste van Nederland en volgens de boswachter, die wij even spraken, zijn boommarters geregelde verschijningen. Een gebied dat een nader bezoek bij beter weer waard is – maar dan mag je niet meer buiten de paden lopen ...!

Want hoe indrukwekkend de bossen ook waren; het was helaas hondenweer en geen marterweer.

Na een uurtje begonnen we automatisch keurig op de paden te lopen tot de jeep van boswachter Jan Huttinga plotseling achter ons verscheen. Na een kort praatje werden we door de boswachter weer van het (rechte) pad af het bos in gestuurd (“Jullie wilden toch geen beperkingen?”).

Bij deze gelegenheid werd voor het eerst een hengcam gedemonstreerd (Foto: Ruud van den Akker).

Excursie naar begraafplaats Rusthof en de Kaapse Bossen op 2 oktober 2004

Henri Wijsman

De najaarsvergadering WBN vond plaats in Leusden in het centrum voor Natuur en Milieu De Schoolsteeg, aan de rand van de Schoolsteegbosjes waar ook boommarters gezien zijn. Na afloop gingen we naar Rusthof, waar in het voorjaar een boommartertje was gevonden onder een uiterst merkwaardige spar die aan de top een brede vergroeiing, een soort ooievaarsnest, bezit. (zie foto op pagina 25) Vermoedelijk is het martertje te vroeg naar de opvang gebracht; de moeder heeft nog een tijdlang op het plat verblijf gehouden, waarschijnlijk met een ander jong, en is daar door Ben van den Horn gefotografeerd (zie ‘Verzorgd van de wieg tot voorbij het graf’ op pagina 62 in deze MARTERPASSEN). Gerrit Visscher en Johan Met-

selaar kenden de boom al voordien, en Teus Glis-meier heeft er zelfs nog in gefatsoeneerd. Zie je dit, dan begrijp je weer hoe vaak boommarters naar het horst van een roofvogel uitwijken.

Vervolgens bezochten we twee nestbomen in de Kaapse Bossen. De eerste was ook al bezocht op de excursie van de WBN in 1992 – we worden al een oude club! De tweede was in 2003 bewoond en op het laatst van mei 2004 ook in gebruik als verhuisboom. Op zo een zonnige zaterdagmiddag viel het erg mee met de drukte. Het is fijn dat dit klassieke terrein nu regelmatig geïnventariseerd wordt.

Jaarverslag 2004

Bestuur WBN-VZZ

Zoals in het voorwoord reeds opgemerkt: de WBN groeit als kool en we zijn nu boven de 50 leden. Alleen groei is echter niet ons doel: we verheugen ons over het feit dat elk lid op zijn eigen manier actief bijdraagt aan het verzamelen van gegevens. Onze jaarbrief *MARTERPASSEN X* verscheen met bijdragen aan de faunistiek, veldbiologie en ecologie, artikelen over de subjectieve beleving bij waarnemingen en over de bescherming van boommarters, en verslagen van de (werk)vergaderingen en excursies. De elektronische Boommarter Nieuwsbrief werd tienmaal rondgemaild; we proberen in te spelen op actuele gebeurtenissen.

Afgelopen jaar is een begin gemaakt met controles van boomholten met kleine digitale camera's met infrarood-verlichting. Met de aan hengels bevestigde cameraatjes kan tot 15 meter hoogte in een boomholte worden gekeken. Inmiddels is gebleken dat de moertjes er niet door verstoord worden, zeker niet zolang men lawaai vermijdt. Op dit moment is er al een tiental van dergelijke camera's in de omloop. Ons lid Martin Nieuwenhuizen leverde hierbij de technische adviezen.

Door het cameragebruik mag worden verwacht dat komende jaren ook het aantal gevonden nestbomen sterk zal kunnen groeien. Dit jaar was dat nog niet het geval. Hierbij speelde een rol dat de geboortes opvallend laat begonnen. Hier en daar zaten nog tot eind juni jongen in de nestboom; bovendien vond het verharen naar de zomervacht later plaats dan in andere jaren en de gemiddelde worpgrootte leek kleiner. Mogelijk is er een verband tussen enerzijds het tijdstip van de geboorte en de worpgrootte en anderzijds de aantallen muizen en de hoeveelheid mast. Vooralsnog blijft het speculeren.

De nadruk van de WBN blijft vooralsnog liggen op het vinden en bestuderen van nestbomen. Het aantal nesten, in combinatie met het voortplantingsareaal, geeft een indruk van de populatiegrootte. Individuele moertjes kunnen soms enige jaren achtereen worden gevolgd; dit jaar zelfs eentje voor het vijfde jaar. De nieuwe cameraatjes maken ook inventarisatie van de worpgrootte mogelijk.

Voor het eerst sinds jaren vond Hans Kleef weer twee nesten op de Hondsrug, in Zuidoost-Drenthe. In totaal vond hij ook dit jaar weer tien nesten.

Voor de tweede keer werd onze werkgroep begunstigd met een grote donatie, groot genoeg om ook nog een kleinigheid te kunnen storten in het Zoogdierfonds. We kunnen nu de uitgaaf van een brochure over de boommarter en het terreinbeheer concretiseren.

Op de Veluwe neemt het aantal vondsten en waarnemingen van de steenmarter langzaam toe. Dit betekent dat er op den duur veel preciezer geobserveerd moet gaan worden. Vooralsnog is het nog geen echt groot probleem en wellicht is tegen die tijd onze observatieapparatuur ook weer effectiever.

Het veldwerk voor het project Boommarters in de Gelderse Vallei werd afgesloten. Het is erg succesvol geweest. Op verscheidene plaatsen in de Vallei blijken min of meer regelmatig boommarters voor te komen, waarbij ook gevallen van voortplanting zijn geconstateerd. Maatregelen zijn voorgesteld om in de toekomst de leef- en migratiemogelijkheden voor de boommarter te vergroten. De Reconstructiecommissie Gelderse Vallei is bereid een en ander uit te voeren.

Ook dit jaar kon de WBN veel verkeersslachtoffers bij Alterra aanleveren voor nader onderzoek. Op onze voorjaarsvergadering in Gortel (Kroondomein) in maart sprak Gert Prins over de geschiedenis van de Kroondomeinen. Ook het terreinbeheer en de effecten ervan op de lokale flora en fauna kwamen aan bod. Henri Wijsman presenteerde de eerste resultaten van de boommarterinventarisaties in het project Herinrichting Gelderse Vallei. De excursie vond onder de leiding van Harry van Diepen plaats in het Kroondomein.

De najaarsvergadering had plaats in Leusden. Hier werden films vertoond van amateurs met interessant gedrag van de boommarters. Ruud van den Akker vertoonde opmerkelijke (misschien zelfs ook nooit eerder gemaakte) filmpjes van boommarters in de nestholte, gemaakt met een camera aan de hengel. Na afloop bezochten wij de begraafplaats Rusthof, waar boommarters hun nest

hebben gehad op een takkenkluwen in een spar, en de Kaapse Bossen.

Onze plannen zijn:

- aanpassing van de beschikbare cameraatjes, zodat ook hoger in een boom zittende nestholtes en holtes met een kleinere ingangsoopening onderzocht kunnen worden op de aanwezigheid van boommarters met jongen en daarbij ook de worpgrootte kan worden bepaald;
- tweemaal per jaar een vergadering met aansluitende excursie te organiseren. Zo om de drie jaar komen we terug bij gebieden die bekend staan als rijk aan nesten van boommarters, en tussendoor verkennen we nieuwe terreinen. Om de twee jaar houden we een themadag over gevonden nestbomen;
- zoeken naar nestbomen en intensivering van de inventarisatie op de Veluwe;
- uitbrengen van MARTERPASSEN XI, met onder andere de verslagen van inventarisaties;
- medewerking aan een DNA-onderzoek door het verzamelen van verse faeces;
- publiceren via e-mail van de maandelijkse Boomarter Nieuwsbrief betreffende nestbomen, waarnemingen en vondsten van dode dieren;
- verkrijgen van de benodigde ontheffingen Flora & Faunawet, teneinde het onderzoek gaande te kunnen houden;
- het uitbrengen van een brochure over boommarters: hoe ze te herkennen, hoe hun woongebied te beheren. De brochure kan worden geproduceerd zodra de financiering rond is;
- afronden van de voorstellen voor de inrichting van een robuuste verbindingzone dwars door de Gelderse Vallei heen en voor maatregelen om te komen tot een toename van het aantal boommarters daar.

Begroting 2005 Werkgroep Boomarter Nederland-VZZ

Penningmeester WBN

	Inkomsten (€)	Uitgaven (€)
Rente	15,00	
Subsidie VZZ		
<i>basissubsidie 2005</i>	100,00	
<i>MARTERPASSEN XI</i>		550,00
Contributie WBN-leden (incl. MP XI)	329,00	
Bestuur		50,00
Recette winkel	50,00	
Onderzoek (camera-hengel)	300,00	650,00
Brochure Boomartervriendelijk terreinbeheer 2005	4500,00	5000,00
Bestemmingsreserve apparatuur		200,00
Vergaderingen		
<i>voorjaar 2005</i>		30,00
<i>najaar 2005</i>		30,00
Nadelig saldo	1216,00	
	Balans	6510,00
		6510,00

Toelichting op de begroting

De WBN heeft in 2004 een gift van 5000 € gekregen. Het doel is onder meer een Brochure te realiseren en optische apparatuur aan te schaffen. De brochure zal getracht te worden verkocht aan partijen als de provinciale landschappen en Natuurmonumenten. Hier is een plan voor gemaakt.

Na afspraken over de te verkopen oplage zal de productie worden voorgefinancierd door WBN. Wij hebben geen enkele restricties van de donateur NOVA gekregen over de aanpak bij de productie van de brochure. Uitgangspunt bij de productie van de Brochure is dat het bestuur WBN bereid is om uiteindelijk maximaal 500 € uit eigen middelen te financieren. De hoogte van het door WBN

voor te financieren bedrag bij de productie van de Brochure zal dus nooit meer dan 500 € bedragen boven de revenuen. De inkomsten en uitgaven van 4500€, respectievelijk 5000 € zijn dus indicatief, het zou ook 2500 €, respectievelijk 3000 € kunnen zijn. Indien een gratis folder gewenst zou blijken te zijn, zijn we bereid om daar maximaal 500€ voor uit te trekken.

Voor optische apparatuur (hengcam's) hebben we een post van 640 € gereserveerd. Net als in 2005

verwachten wij ook aan het eind van het inventarisatie seizoen voor 300 € aan inkomsten te kunnen verkrijgen via een subsidie van de Kerkuilenwerkgroep in ruil voor gebruik van de 'hengcam' buiten het boomarter seizoen. Dit biedt weer mogelijkheden om aanvullende wensen ten aanzien van de functionaliteit van de hengcam's te honoreren en nieuwe hengcam's te assembleren.

Financieel verslag 2004 Werkgroep Boomarter Nederland-VZZ

Penningmeester WBN

	Inkomsten (€)		Uitgaven (€)	
	Begroot	Gerealiseerd	Begroot	Gerealiseerd
Rente	15,00	17,47		0,00
Subsidie VZZ				
<i>basissubsidie 2004</i>	100,00	100,00		
<i>MARTERPASSEN X</i>			370,00	358,75
Giften	0,00	5042,50		
Contributie WBN-leden (incl. MP X)	280,00	343,00		
Bestuur	0,00	54,02	50,00	76,77
Recette winkel	35,00	89,40		
Advies	100,00	100,00		
Onvoorzien onderzoek	0,00	785,00	500,00	1547,66
Vergaderingen				
<i>voorjaar 2004</i>			25,00	30,43
<i>najaar 2004</i>			25,00	29,68
Nadelig saldo	440,00	-4488,10		
Balans	970,00	2043,29	970,00	2043,29

Saldo Giro	1-1-2004	209,03
Kas	1-1-2004	16,94
Sterrekening	1-1-2004	2000,00 +
	Totaal	2225,97
Saldo Giro	31-12-2004	363,68
Kas	31-12-2004	12,92
Sterrekening	31-12-2004	6337,47 +
	Totaal	6714,07
		2225,97 -
Batig saldo		4488,10

Ons vermogen is toegenomen met 4488,10 € in 2004. Dit wordt met name veroorzaakt door de gift van 5000 € die de penningmeester WBN in ontvangst mocht nemen van naturistenvereniging NOVA. Op hun terrein zijn regelmatig boommarters gezien. De vereniging NOVA is opgeheven en het bestuur van NOVA heeft het overblijvende batig saldo geschonken aan de WBN. De gift is bedoeld als doelsubsidie voor een boommarterbrochure en voor optische apparatuur. Wij hebben deze meevaller voor een deel al gebruikt voor de aanschaf van 'hengcams' (Onvoorzien onderzoek). Wij hebben 785 € aan inkomsten verkregen (Onvoorzien onderzoek) via een subsidie van de Kerkuilenwerkgroep in ruil voor gebruik van optische apparatuur buiten het boommarterseizoen. Ook heeft een aantal WBN-ers aangegeven eige-

naar te willen worden van de apparatuur die voor het WBN-inventarisatiewerk wordt ingezet.

(Advertentie)

Ledenlijst Werkgroep Boomarter Nederland-VZZ

Secretaris WBN

Bram Achterberg
Laan van Soestbergen 19 bis
3582 SR UTRECHT
A.Achterberg@phys.uu.nl
030-2511766

Monique Bestman
Blauwe Kamer 16
6702 PA WAGENINGEN
tom.monique@wxs.nl
0317-615445

Vilmar Dijkstra
Pinksterbloemstraat 54
6832 BK ARNHEM
v.dijkstra@vzz.nl
026-4431826

Chris Achterberg
Koningin Wilhelminaweg 72
3958 CP AMERONGEN
chris@achterberg-horst.demon.nl
0343-452524

Edwin Bloemers
Boutensstraat 12
3771 GR BARNEVELD
emmyb@xs4all.nl
0342 414 811

Teunis Glismeier
Bentinkstraat 61
3882 EB PUTTEN
geen e-mail
0341-358003

Ruud van den Akker
Berlagelaan 103
3723 AC BILTHOVEN
rumarvandenakker@wanadoo.nl
030 2280409

Wim Bomhof
Loolaan 90
3971PP DRIEBERGEN RIJSENBURG
wim.bomhof@planet.nl
0343-515031

Ben van den Horn & Elise Schokker
Celsiusstraat 4
3817 XG AMERSFOORT
belise@freeler.nl
033-4625970 (06 51217194)

Fred Alleijn
Sparrenlaan 9
3739 KK HOLLANDSE RADING
geen e-mail
035-5771555

Sim Broekhuizen
Herenstraat 19
6981 CT DOESBURG
sim.broekhuizen@wur.nl
0313-471 950 (0317 478 757)

Margriet Hartman
J.J.P. Oudkwartier 5
3723 ZA BILTHOVEN
mooibos@msn.com
030-2257277

Bert Beens
Van Lennepstraat 11
3842 XW HARDERWIJK
bbeensharderwijk@hotmail.com
0341-422772

Cees Buys
C van de Lindenstraat 3
7331TH APELDOORN
c.buys@planet.nl
055-5427661 (06 53485999)

Monique van der Horst
Koningin Wilhelminaweg 72
3958 CP AMERONGEN
monique@achterberg-horst.demon.nl
06 22481478

Huub Berger
Zeisterweg 106
3931 MG WOUDENBERG
witte.huis@worldonline.nl
0343-491426

Kees Canters
Zuiderkerkstraat 12
8011 HG ZWOLLE
geen e-mail
038-4234589

Ronald Huijssen
Berliozlaan 4
3862 GT NIJKERK
ronald.huijssen@chello.nl
033 2460091

Geurt Besselink
Saksenlaan 11
7312 TN APELDOORN
besse086@wxs.nl
055-3551557 (06 42 085 530)

Harry van Diepen
Troelstrastraat 2
8161 DS EPE
vandiepen@intraweb.nl
0578-615 114

Edward van IJzendoorn
Molenveltlaan 8
2071 BS SANTPOORT
ejvanijzendoorn@tref.nl
023-5391446

Hugh Jansman
G.v.Stellingwerfstraat 18
3812 SL AMERSFOORT
h.a.h.jansman@wur.nl
06 55563248 (0317 477867)

Jenneke Kamphuis
Berkenlaan 15
8181 NP HEERDE
j.kamphuis165@12move.nl
0578 691968

Robert Keizer
Thorbeckestraat 80
6702 BS WAGENINGEN
robertkeizer@hotmail.com
0317-453477 (06 51198227)

Rick van Kesteren
Roland Holstlaan 22
3431 GP NIEUWEGEIN
geen e-mail
030-6031627

Hans Kleef
Hoofdweg 225
9621 AJ SLOCHTEREN
hkleef@wanadoo.nl
0598-422193

Dick Klees
Legstraat 2a
4861 RK CHAAM
studio.wolverine@wanadoo.nl
016-149 3170 (06 21572238)

Peter van der Leer
Capella 10
6922 LG DUIVEN
pvanderleer@hotmail.com
0316-281061

Erwin van Maanen
Molenstraat 79
7411 NR DEVENTER
e.v.m.shaman@home.nl
0570-614176

Johan Metselaar
Boomstede 337
3608 BA MAARSSEN
joanmetselaar@zonnet.nl
0346-567812

Jeroen Mos
De Gealanden 62-4
8918 KV LEEUWARDEN
wildlifeworld@hotmail.com
06 618819921

Jaap Mulder
De Holle Bilt 17
3732 HM DE BILT
jaapmulder@freeler.nl
030 2213471

Gerard Muskens
Van Nispenstraat 4
6561 BG GROESBEEK
gerard.muskens@wur.nl
024-3976343 (06 51 312 667)

Adrie Nieuwenhuizen
Meervelderweg 22
3888 NK NIEUW-MILLINGEN
nie-mill@hetnet.nl
0577-456466

Silvan Puijman
Rister 9
7861 CA OOSTERHESSELEN
jos.baartdelafaille@forbo.com
0524-581260

Jeroen Reinhold
Archipel 35-44
8224 HK LELYSTAD
reinhold@landschapsbeheer.net
0320-231971 (0320 294939)

Ad van Roosendaal
Groenloseweg 43
7261 RM RUURLO
ad.vanroosendaal@wanadoo.nl
0573-491480 (06 40104747)

Gerald Schoots
Eperweg 23A
8084 HB 't HARDE
gerald.schoots@planet.nl
0525-650700 (06 28639790)

Rinie Schuurkamp
Oenenburgweg 264
8072 GS NUNSPEET
rinieschuurkamp@hetnet.nl
0341-252030

Christiaan Sjobbema
Van Neslaan 61
3742 MP BAARN
h.e.boschma@planet.nl
035-5420215

Ruben Smit
Floralaan 41
6707 HN WAGENINGEN
Rubensmit@planet.nl
0317 422657

Jan Snoijink
Zwartewater 13
6741 EN LUNTEREN
jhm.snoijink@wx.nl
0318-482687 (06 29077596)

Hans Vink (privé)
Boterhoeve 5
3992 NB HOUTEN
h.vink@sbb.agro.nl
030-6926316 (030-6374917)

Hans Vink (werk)
Postbus 1301
3970 BH DRIEBERGEN
h.vink@sbb.agro.nl
030-6926316 (030-6374917)

Gerrit Visscher
Bereklaauw 18
8131 GN WIJHE
disvis@planet.nl
0570 521035 (06 53969288)

David Uit de Weerd
Van Nispensingel 95
8016 MT ZWOLLE
daviduitdeweerd@hotmail.com
06-53670136

André Westendorp
Het Grotenhuis 15
7091 AS DINXPERLOO
a.westendorp@natuurmonumenten.nl
0315 651637

Rombout de Wijs
Arminiushof 58
1216 KG HILVERSUM
rombout.dewijs@net.hcc.nl
035-621 8157

Henri & Willemien Wijsman
Tony Offermansweg 6
1251 KJ LAREN
hwijsman@ncrvnet.nl (wjwijsman@ncrvnet.nl)
035-5389031

Rob van 't Zelfde
Ambtsjonkerstraat 5
6991 WD RHEDEN
RobenChris@hetnet.nl
026 495 4327

Wanda Zwart
Meginhardweg 35
6841 HB ARNHEM
zwaw@ede.nl
026 3892956 (06 52480501)

COLOPHON

MARTERPASSEN is een uitgave van de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN) van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ) en vooral bedoeld voor interne communicatie tussen de leden.

Redactie en vormgeving

Ben van den Horn
Erwin van Maanen

WBN-logo en alle illustraties

Dick J.C. Klees

Ontwerp voorkant

Koen Sandifort

Reproductie en Bindwerk

Drukkerij Zuidam & Uithof

Oplage

110 (1^e druk), 25 (2^e druk)

Contributie WBN

EUR 7,- inclusief MARTERPASSEN
Giro 344938
Ten name van:
Penningmeester
Werkgroep Boommarter Nederland
te Amersfoort

VZZ

Oude Kraan 8
6911 LJ Arnhem
Telefoon: 026 3705318
Website: www.vzz.nl
postgiro 203737

België en Luxemburg
Postgiro 000-1486269-35
Ten name van:
Penningmeester VZZ Arnhem
Nederland;

lidmaatschap €25 per jaar, inclusief de abonnementen op de verenigingstijdschriften Lutra en Zoogdier.

Verschijningsdatum

Maart 2005

Verkrijgbaarheid

Bestellen - zolang de voorraad strekt!- bij het VZZ-bureau (adres zie bovenstaand), de kosten worden gebaseerd op de verzend- en administratiekosten (een verdere vrijwillige bijdrage wordt op prijs gesteld); een rekening wordt meegestuurd.

Verantwoording

Redactie streeft niet naar uniformiteit in schrijfstijl of niveau. Wel wordt getracht een uniforme spelling en schrijfwijze te hanteren. Er is voor gekozen om namen van soorten met een kleine letter te schrijven. Topografische namen worden volgens de Topografische kaart van Nederland gespeld.

De vermelding van wetenschappelijke namen wordt in het algemeen achterwege gelaten, met een uitzondering, hier gemaakt, voor de boommarter, die de wetenschappelijke naam *Martes martes* (Linnaeus, 1758) draagt.

Overname en gebruik van gegevens.

Citeren van of verwijzen naar artikelen uit MARTERPASSEN is toegestaan mits duidelijke bronvermelding plaatsvindt. De volgende kanttekening wordt hierbij gemaakt. Omdat MARTERPASSEN vooral is bedoeld voor intern gebruik, kunnen en mogen niet alle vermelde gegevens als wetenschappelijk bewezen feiten worden beschouwd. De redactie is dan ook niet aansprakelijk voor de juistheid van de in de verschillende bijdragen beschreven informatie, inzichten of meningen. Het gebruik van de in MARTERPASSEN gepresenteerde informatie is voor eigen verantwoordelijkheid.

WBN

Secretariaat:
Ben van den Horn
Celsiusstraat 4
3817 XG Amersfoort
Telefoon: 033-4625970
E-mail: belise@freeler.nl
Web-site : www.vzz.nl

